

SAFE.TO.BE BY SPEAK OUT
PROJECT

HANDBOOK

SAFETOBE: HANDBOOK

Redaktori:
Autori:
Korektūra:
Grafiskais dizains:
Izdevējs:

Izmantojams nekomerciāliem mērķiem 2.5 (CC BY-NC-SA 2.5)

Paldies visiem tiesībsargājošo un upuru atbalsta dienestu darbiniekiem, kuri sniedza mums intervijas un konsultācijas šīs rokasgrāmatas izstrādē.

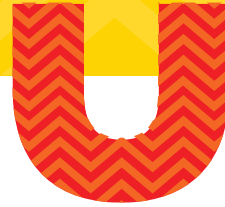
SAFE.TC.BE BY **SPEAK OUT**
PROJECT

Šī publikācija radīta projekta "*Speak Out: pret LGBTI personām vērstas naida runas un naida noziegumu apkarošana*" ietvaros, ko līdzfinansē Eiropas Savienības programma "Tiesības, vienlīdzība un pilsonība" (2014–2020).

Šīs publikācijas saturs atspoguļo tikai autoru uzskatus un viņi par tiem arī nes atbildību. Eiropas Komisija neuzņemas nekādu atbildību par šīs publikācijas informācijas saturu un tā izmantošanu.

CONTENTS

- 9** **ATZINĪBAS**
- 13** **PRIEKŠVārds un Ievads**
- 15** **“ATJAUNOJOŠĀ TAISNĪGUMA MODEĻI: ATTĪSTĪBAS TURPINĀJUMS”**
AUTORE: PROF. DOBRINKA ČANKOVA (DOBRINKA CHANKOVA)
- 45** **“ATJAUNOJOŠĀ TAISNĪGUMA IZMANTOŠANA PRET LGBTI PERSONĀM VĒRSTU NAIDA NOZIEGUMU GADĪJUMOS ANGLIJĀ UN VELSĀ”**
AUTORE: LINDA MILINGTON, WHY ME?
- 77** **“RESTORE RESPECT: ATJAUNOJOŠĀ TAISNĪGUMA PIEEJA DARBĀ AR PRET LGBTI PERSONĀM VĒRSTIEM NAIDA INCIDENTIEM UNIVERSITĀŠU CIEMATOS**
AUTORI LIJANA KAJĀLI (LIYANA KAYALI)
UN MARKS A. VALTERS (MARK A. WALTERS)
- 97** **“NAIDA NOZIEGUMI, NAIDA RUNA UN ATJAUNOJOŠAIS TAISNĪGUMS: BEĻĢIJAS PIEREDZE”**
AUTORS: POLS BORGS (PAUL BORG)
- 115** **“NAIDA NOZIEGUMI, KAS BALSTĪTI UZ SEKSUĀLĀS ORIENTĀCIJAS UN DZIMUMA IDENTITĀTES PAMATA – ATJAUNOJOŠĀ TAISNĪGUMA IETEKME UZ UPURI UN UZBRUCĒJU”**
AUTORS: KARO ALISES (CHARO ALISES)
- 125** **NACIONĀLAIS KONTEKSTS**
- 127** **IGAUNIJA**
- 135** **LIETUVA**
- 143** **LATVIJA**

Atjaunojošā taisnīguma sniegtais potenciāls naida noziegumu gadījumos

Ekspertu eseju apkopojums un ieskats deviņu Eiropas valstu
praksē.

1

ATZINĪBAS

KONSORCIJS

Safe To Be by Speak Out ir Eiropas projekts, kurā iesaistītas deviņas ES dalībvalstu organizācijas. Projektā Safe to Be ir izvirzīti trīs mērķi: 2020. gada izstrādāt rīku kopumu, lai palielinātu upuru atbalsta dienestu un tiesībsargājošo iestāžu izpratni par naida runas un naida noziegumu ietekmi uz LGBTI kopienām; izstrādāt rokasgrāmatu par atjaunojošo taisnīgumu un šādas konfliktu risināšanas metodes piemērošanu profesionāļiem naida noziegumu gadījumos; un Safe To Be LGBTI kopienas tīmekļa vietnes izstrāde, kas sniedz atbalstošu saturu, lai iestātos pret LGBTI personām vērstu naida runu tiešsaistē (www.speakout-project.eu).

Visas projektā Safe To Be iesaistītās organizācijas ir cieši saistītas ar LGBTI kopienām savās valstīs, un tām ir liela pieredze naida noziegumu un naida runas jautājumu risināšanā, ko tās vēlas nodot tālāk, savas kopienas un dažādu jomas profesionāļu vajadzībām.

BILITIS FOUNDATION

Bilitis ir līdz šim vecākā LGBTI organizācija Bulgārijā, kura joprojām darbojas. Tās darbība sākās 2004. gadā, kā atbalsta grupa lesbietēm un biseksuālām sievietēm, un tās darbībā pakāpeniski tika iekļautas arī transpersonas un interseks personas. Pašlaik Bilitis aktīvi atbalsta visu veidu diskriminācijas izskaušanu un pilnīgas līdztiesības sasniegšanu LGBTI personām Bulgārijā, īstenojot projektus dažādās jomās, piemēram, kopienas stiprināšanā, interešu aizstāvībā, pētījumu veikšanā un dažādu jomu profesionāļu apmācībā.

ÇAVARIA

10

Çavaria ir jumta organizācija vairāk nekā 120 LGBTI+ organizācijām Beļģijā, kurām tā sniedz atbalstu un bezmaksas apmācības. Kopumā tā pārstāv LGBTI+ kopienu Flandrijā un Briselē. Çavaria ir izveidojusi vienlīdzīgu iespēju iniciatīvu, kas vērsta uz sabiedrību plašākā kontekstā. Çavaria iestājas par LGBTI+ cilvēkiem, strādājot strukturālā līmenī, informējot, veicinot izpratni, aizstāvot LGBT+ intereses un pārstāvot tās viedokļu daudzveidību. Çavaria uztur arī Lumi bezmaksas anonīmo atbalsta platformu, kas vienlaikus kalpo arī kā veids ziņošanai par diskrimināciju. Žurnāls ZIZO ir Çavaria publiskā balss tiešsaistē.

EHRC (ESTONIAN HUMAN RIGHTS CENTER)

EHRC jeb Igaunijas Cilvēktiesību centrs ir neatkarīga nevalstiska cilvēktiesību aizstāvības organizācija. EHRC misija ir strādāt Igaunijas sabiedrības labā, kurā tiek respektētas katras personas cilvēktiesības. EHRC savu darbību attīsta atbilstoši sabiedrības vajadzībām un aktualitātēm. Pašlaik EHRC uzmanības centrā ir vienlīdzīgas attieksmes pret dažādām mazākuma grupām, dažādības un iekļaušanas jautājumi, kā arī patvēruma meklētāju un bēgļu tiesību aizstāvība. EHRC uzrauga arī vispārējo cilvēktiesību situāciju Igaunijā un divas reizes gadā publicē neatkarīgu ziņojumu par cilvēktiesību situāciju Igaunijā. EHRC pārvalda neatkarīga padome, kurā tiek pārstāvēti dažādi viedokļi un sabiedrības grupas.

FELGTB (FEDERACIÓN ESTATAL DE LESBIANAS, GAIS, TRANS Y BISEXUALES)

FELGTB ir lielākā LGTBI organizācija Spānijā un, vienlaikus, viena no lielākajām organizācijām Eiropā, kas sastāv no 55 organizācijām visā Spānijā. Tā ir viena no nedaudzajām LGTBI organizācijām pasaulē, kurai ir konsultatīvs statuss ar Apvienoto Nāciju Organizācijā, un tā ir atzīta arī par sabiedriskā labuma organizāciju. Turpat 30 gadus, FELGTB iestājas par LGTBI cilvēku tiesību aizstāvībā un veicināšanā. FELGTB organizē arī valstī nozīmīgāko LGBTI pasākumu – Madrides Praidu, kurā katru gadu piedalās vairāk nekā pusmiljons cilvēku.

GALOP

Galop ir Apvienotajā Karalistē darbojošās sabiedriskā labuma organizācija, kuras mērķi ir cīnīties ar pret LGBT+ personām vērstu vardarbību. Pēdējo 35 gadu laikā, tā ir sniegusi konsultācijas un atbalstu LGBT+ upuriem, un rīkojusi virkni pasākumu, lai cīnītos ar pret LGBT+ personām vērstu vardarbību un pazemošanu. Galop trīs galvenās jomās ir naida noziegumi, vardarbība ģimenē un seksuāla vardarbība. Tās misija ir drošas un taisnīgas dzīves nodrošināšanā LGBT + cilvēkiem. Tā darbojas, lai palīdzētu LGBT + cilvēkiem sasniegt pozitīvas pārmaiņas, izmantojot praktisku un emocionālu atbalstu, un lai viņu dzīves būtu brīvas no vardarbības un pazemošanas.

11

BIEDRĪBA HÁTTÉR

Biedrība Háttér ir dibināta 1995. gadā un pašlaik tā ir lielākā un vecākā lesbiešu, geju, biseksuālu, transpersonu, kvīru un interseks cilvēku (LGBTQI) organizācija Ungārijā. Háttér mērķi ir pievērst sabiedrības uzmanību problēmām, ar kurām saskaras LGBTQI cilvēki; sniegt atbalsta pakalpojumus; pētīt LGBTQI cilvēku situāciju un vajadzības; šo problēmu risināšana ar likumdošanas uzlabošanas un sabiedrisko pakalpojumu palīdzību; aizsargāt LGBTQI cilvēku cilvēktiesības un cīnīties ar diskrimināciju; LGBTQI cilvēku veselības un labklājības veicināšana; LGBTQI kopienas stiprināšana; LGBTQI kultūras mantojuma saglabāšana un izplatīšana.

ILGA PORTUGAL

ILGA Portugal ir dibināta 1995. gadā, ir lielākā un vecākā nevalstiskā organizācija Portugālē, kuras mērķis ir vienlīdzības principu īstenošana un cīņa ar diskrimināciju uz seksuālās orientācijas, dzimuma izpausmes, identitātes un dzimuma īpašību pamata. Mūsu misija ir lesbiešu, geju, biseksuālu, transpersonu un interseks cilvēku, un viņu ģimeņu sociālā iekļaušana, izmantojot sociālā atbalsta programmas, kas uzlabo LGBTI cilvēku un viņu ģimeņu dzīves kvalitāti; cīnīties ar diskrimināciju uz seksuālās orientācijas, dzimuma izpausmes, identitātes un dzimuma īpašību pamata; un veicinot pilsonisko iesaisti, cilvēktiesību ievērošanu un dzimumu līdztiesību. Mēs esam nacionāla organizācija, un, kaut arī atrodamies Lisabonā, mums ir arī pārstāvniecība Porto. ILGA Portugal ir spēcīga iekšējā dažādības politika un ļoti aktīvas aktīvistu grupas, kas nodarbojas konkrētās

jomās, piemēram, ar lesbiešu vai transpersonu jautājumiem, kā arī grupa, kas veltīta *varavīksnes* ģimenēm. Mēs esam ILGA Europe dalīborganizācija, NELFA dibinātāji, IDAHO vēstneši, FRA Pamatiesību platformas locekļi un Portugāles pilsoniskās līdzdalības un dzimumu līdztiesības komisijas konsultatīvās padomes (valsts vienlīdzības mehānisms) locekļi.

12

LGL

LGL ir vienīgā nacionāla mēroga lesbiešu, geju biseksuāļu un transpersonu (LGBT) apvienība Lietuvā. LGL ir vienīgā nevalstiskā organizācija Lietuvā, kas darbojas ekskluzīvi vietējās LGBT kopienas intereses. LGL ir viena no stabilākajām pilsoniskās sabiedrības organizācijām valstī, kas tika dibināta jau 1993. gadā. Galvenais organizācijas darbību raksturojošais princips ir neatkarība no jebkādām politiskām vai finansiālām interesēm, ar mērķi nodrošināt efektīvas sociālās integrācijas un vietējās LGBT kopienas pilnīgu integrāciju Lietuvā. LGBT darbības sfēras skar interešu aizstāvību, izpratnes veicināšanu un kopienas stiprināšanu. LGL cenšas panākt stabilu progresu LGBT personu cilvēktiesību jomā.

LGBT UN VIŅU DRAUGU APVIENĪBA MOZAIKA

LGBT un viņu draugu apvienība MOZAIKA ir vecākā un lielākā LGBT organizācija Latvijā. Tā tika izveidota ar mērķi uzlabot LGBTI personu situāciju Latvijā, tai skaitā, pilnveidot tiesisko regulējumu, kas aizsargā LGBTI personas no diskriminācijas, naida noziegumiem, naida runas, kā arī uzlabot tiesību aktus, kas vērsti uz viendzimuma pāru tiesisko atzīšanu Latvijā. MOZAIKA nodrošina plaša spektra iesaistes iespējas LGBTI kopienai un tās atbalstītājiem, kā arī nodrošina profesionālu apmācību un resursus pētniekiem, un citām ieinteresētajām personām.

Eiropas Savienība ir dažādu valstu, vērtību sistēmu un cilvēku savienība. ES devīze ir "vienoti daudzveidībā", kas nozīmē, ka dažādība, kura mūs kā cilvēkus vieno un ir kopīga, veido mūsu kopīgās Eiropas identitātes pamatu. Jūs pašlaik skatāties ekrānā vai esat atvēruši rokā šo rokasgrāmatu, kuru ir veidojušas nevalstiskās organizācijas un eksperti visā Eiropā, kuri augstu vērtē ikvienas personas cilvēktiesības un iestājas par LGBTI kopienas tiesībām.

Šī rokasgrāmata ir ekspertu eseju un nacionālo valstu analīzes apkopojums par vēsturi, politiku, praksi un procedūrām atjaunojošā taisnīguma jomā. Tā sniegs jums ieskatu tēmas attīstībā un pašreizējā situācijā dažādās valstīs, īpaši koncentrējoties uz iespējām un izaicinājumiem atjaunojošā taisnīguma pieejās pret LGBTI personām vērstu naida noziegumu gadījumos.

Lesbietes, geji, biseksuāļi, transpersonas un interseks cilvēki (LGBTI) ikdienu piedzīvo diskrimināciju, uzmākšanos un vardarbību dažādās dzīves jomās. Šis fenomens un mūsu sociālā vide, kas nenovērtē cilvēku dažādību, var veicināt naida noziegumu izplatību, kas izpaužas noziedzīgu nodarījumu veidā pret personu vai īpašumu, kas pilnībā vai daļēji ir motivēts vainīgā aizspriedumos pret upuriem, viņa patiesās vai uztvertās identitātes dēļ. Naida noziegumi ir īpaši noziegumu veidi, tie rada neaizsargātības, trauksmes, dusmu un kauna sajūtu, kā arī izplata bailes un dusmas visā kopienā. Mēs strādājam ar jautājumiem, kā risināt naida noziegumu un citu uz aizspriedumiem balstītu cilvēku konfliktsituācijas, tādā veidā, kas veiksmīgu iekļautu dažādības, cieņas, atbildības un galu galā miermīlīgas līdzpastāvēšanas vērtības?

Cilvēku attieksmi un aizspriedumus nav viegli mainīt, taču atjaunojošais taisnīgums sniedz iespējas naida nozieguma cēloņu un seku novēršanai. Atjaunojošais taisnīgums noziegumu uztver daudz plašāk kā tikai likuma pārkāpumu un sodu. Jebkurš noziegums nodara kaitējumu upuriem, viņu attiecībām un sabiedrībai kopumā. Atjaunojošā taisnīguma prakse ir vērsta uz noziegumu radītā kaitējuma un zaudējumu novēršanu, tādējādi arī veicinot noziedzības prevenciju. Tā arī sniedz aktīvu lomu upurim procesa laikā un piedāvā vainīgajam iespēju izprast izdarītā nozieguma cēloni.

14

Mūsdienu globālajā informācijas un tehnoloģiju laikmetā, dažādām LGBTI tiesību organizācijām savstarpēji sadarbojoties ir veikts liels ieguldījums diskusijā par atjaunojošo taisnīgumu un tā jēgpilnu izmantošanu LGBTI kopienas labā. Tomēr bieži šķiet, ka neatkarīgi no tā, cik daudz esam paveikuši sabiedrības labā un LGBTI tiesību jomā, mums vēl tāls ceļš ejams. Tajā pašā laikā šis ceļš ir daudz vienkāršāks, ja esam izveidojuši stabilus pamatus un mums ir pieejams plašs rīku kopums. Mēs ceram, ka šī rokasgrāmata sniegs jums ieskatu labās prakses piemēros, strādājot pie LGBTI cilvēkiem un mums visiem kopā drošākas Eiropas.

“ATJAUNOJOŠĀ TAISNĪGUMA MODEĻI: ATTĪSTĪBAS TURPINĀJUMS”

AUTORE: PROF. DOBRINKA ČANKOVA (DOBRINKA CHANKOVA)
PHD, SOUTH-WEST UNIVERSITY, BULGĀRIJA

IEVADS

Pēdējo gadu desmitu laikā, meklējot alternatīvas līdz šim, globālā kontekstā, neapmierinoši funkcionējošai krimināltiesību sistēmai, no jauna tiek atklātas dažas iepriekš piemirstas pieejas noziegumiem un konfliktiem. Kā viena no galvenajām pieejām, kaut arī jaunā formātā un ar papildus nozīmi, ir *atjaunojošais taisnīgums* (angliski – Restorative justice (RJ)). Pēdējos gados uz to tiek liktas milzīgas cerības. Šī koncepcija un modeļi, ar kuru palīdzību tā darbojas, pēdējā laikā ir guvusi ievērojamus panākumus kā Eiropā, tā visā pasaulē, un tai tiek pievērsta ievērojama uzmanība no zinātnieku, profesionāļu un politiķu puses. Papildus jau ierastajām tradicionālajām praksēm, kuras atkal jau izmanto, tiek izstrādāti un eksperimentēti arī jauni modeļi un pieejas.

RJ filozofija ir pēc iespējas samazināt nodarītā kaitējuma ietekmi, un iespēju robežās atjaunot upura un likumpārkāpēja sākotnējo stāvokli. RJ sniedz alternatīvu jau ierastajiem tiesas un sodu veidiem. Tā atjaunošajā procesā cenšas iekļaut gan kopienas, gan sabiedrību

kopumā. Starp nozīmīgākajām RJ vērtībām ir cilvēka cieņa, solidaritāte, atbildība, nediskriminācija neatkarīgi no dzimuma, rases, reliģijas, etniskās piederības vai seksualitātes, pilsoņu līdzdalības demokrātiskā sabiedrībā. RJ atzīst cilvēku savstarpējo saikni, dažādību un attiecību kvalitātes kritisko nozīmi indivīda labklājībā un sabiedrības saliedētībā.

- 16** Šī pētījuma mērķis ir sniegt īsu pārskatu par RJ modeļu rašanos, attīstību un izplatību gadu gaitā un dažādu valstu praksi. Vienlaikus, iepazīstināt ar ārkārtīgi dažādo redzējumu uz RJ modeļiem. Galvenais mērķis ir sniegt piemērotākās izvēles iespējas reakcijai uz nauda noziegumiem, lai kad un kur tas tiku paveikts.

1. ATJAUNOJOŠAIS TAISNĪGUMS – SENA TRADĪCIJA MŪSDIENU SABIEDRĪBĀ. VĒSTURISKĀ EVOLŪCIJA

Atjaunojošā taisnīguma emocionālās saknes un tā racionālais pamatojums cita starpā ir balstīti arī uz reliģiskiem ideāliem. Mūsdienās tikai daži no RJ idejas aizstāvjiem izprot un pārstāv atjaunojošo taisnīgumu kā uz ticību balstītu izlīguma, atjaunošanās un atlabšanas principu. (Hadley, 2001). Mūsdienās, RJ vērtības parasti tiek aprakstītas no tīri laicīga aspekta. Lai arī galvenās atjaunojošā taisnīguma iezīmes paliek tās pašas, mūsdienų kontekstā tās neizbēgami tiek interpretētas atšķirīgi. Atkārtoti tiek apstiprināti galvenie atjaunojošā taisnīguma pieņēmumi, piemēram, pārkāpumi kā sliktā izturēšanās, kas prasa pārmācīšanu, kā arī nepieciešamība uzsvērt atgriešanos līdzsvarā / harmonijā (Ross, 1996). Tomēr mēs to nevaram izdarīt tādā pašā veidā un, iespējams, ne tādā apmērā, kā tas tika darīts pirms vairākiem gadsimtiem. Tas būtu gandrīz neiespējami un pat utopiski domāt, ka RJ varētu tikt iekonservēts, pārnests cauri laikiem un izmantots tādā pašā formātā, kā tas tika veikts pašos pirmsākumos. Atjaunojošais taisnīgums savā sākotnējā formā, šķiet, jau ir diezgan novecojis, tāpēc tam ir atklātas jaunas dimensijas.

17

Lai arī atjaunojošā taisnīguma pamatvērtības un pamati ir izteikti mūsdienų valodā, to būtība nav mainījusies. Noziegumā cietušais ir RJ centrā (Zehr, 1995; Wright, 1996 un 1999; Umbreit, 2001). Tagad un tāpat kā iepriekš, atjaunojošais taisnīgums netiek piemērots tāpēc, ka tas ir pelnīts, bet gan tāpēc, ka tas ir nepieciešams. Restitūcija ir abu pušu attiecību atjaunošanas līdzeklis, kura mērķis ir samierināšanās / attiecību atjaunošana (Zehr, 1985). Šeit varētu minēt vēl daudz vairāk, piemēram, daži cilvēki liek uzsvaru uz dialogu, citi uz sabiedrības iesaisti.

Atjaunojošo taisnīgumu joprojām uzskata par līdzekli, kā transformēt konfliktu savstarpējā sadarbībā un mazināt radītās sāpes (Christie, 1982). Tā mērķis ir uzlabot upura, vainīgā, viņu ģimeņu, kaimiņu u.c. dzīves kvalitāti. Atjaunojošais taisnīgums ir atzīts kā mazāk destruktīvs un ir lētāka alternatīva ierastajam kriminālajam taisnīgumam. Mūsdienų cilvēka lielākā priekšrocība ir šī procesa konfidencialitāte. Visi šie plaši pieņemtie argumenti varētu likt mums secināt, ka šajā laikā RJ ir mūsdienų pragmatisma un garīguma krustpunktā.

Atjaunojošā taisnīguma definīciju ir daudz. Viena to sauc par procesu, kurā visas notikumā iesaistītās puses sanāk kopā, lai kopīgi izlemtu, kā rīkoties, ņemot vērā nodarījuma sekas un tā iespējamās sekas nākotnē (Marshall, 1999). Citas definīcijas liek uzsver iznākumu, tajā ietverot zaudējumu atlīdzināšanu upurim un arī sabiedrībai (Weitekamp, 1999). Tā filozofija ietver ne tikai reaģēšanu uz dažādiem noziegumiem, to izmanto arī, lai risinātu plašu problēmu klāstu, kuras nav iespējams pienācīgi novērst ar represīviem mehānismiem, piemēram, pazemošana skolā, darba konflikti, migrācijas problēmas, masveida noziegumi.

Sākotnējā formā RJ tika paredzēts, lai sniegtu atlabšanu attiecībās starp cilvēkiem un sabiedrību, ko ieietekmējis noziegums. Par noziegumu tiek uzskatīts, kas tāds, kas paveikts vēršoties pret upuri un sabiedrību, nevis kā vienkāršs likuma pārkāpums. Atjaunojošajā taisnīgumā ir iesaistīti gan upuri, gan likumpārkāpēji. Upuriem nodarītā kaitējuma atlīdzināšana ir iespējama tikai tad, ja likumpārkāpēji uzņemas atbildību par savu rīcību un nodarīto kaitējumu. Atjaunojošā taisnīguma mērķis ir iesaistīt sabiedrību profilaktiskās un reaktīvās programmās, lai novērstu barjeras starp cilvēkiem, veidotu viņiem drošības sajūtu un stiprinātu kopienas saites (Zehr, 1985).

RJ vēsture aizsākas jau ar maori, Amerikas pirmiedzīvotāju, Āfrikas cilšu un aborigēnu tradīcijās. Rietumu vilnis sākās 70. gadu sākumā ar pirmo izlīgumu – eksperimentu upuru un likumpārkāpēju starpā, kas norisinājās Kičenerā, Ontario provincē, Kanādā, kad nepilngadīgo probācijas dienesta darbinieks pārliecināja tiesnesi, ka diviem jauniešiem, kas tika notiesāti par vandālismu, jāsatiekas ar cietušajiem. Kičeneras eksperiments izvērtās par organizētu upuru un likumpārkāpēju izlīguma programmu, ko finansēja no baznīcas ziedojumiem un dažādām kopienu grupām sniegto valsts dotācijām atbalstu. Pēc virkni citām Kanādas iniciatīvām, izlīguma prakse arī plaši ir izplatījusies visā ASV. Astoņdesmito gadu beigās, Jaunzēlandē, tika izstrādātas ģimenes izlīguma sanāksmju modelis. Tādējādi izplatījās jauns un daudzveidīgs RJ modelis.

Pašreizējā atjaunojošā taisnīguma kustība Eiropā ir saistīta ar astoņdesmito gadu sākumu, taču debates par to, ka cietušajiem un likumpārkāpējiem varētu sniegt iespēju stāties vienam otram pretī un risināt ar noziegumu saistītos jautājumus nebija nekas jauns. Kritiskākie kriminoloģijas eksperti vērsa uzmanību kriminālā taisnīguma nepilnībām un tā nespēju nodrošināt mieru sabiedriskajā dzīvē. Nils Kristijs (1977) aprakstīja, kā daži juristi attur cilvēkus no konfliktu risināšanas, liedzot viņiem iespēju patstāvīgi panākt risi-

nājumu, ko varētu veikt ar citu ekspertu starpniecību. Atjaunojošais taisnīgums tiek sniegts kā alternatīva kriminālajam taisnīgumam vai juvenīlai justīcijai.

20. gadsimta pēdējā ceturksnī, vairākās Eiropas valstīs, tika ieviesti vairāki pilotprojekti un primārās likumdošanas izmaiņas. Līdz 1998. gadam tika veiktas vairāk kā 900 mediācijas programmu (Lauwaert un Aertsen, 2002). Viens no jaunākajiem apkopojumiem par atjaunojošo taisnīgumu un mediāciju krimināllietās (Dünkel, Grzywa-Holten un Horsfield, 2015) atklāj, ka 36 Eiropas jurisdikcijās tā turpina pastāvēt un darbojas dažādos modeļos¹. Elastība un neformalitāte, kas ir būtiskas RJ iezīmes, ļauj apvienot dažādus modeļus, veidojot hibrīdus, izgudrojot jaunas intervences. Drosmīgi būtu apgalvot, ka tagad RJ patiešām ir atradis savu vietu uz zemes (Chankova, 2011).

19

1 Neraugoties uz daudām atšķirībām, tajā pētījumā izmantoti un aizstāti tiks daudzi termini kā atjaunojotie modeļi, atjaunojotās intervences, atjaunojotās prakses, atjaunojotās programmas.

2. RJ MODEĻU ĢEOGRĀFISKĀ IZPLATĪBA

A/ RJ PAMATA MODEĻI, KAS IZPLATĪTI VISĀ PASAULĒ

IZLĪGUMS

20

Kādu laiku izlīgums ir ticis izmantots kā gandrīz vienīgo atjaunojošā taisnīguma paraugs. Pašlaik tas ir visplašāk izmantotais modelis lielākajā daļā Eiropas valstu un citur pasaulē. Tas tiek uzskatīts arī par universālu un klasisku RJ instrumentu. Izlīgums (VOM) ir definēts kā jebkurš process, kurā cietušajam un likumpārkāpējam, ja viņi brīvi piekrīt, ir iespēja aktīvi piedalīties, meklējot kopā risinājumu, izmantojot objektīvu trešās personas starpniecību – mediatoru. Izlīgumu var veikt gan tiešā, gan netiešā veidā. Tiešā starpniecība ir klātienes tikšanās apmācīta starpnieka / mediatora klātbūtnē starp nozieguma upuri un personu, kas izdarījusi noziegumu. Netiešā starpniecība neietver klātienes tikšanās, un vidutājam ir "starpnieka" loma, lai nodrošinātu saziņu starp upuri un likumpārkāpēju. Izlīgumam lielākajā daļā valstu ir juridisks pamats, it īpaši (bet ne tikai) attiecināms uz nepilngadīgajiem likumpārkāpējiem (Chankova, 2002).

Daudzās mediācijas lietas ir saistītas ar salīdzinoši maznozīmīgiem noziegumiem, ko izdarījuši pirmreizēji likumpārkāpēji. Tomēr smagu un vardarbīgu noziegumu gadījumā tie arī nav izslēgti, nedz teorētiski, nedz praksē. Dažās programmās, Eiropā un Ziemeļamerikā, mediācija ir ietverta arī smagāku noziegumu gadījumā, kā piemēram, slepkavībās, seksuālos uzbrukumos un vardarbības ģimenē gadījumos. Lielākajā daļā valstu izlīgums, galvenokārt, ir veids, kā novirzīt lietas no kriminālā justīcijas procesa, līdz ar to lietas nodošanu veic prokurori vai, ja tas ir tiesiski iespējams, policija. Pozitīvs iznākums bieži panāk turpmākās noziedzīgu darbību pārtraukšanu un izvairīšanos no soda piespriešanas. Ja ne prokurori, tad tiesneši ņem vērā izlīguma rezultātus un sods netiek piespriests. Protams, tas var notikt tikai tad, ja gan cietušais, gan vainīgais piekrīt paziņot prokuroram un/vai tiesnesim par procesa rezultātiem. Piemēram, Beļģijā tā ir absolūta prasība. Ja viena puse vai neviena no pusēm nepiekrīt procesam, mediatoram vai starpniekam nav atļauts veikt tālākas darbības. Veiksmīgs izlīguma process vismaz var tikt uzskatīts par vainu mīkstināšanu.

Mediācija var tikt piemērota visos kriminālprocesa posmos. Šo instrumentu ieteicams izmantot procesa agrākajā stadijā, kad tai ir pozitīvākā un spēcīgākā ietekme (laika, izmaksu, cilvēkresursu,

emociju ziņā). Vairāki projekti ir norisinājušies mediācijas procesos pēc soda izciešanas vai cietumsoda izpildes laikā (Aertsen, Mackay, Pelikan, Willemsens and Wright, 2004).

Pēdējā laikā tiek piedāvāti arī daži jaunāki RJ modeļi, ne tikai izlīgums.

ĢIMENES IZLĪGUMA SANĀKSMES

21

RJ kontekstā ārkārtīgi svarīgi ir uzsvērt ģimenes izlīguma sanāksmes. Šis ir process, kas īpaši paredzēts nepilngadīgajiem likumpārkāpējiem. Tas iesaista "ieinteresētās puses" – upuri, likumpārkāpēju, ģimeni, draugus un abu pušu galvenos atbalstītājus, kā arī iespējams, iestāžu pārstāvjus, piemēram, sociālos vai probācijas dienistus, un policiju, ar mērķi kopīgi meklēt risinājumu par to, kādai jābūt rīcībai pēc nozieguma izdarīšanas. Sanāksmi parasti vada neatkarīgs mediators. Tas nozīmē, ka mediators ir nesaistīts ar likumpārkāpēju vai upuri, bet viņš var būt saistīts ar policiju vai nepilngadīgo sociālajiem dienestiem. Dažos no modeļiem, pēc visu pušu viedokļu izteikšanās, likumpārkāpēja ģimenei ir privātas tikšanās laiks, lai sastādītu plānu, ko vēlāk saskaņošanai iesniedz sanāksmei (Hudson, Morris, Maxwell and Galaway, 1996). Papildus šim izlīguma mērķim, sanāksmes mērķis ir arī sniegt iespēju likumpārkāpējiem izprast nodarījuma ietekmi ne tikai uz upuri un viņu ģimeni, bet arī uz viņu pašu ģimeni un draugiem, sniedzot iespēju atjaunot šīs attiecības. Tā kā sanāksmes mēdz iesaistīties plašāks cilvēku loks, ieskaitot personas, kuras varētu strādāt ar likumpārkāpēju un atbalstīt to, sanāksmes procesi ir īpaši noderīgi, lai nodrošinātu, ka likumpārkāpējs seko saskaņotajam plānam un panāk rezultātu. Citiem grupas locekļiem bieži ir pastāvīga loma, uzraugot likumpārkāpēja turpmāko uzvedību un nodrošinot, ka tiek ievēroti rehabilitācijas un reformatīvie pasākumi, kuriem tie paši piekrita (Atjaunojošās justīcijas programmu rokasgrāmata, 2020).

KOPIENAS IZLĪGUMA SANĀKSMES

Otrkārt, jāuzsver arī kopienas izlīguma sanāksmes. Šis termins galvenokārt tiek izmantots procesam, kas ir līdzīgs ģimenes izlīguma sanāksmēm, bet tiek attiecināts uz pieaugušajiem likumpārkāpējiem. Dažās valstīs pastāv dažādas procesuālas variācijas. Piemēram, mediators var būt policijas darbinieks, ievērojot noteiktu scenāriju. Upurus varētu mudināt arī iesaistīt ģimenes locekļus un

atbalstītājus. Var noteikt "pārdomu periodu" pusēm atsevišķi vieni no otra sniegt laiku izvērtēt visus apsvērumus, vai arī personīgs laiks netiek piešķirts un visas puses, visu laiku paliek telpā. Tā kā dalība šajos formātos ir brīvprātīga, šeit iespējams ievērot lielāku elastību nekā tradicionālajā sistēmā.

22

lestāde vai kopienas grupa, uz kuru tiek attiecināts likumpārkāpējs, ir arī atbildīga par uzraudzību, par to kā likumpārkāpējs ievēro izlīguma noteikumus, un viņš var vai arī nevar veiksmīgi funkcionēt tiesībsargājošo vai tieslietu amatpersonu tiešā uzraudzībā.

ATBALSTA APĻI

Ceturtā metode ir atbalsta apli, kas ir jaunāks atjaunojošā taisnīguma process, bet salīdzinoši jau plaši izplatīts dažādās valstīs. Atkarībā no fokusa, tie galvenokārt varētu būt problēmu risināšanas apli (veltīti konkrētam jautājumam, piemēram, Apvienotajā Karalistē tiek izmantoti skolu apli) vai miera apli (paredzēti plašākiem mērķiem, piemēram, Ungārijā tie tiek izmantoti romu kopienās). To pamatā ir Ziemeļamerikas pirmiedzīvotāju tautu vērtības un tradīcijas. Apli notiek stingri kopienas mērogā, kurā tiek iesaistīti upuri, likumpārkāpēji, viņu ģimenes un atbalstītāji, kā arī visi citi ieinteresētie sabiedrības locekļi un kriminālās justīcijas darbinieki, piedaloties tajā kā līdzvērtīgi locekļi. Lai atšķirtos no citiem izlīguma modeļiem, procesa vadīšanai tiek izmantots "runājošs objekts", un tas tiek nodots pa apli. Dalībniekiem tiek dots laiks nepārtrauktai sarunai, lai izteiktu visu, ko viņi vēlas, un kas saistīts ar apla mērķi un sarunu. Apli ir alternatīva soda, un tos izmanto, lai risinātu sabiedrībai nozīmīgu problēmu, sniegtu atbalstu un aprūpi upuriem vai likumpārkāpējiem utt. (Raye and Roberts, 2007). Pastāv praktiski pierādījumi, ka apli iespējams īstenot arī komunikāciju konfliktu un naida noziegumu gadījumos. Aplis var izmantot arī, lai uzlabotu attiecības un mazinātu vardarbību ieslodzījuma un citās aizturēšanas vietās.

Salīdzinot ar izlīgumu, šis ir jaunāks modelis un tam ir daudz priekšrocību, tam lielāka ietekme uz dalībniekiem, lielāka sabiedrības līdzdalība – gan upuru, gan likumpārkāpēju tīkliem, apkārtni, skolu. Turklāt tie parāda, ka taisnīgums un tā atjaunošana nav privāts un personisks jautājums, bet gan sabiedrības un visu iesaistīti pušu jautājums. Tādējādi visiem kopīgi strādājot pie ilgtermiņa risinājumiem,

nepieciešamības gadījumā pievērsties arī plašākam problēmu lokam. Protams, tam ir arī daži trūkumi, kā piemēram, tos ir grūtāk organizēt, var saistīties ar lielākām izmaksām utt.

DIALOGA MODEĻI

Gadsimtu gaitā konfliktu risināšanai, tostarp arī starp upuriem un likumpārkāpējiem, tiek izmantoti dažādi dialoga veidi, bieži iesaistot neitrālas vai saprātīgas trešās puses. Atjaunojošais dialogs ir būtiska atjaunojošā tiesiskuma programmu sastāvdaļa, tas novērots no ASV līdz Japānai, tam ir daudz modeļu, ko dēvē arī par "upuru un likumpārkāpēju dialogu" vai līdzīgi. Atjaunojošajam dialogam novērojamas šādas būtiskas pazīmes – tas ir iekļaujošs, jo piedalīties procesā tas pieaicina visas ieinteresētās puses, lai apmierinātu viņu vajadzības un intereses, tas arī ir balstīts atjaunojošā taisnīguma principos un vērtībās, un process tiek vadīts tādā veidā, ka dalībnieki var brīvi savstarpēji komunicēt, daloties pieredzē, emocijās un uzskatos. "Netiešā dialoga modelī" cietušais un likumpārkāpējs nesaskaras fiziski un mijiedarbība notiek ar vēstulēm, video vai mutisku komentāru starpniecību, kas tiek nodoti procesa vadītājam, kurš tos nodod otrai pusei. "Izlīguma dialogā starp upuri un likumpārkāpēju" (izlīguma prototips) puses cieši sadarbojas ar mediatora palīdzību. Teorija un prakse atšķir arī "mediētu upura, likumpārkāpēju un atbalstītāju dialogu" (saistīts ar sanāksmes modeli), "visu pušu izlīguma dialogu" (saistīts ar apla modeli), "vadītu dialogu" un "virzītu dialogu", kur starpnieka loma ir aktīvāka (Raye and Roberts, 2007).

23

B/ SPECIFISKI RJ MODEĻI, KAS TIEK IZMANTOTI DAŽĀDĀS VALSTĪS

NOSŪTĪJUMA RĪKOJUMI

Apvienotajā Karalistē pieejami īpaši nosūtījuma rīkojumi. To plaši izmanto jaunu, pirmreizējo likumpārkāpēju vidū, kuri atzīst savu vainu noziegumā, kas tiek uzskatīti par mazāk nozīmīgiem, lai par to piespriestu apcietinājumu, bet vienlaikus ir pietiekami nopietni, lai likumpārkāpējs tiktu apsūdzēts. Šajos gadījumos tiesas jauno likumpārkāpēju nosūta uz Jauniešu likumpārkāpēju komisiju. Komisiju veido divi apmācīti brīvprātīgie un viena amatpersona. Tās mērķis ir nodrošināt konstruktīvu platformu jaunajiem likumpārkāpējiem, lai viņi spētu izprast nodarītā nozieguma sekām un apņemtos veikt

jēgpilnas darbības programmas ietvaros. Šī programma var ietvert, cita starpā, atlīdzības segšanu, mediāciju vai sabiedrisko darbu. Šī izlīguma termiņš nedrīkst būt īsāks par trim mēnešiem, vai ilgāks par 12 mēnešiem.²

ATJAUNOJOŠĀ PIESARDZĪBA

- 24 Atjaunojošā piesardzība tiek izmantota nepilngadīgo vidū **Temzas ielejas policijā**, kur tā tiek praktizēta jau gandrīz divdesmit gadus. Tajā tiek izmantota ģimenes grupu sanāksmes metode, lai brīdinātu jaunos likumpārkāpējus par visdažādākajiem noziedzīgiem nodarījumiem. Kopš 1998. gada visi brīdinājumi, rājieni un citi brīdinājumi nepilngadīgajiem šajā apgabalā tiek balstīti atjaunojošās sanāksmes pieejā. Bieži vien likumpārkāpējam tiek noteikti īpaši pienākumi. Atjaunojošā piesardzība var ietvert brīvprātīgu tikšanos ar upuriem vai kopienas pārstāvjiem, atvainošanos, atlīdzības izmaksu vai sabiedrisko darbu. Likumpārkāpējs tiek mudināts pārdomāt savas rīcības ietekmi uz upuri, turpretī upurim ir pasīva līdzdalība (Hoyle, Young, and Hill, 2002). 2003. gada atjaunojošā piesardzība pieaugušajiem tika ieviesta Lielbritānijas Kriminālā tiesiskumā aktā.

ATJAUNOJOŠĀS SANĀKSMES

Dažviet Apvienotajā Karalistē un Īrijā tiek organizētas atjaunojošās sanāksmes, kas ir sava veida atjaunojošās piesardzības variācija. Tajās parasti tiek izteikts brīdinājums, vienlaikus atbalstītāji, kā arī upuri un likumpārkāpēji tiek aicināti kopā ar apmācītu procesa virzītāju. Izlīgumā nosaka, ko likumpārkāpējs aņemas darīt, lai novērstu nodarīto kaitējumu. Sanāksmē iespējams vienoties par atlīdzības sniegšanu un iesaistīšanos rehabilitācijas programmās, lai novērstu likumpārkāpumu galvenos cēloņus³.

2 www.gov.uk/government/publications/young-offenders-referral-orders. Pieejas datums: 2020. gada 22.marts.

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/746365/referral-order-guidance-9-october-2018.pdf. Pieejas datums: 2020. gada 22.marts.

3 www.gov.uk/government/organisations/youth-justice-board-for-england-and-wales. Pieejas datums: 2020. gada 22.marts.

Patiesības un samierināšanas komisijas (angliski: *Truth and reconciliation commissions* (TRK)) pārsvarā ir *ad hoc* instruments, ko izmanto pārejai un atlabšanai no represīviem un iekšējiem konfliktiem. Tā darbojas kā atjaunojošs process, kas saistīts ar smagām pagātnes sekām, plaši izplatītiem cilvēktiesību pārkāpumiem un vardarbību, vai pat genocīdu. Patiesības un samierināšanas komisijas modeļi lielākoties tika izmantoti pēc apartheīda beigām Dienvidāfrikā. Cilvēktiesību pārkāpumu upuri tika aicināti sniegt ziņojumu par savu pieredzi, un daži no tiem tiek izvēlēti publiskām uzrunām sanāksmēs. Varmākas arī varēja sniegt savas liecības un pieprasīt amnestiju gan no civiltiesiskās atbildības, gan no kriminālvajāšanas. Šis tiesas modeļa atjaunojošais taisnīgums palīdzēja Dienvidāfrikā nodibināt brīvu demokrātiju un kopumā tika vērtēts kā veiksmīgs un nozīmīgs process. Pēc iekšējo nemieru, pilsoņu kara un diktatūras periodiem šis modelis arī tika izmantots daudzās valstīs, tam ir piešķirti daudz dažādu nosaukumu (Parmentier, 2001).

C/ ATJAUNOJOŠIE PASĀKUMI NORVĒGIJĀ

Norvēģiju neapšaubāmi var minēt kā piemēru ne tikai Eiropā, bet arī globālā kontekstā ar savu progresīvo krimināltiesisko politiku, un tā bieži nosaka standartus arī citām valstīm. Norvēģiju raksturo tradicionāli zemais noziedzības līmenis, samērā liberālie krimināltiesību akti, kas sniedz plašu reaktīvo pasākumu klāstu, un nelielais ieslodzīto skaits. Jau vēsturiski Norvēģija izceļas ar pret likumpārkāpējiem vērstu humānu, līdz minimumam samazinātu represīvās darbības, izmantojot dažādus ar brīvības atņemšanu nesaistītus pasākumus, piešķirot lielāku prioritāti likumpārkāpēju socializācijai un reintegrācijai sabiedrībā. Turklāt Norvēģijā vienmēr ir izrādīta īpaša attieksme un lielas rūpes par noziegumu upuriem. Nav pārsteidzoši, ka ievērojamais norvēģu zinātnieks Nils Kristijs, pagājušā gadsimta 70. gados, formulēja teoriju, kas globāli mainīja visu mūsdienu soda politikas koncepciju.

Vairākus gadu desmitus, vadoties no šiem apsvērumiem, Norvēģija ir piemērojusi tādu sodu politiku, kas to ierindo starp visattīstītākajām sodu sistēmām Eiropas līmenī, kuras neatņemama sastāvdaļa arī ir atjaunojošais taisnīgums. Atjaunojošā taisnīguma idejas ģenēze Norvēģijā ir dziļi iesakņojusies, ar mēģinājumiem rast adekvātu atbildi uz nepilngadīgo paveiktajiem likumpārkāpumiem. Iepriekšējās represīvās metodes ir parādījušas to neefektivitāti. Jau-

nas paradigmas meklējumos, sākumā izmantojot mediāciju un pēc tam citus modeļus kā sanāksmes un apļus dažādu problēmu risināšanai, lai arī tie tiek izmantoti tikai nesen un šaurā diapazonā.

26

Jaunais Norvēģijas mediācijas pakalpojumu likums ir spēkā kopš 2014. gada 1. jūlija⁴. Tas saglabāja iepriekšējā ietvara sasniegumus, bet tajā pašā laikā to ievērojami modernizēja. Likums novatoriski regulē jau klasisko mediāciju starp upuri un likumpārkāpēju, ko piemēro pieaugušajiem un nepilngadīgajiem. Vienlaicīgi tas pirmo reizi ievieš jaunos RJ instrumentus, kas tiek īpaši izmantoti nepilngadīgo vidū (vecumā no 15 līdz 18 gadiem): tā sauktais "sods jauniešiem", kas paredzēts nopietnākiem pārkāpumiem un "jaunatnes uzraudzība". Pasākumu ietvaru veido jauniešu sanāksmes, individuāli pielāgota jauniešu rīcības plāna sagatavošana un plāna uzraudzība. Galvenais mērķis ir, lai nepilngadīgie nebūtu jānosūta uz ieslodzījuma iestādēm. Pat tad, kad soda noteikšana ir praktiski neizbēgama, tiek pieliktas lielas pūles, lai viņus novirzītu tā efektīvai izpildei.

Šie pasākumi tiek piemēroti saskaņā ar Krimināllikumā paredzētajiem nosacījumiem. To pamatā ir Jaunzēlandes sanāksmju modelis, kas pārveidots atbilstoši Norvēģijas realitātei. Saskaņā ar Norvēģijas Krimināllikumu, piespriežot «sodu jauniešiem», tiesa nosaka pasākumu cikla ilgumu, kas svārstās no sešiem mēnešiem līdz diviem gadiem, izņēmuma gadījumos līdz 3 gadiem. Šajā laikā personu uzrauga speciālisti, lai izvairītos no nozieguma atkārtotības un sniegtu pozitīvu ietekmi uz karjeras un dzīves attīstību nākotnē. Tiesa nosaka alternatīvu brīvības atņemšanas līdzekli, kas tiktu piemērots "sods jauniešiem" neizpildes gadījumā. Pasākuma "jaunatnes uzraudzība" termiņš ir viens gads. Dažos gadījumos šo pasākumu var veikt pēc prokurora iniciatīvas.

Abu pasākumos centrālais elements ir jauniešu sanāksme. Mediācijas dienests, kas ir galvenā struktūrvienība, kas īsteno izlīgumu un citas RJ prakses, neilgi pēc lietas nodošanas izskatīšanai tiesā, sāk gatavoties pagarinātai tikšanās reizei ar nepilngadīgo. Sesiju vada mediators, kurš nodrošina skarto personu klātbūtni vai pārstāvību. Tie var būt ieslodzījuma vietu administrācijas un probācijas dienestu, skolas, bērnu sociālo dienestu, veselības un sociālās aprūpes pārstāvji vai citi, kas saistīti ar notiesāto personu, cietušajiem vai visu lietu kopumā. Mērķis ir iesaistīt plašāku cilvēku un institūciju loku, lai kopā turpmāk rūpētos par nepilngadīgo (Chankova, 2017).

4 LOV 2014-06-20-49, pēdējo reizi konsolidēts LOV-2018-12-20-114

Saskaņā ar 2001. gada Likumu par soda izpildi⁵ sodu izpildes dienesti piedāvā arī RJ un jaunie pasākumi tiek uzskatīti par vērtīgu papildinājumu Norvēģijas sodu un sodu izpildes sistēmai. Neskatoties uz kritiku par sistēmas iespējamām neparedzamajām sekām (piemēram, var uzskatīt, ka jauniešu sodīšana ir pretrunā vispārējās atturēšanas no nozieguma mērķim un sabiedrības taisnīguma izjūtai, ja tā tiek izmantota nozīmīgu pārkāpumu gadījumā) un ierobežotajai praksei, tomēr noteikti ir daudz pozitīvu signālu, ka šie pasākumi ir labākā no iespējam cietušajiem un likumpārkāpējiem (Holmboe, 2017).

27

D / ATJAUNOJŠĀS PIEEJAS AUSTRUMOS

Ir ievērojams klāsts pētījumu, kas norāda, ka atjaunojošās pieejas ir bijušas Austrumu tradīciju dominējošās tendences. Japāna un Japānas konfliktu risināšanas sistēma tiek uzskatīta par atjaunojošā taisnīguma piemēru (Braithwaite, 1989; Haley, 1989 un 1997 utt.). Tiek apgalvots, ka Japānā ir izteikta vēlme savā kultūrā iekļaut atjaunojošo pieeju. Autori apgalvo, ka Japānas sabiedrība visu laiku ir izmantojusi neformālas strīdu izšķiršanas metodes, kas balstīta harmonijā (wa principu) grupas dalībnieku starpā. Kamēr citas sistēmas uzsver sodu, rīcības atņemšanu vai rehabilitāciju, šķiet, ka Japānā vairāk uzsver nevardarbību un saskaņu. No sākotnējās policijas praktināšanas līdz galīgajai tiesas sēdei, lielākais vairums noziedzīgos nodarījumos apsūdzēto atzīst savu vainu, nožēlo izdarīto, sarunas laikā lūdz upura piedošanu un pakļaujas varas iestāžu žēlastībai. Viņu pieeja ir balstīta kultūrā un tiek uzskatīti par stingriem noteikumiem. Daudzi autori atvainošanos un apžēlošanu uzskata par dominējošajiem pavedieniem Japānas sociālajā struktūrā. Džons Braitvaits ir apgalvojis, ka atlīdzināšanas un reformu mēģinājumi, visticamāk, būs veiksmīgi, ja tiek izsauktas tādas emocijas kā kauns, nevis la degradētu vai stigmatizētu likumpārkāpēju, bet drīzāk sodītu tā rīcību, un tam seko attiecīgi atbildes žesti no likumpaklausīgo pilsoņu kopienas (reintegrējošas kaunināšanas jēdziens). Atbalstot šo argumentu, Braitvaits norāda uz atvainošanās un piedošanas lomu Japānas ikdienas dzīvē, un liek uzsvaru uz izlīguma panākšanu. Šis atvainošanās un piedošanas akcents ir redzams visā tiesas procesa gaitā. Pārkāpējs vai pārstāvis var vērsties pie upura pirms došanās uz tiesu. Šis neformālās starpniecības *jidan* mērķis ir izveidot cietušā un likumpārkāpēja izlīgumu par materiāliem un emocionāliem zaudējumiem gan civillietās, gan krimināllietās.

Lai arī *jidan* ir neformāls pušu izlīgums, iznākums var ietekmēt arī formālo tiesas procesu. Tomēr japāņu teorijā pastāv arī šaubas par atvainošanās / piedošanas cikla ietekmi uz atjaunojošo tiesiskumu. Zinātnieki, piemēram, Yoko Hosoi un Haruo Nishimura (1999), interpretē šo periodu kā upura izslēgšanu no procesa, kā arī nepieļauj pārkāpēja "patiesu nožēlu".

28

Tātad, lai arī no ārpuses izskatās, ka Japānas sabiedrība uztur *wa*, paļaujoties uz "atvainošanās un piedošanas" ciklu, rūpīgāka izpēte parāda, ka šis cikls drīzāk ir *habitus*, sociālu pienākumu izpilde. Šķiet, ka tas darbojas gandrīz objektīvi. Labs piemērs ir "atvainošanās vēstule" (*shimatsusho*). *Shimatsusho* ir rakstiska atvainošanās, kurā likumpārkāpējs atzīst savu vainu, dziļi nožēlo, apņemas nekad neatkārtot savu rīcību, un lūdz rīkoties pret viņu saudzīgi. Dažreiz likumpārkāpējs piedāvā naudu vai citus priekšmetus kā sirsnīgas nožēlas simbolu. Vainīgajam parasti tiek lūgts uzrakstīt un iesniegt *Shimatsusho* darba devējam vai skolotājiem (šo metodi bieži izmanto darba vietās un skolās, lai izvairītos no formālas tiesvedības uzsākšanas. *Shimatsusho* dažreiz aizēno sensitivitāti pret likumpārkāpēja vainu un cietušās puses sāpēm, tā darbojas galvenokārt likumpārkāpēja labā (Hosoi and Nishimura, 1999).

Pastāv vēl viedoklis, ka Japānai nav "atjaunojošu notiesāšanas iespēju" (Hamai un Ellis, 2008). Turklāt, lai arī vizizplatītākā interpretācija ir tāda, ka Japānā ir kauna kultūra un atvainošanās tiek augstu novērtēta, tiek atzīts, ka bieži tiek piedāvāta atvainošanās, lai izvairītos no izslēgšanas no grupas. Ja likumpārkāpēji var norādīt uz viņu nožēlu, viņi tiks atkārtoti integrēti *uchi*-pasaulē (iekšējais aplis, mājas, grupa). Šis ir tuvākais piemērs "reintegrējošai kaunināšanai". Tieši tāpēc tiek secināts, ka šī deklaratīvā reintegrācijas funkcija ir ierobežota, tā ir mazāk integrējoša un preventīva. Tāpēc Japānas zemā noziedzības līmeņa iemesls ir meklējams sabiedrības būtībā pirms nozieguma izdarīšanas, nevis pēc tā izdarīšanas (Chankova un Kirchoff, 2009).

Zinātniski pierādījumi arī parāda, ka RJ labi progresē arī Ķīnā (Shen, 2016). Konfūcija filozofijas pamatkategorijas – *li* – attiecību morālais kods harmoniskā sabiedrībā un *ren* – idejas par altruismu un cilvēcību tiek veiksmīgi iestrādātas ne tikai noziedzības novēršanā, bet arī mūsdienu RJ koncepcijā un praksē. Atjaunojošais ētoss ir neatņemama nepilngadīgo noziedzības samazināšanas politikas sastāvdaļa Honkongā un Taizemē, kaut arī piemērošanas veids un metožu nosaukumi atšķiras (Chankova, 2011; Wong, 2019).

Mūsdienu atjaunojošā taisnīguma kustības pirmsākumi bija kriminālās un nepilngadīgo justīcijas jomā. Tagad tas var aptvert praktiski visus šo sistēmu aspektus. Tomēr Eiropas mērogā notika karstas debates vai RJ būtu jāpiemēro tikai krimināltiesību jomā vai jāīsteno plašāk. Walgrave (2008) izvēlas "ierobežotu definīciju", pievēršoties tikai ar kriminālnoziedzumiem saistītajiem jautājumiem, nevis citiem konfliktiem, piemēram, skolās, darba vietā, kopienās. Citi apgalvo, ka ir pietiekami daudz argumentu, ka RJ ir daļa no plašāka jēdziena, ko sauc par "atjaunojošo praksi" un tā ietver veiksmīgu RJ attīstību dažādās jomās – skolās, ieslodzījumu vietās, kopienās un darba vietās (Hopkins, 2004; Liebmann, 2000). Mēs varam uzdrošināties apgalvot, ka RJ jau ir pārkāpis krimināltiesību sistēmas sliekšni un tiek ieviests arī daudzās citās jomās.

Atjaunojošās pieejas izmantošana skolās jau kļūst par ierastu praksi. Mediācija, jo īpaši tā skolas versija "vienaudžu mediācija", tiek izmantota kā atbildes reakciju pazemošanu. Apļi tiek piemēroti daudzās klasēs, lai skolēniem būtu droša vieta, kur izteikt jūtas, bailes vai domas, mācoties cieņu vienam pret otru un spēju klausoties. Sanāksmes tiek plaši izmantotas, ja rodas nopietnas problēmas. Skolā iegūtās mierīgas konfliktu risināšanas prasmes var izmantot arī ārpusstundu situācijās. Izmantojot atjaunojošās pieejas, jaunieši iemācās būt atbildīgi par savu rīcību. Šīs pieejas veicina izpratni, paaugstina morāles standartus un pašnovērtējumu, un palīdz radīt iekļaušanas un piederības kultūru. Tomēr atjaunojošo praksi "atmoda" skolās joprojām tiek vēl gaidīta.

ieslodzījuma vietās tiek ieviestas daudzas atjaunojošās iniciatīvas. Dažas no tām attiecas uz upura un likumpārkāpēja attiecībām, citi uz konfliktu risināšanu ieslodzīto vidū vai uz pašu cietumu darbību. Bagātīgajā atjaunojošā tiesiskuma rīku komplektā ietilpst arī dažādas upuru informēšanas un empātijas veicināšanas programmas, dažas ir paredzētas nepilngadīgajiem likumpārkāpējiem, taču pārsvarā tās balstās uz uzvedības korekciju. Kad upuri vai likumpārkāpēji vēlas satikties, bet otra puse to nevēlas vai nevar, upuru grupas tiek ar nesaistītām likumpārkāpēju grupām surogātprocesā (likumpārkāpēji, kas nav izdarījuši noziegumus pret šiem konkrētajiem upuriem). Tikšanās laikā upuri, likumpārkāpēji un dažreiz kopienas pārstāvji runā par nozieguma cēloņiem un sekām. Mērķis ir likt ieslodzītajiem padomāt par savas uzvedības ietekmi uz upuriem (Walker, 1999). Tagad tas tiek eksperimentēts arī Beļģijā.

3. ANALĪZE

Pieejami dažādi RJ modeļi, kas darbojas dažādās vidēs. Tos nav iespējams salīdzināt. Turklāt tas pats modelis, ko piemēro vienā valstī, dod atšķirīgus rezultātus citā. Varētu apgalvot, ka katram modelim jādod iespēja tikt piemērotam, ja tiek ievēroti RJ pamatprincipi, vērtības un standarti un ja tas veiksmīgi kalpo upuru, likumpārkāpēju un kopienu vajadzībām.

30

Dažās valstīs (Francijā, Somijā, Norvēģijā, Polijā) mediatori ir brīvprātīgie, citās valstīs (Austrijā, Vācijā, Beļģijā) intervence ir ļoti profesionāla. Brīvprātīgo iekļaušana vienuviet ir saistīta ar līdzekļu trūkumu, taču kopumā šīs ir divas konkurējošas vīzijas par RJ attīstību.

RJ modeļu attiecības ar krimināltiesību sistēmu arī ir atšķirīgas. Dažās valstīs ir tikai uz sistēmām balstītas programmas (soda mediācija Beļģijā), bet citās valstīs, galvenokārt, pastāv kopienas programmas (dažas iniciatīvas Francijā, Vācijā). Līdz ar to arī krimināltiesību iestāžu loma RJ programmu ieviešanā ir bijusi atšķirīga. Kamēr Norvēģijā un Somijā mediācijā izteikti izceļas, līdzās blakus esošajām probācijas un upuru atbalsta programmām, savukārt Austrijā, Francijā un Čehijā probācijai vai upuru atbalstam ir piešķirta tajā galvenā loma. RJ modeļu vietējā un reģionālā attīstība joprojām ir normāla parādība. Izplatība visā valsts mērogā ir ideāls, uz kuru jātiecas. Daudzu valstu valsts finansējums tai, ir pazīme, ka RJ modeļi tiek uzskatīti par nepieciešamiem visā valsts mērogā.

Apkopojot jaunākos procesus Eiropā, varētu teikt, ka pastāv labas izredzes uz RJ modeļu turpmāku attīstību kriminālprocesos. Paredzams, ka RJ prakse, galvenokārt, tiks piemērota gan nepilngadīgo, gan pieaugušo vidū. Ģimenes grupu un sabiedrības sanāksmes, iespējams, tiks tālāk attīstītas un institucionalizētas valsts mērogā. Dažās valstīs gaidāma šo loku paplašināšanās. Attīstīsies arī uz kopienām balstīti modeļi.

Tomēr ir vieta arī skepsei, kad RJ prakse (galvenokārt, izlīgums) tiek pārveidota par neko citu kā tikai vertikālā taisnīguma instrumentu. Pastāv izteikti viedokļi, ka RJ tiks vairāk izmantots un iekļauts formālās krimināltiesību sistēmas vērtībās, bet vienlaikus tā var palikt atstumta, un vēl jo vairāk, ja tiks mēģināts saglabāt zināmu neatkarību no sistēmas (Fattah, 2004). RJ institucionalizācijas ideja riskē ar tās sākotnējās filozofijas sagrozīšanu, to apvienojot un instrumentalizējot (Aertsen, Daems un Robert, 2006). Jaunāki pētījumi

rāda, ka šīs bailes ir pārspīlētas un RJ statuss ir nostiprinājies un darbojas labi gan simbiozē, gan autonomi no krimināltiesību sistēmas (Cornwell, Blad un Wright, 2013).

Upuru atbalsta grupas var atbalstīt viedokli, ka upuru un likumpārkāpēju interešu veicināšana dažās situācijās var būt pretrunā. Cenšoties palīdzēt likumpārkāpēja rehabilitācijā, netiek ņemta vērā cietušā vajadzībām justies droši. Tomēr labi īstenotā atjaunojošā tiesiskuma programmā upuru un likumpārkāpēju vajadzībām un interesēm nevajadzētu būt pretrunā. Upuriem un likumpārkāpējiem jābūt savstarpēji ieinteresētiem sakārtot lietas.

31

Jāuzsver, kā RJ īstenošana un piemērošana konkrētā valstī, ļoti ietekmē tās tiesiskais, politiskais vai sociālais konteksts. Kontinentālās tiesību sistēmas valstīs, tiesiskajam kontekstam ir izšķiroša nozīme RJ prakses turpmākā attīstībā. Tiesiskā regulējuma nepieciešamība tiek vispārēji atzīta gan RJ uzticamībai, gan regulāram finansējumam. Dominējošais viedoklis ir, ka ar likumu noteiktie pamati rada pieprasījumu pēc lietām, bet, ja trūkst likumā noteiktā pamata, lietu nodošana ir atkarīga no amatpersonu izvēles un labās gribas. Bet tas tā ir, pat tad, ja pastāv juridiskā pamata.

Arī politikā konteksta nozīme ir ļoti nozīmīga, jo tas tieši ietekmē kriminālo politiku. Valdošās partijas piešķir līdzekļus un nosaka prioritātes, un tas ir svarīgi arī RJ. Autoritāras valdības labprātāk piespiež sodus, tādēļ konservatīvākā sociālajā un tiesiskajā politiskajā klimatā RJ priekšroka netiek dota.

Jāpiemin, diemžēl arī negatīvs piemērs attiecībā uz Bulgāriju. Bulgārijas politika, it īpaši attiecībā uz cilvēku, upuru tiesībām un krimināltiesībām, nebūt nav vērtējama kā progresīva. Tā sauktā neizpratne un nepareiza interpretācija "dzimumu jautājuma" noveda pie tā, ka netika ratificēta Eiropas Padomes Konvencija par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu (CETS Nr.210, saukta arī par Stambulas konvenciju), ko pat Konstitucionālā tiesa pasludināja to par antikonstitucionālu (Ilčeva, 2019). Neskatoties uz nepārprotamo deleģējumu 2004. gada Mediācijas likumā⁶ (3. panta 2. punkts) un gaidāmo (toreiz) Kriminālprocesa kodeksu (2006. gads), lai legalizētu izlīguma mediāciju, joprojām tas nav ieviests, kā iemeslu var minēt mūsdienīgas krimināltiesiskās politikas trūkumu un vēlmi saglabāt esošā regulējumā dažādas "intereses". (Chankova, 2014). Tikmēr jaunākās tendences parāda,

ka Krimināllikums un kriminālpolitika Bulgārijā kļūst aizvien represīvāka. Valdības atjaunotajā Tiesu sistēmas reformas 2014. gada stratēģijā⁷, atjaunojošais taisnīgums tika minēts kā prioritāte, taču, līdz šim, likumdošanas darbības nav sekojušas. Tādējādi, Bulgārija atpaliek no citām Eiropas valstīm un liedz tās pilsoņiem iespēju izmantot RJ instrumentus.

32

Diezgan interesanta RJ attīstība vērojama Nīderlandē. Pēdējo gadu desmitu laikā tika izveidotas vairākas vietēja mēroga intervences, tomēr tās cieta neveiksmi. Tika iniciēti vairāki valsts finansēti pilotprojekti Hāgā un Roterdamā, taču, neraugoties uz ārkārtīgi lielo pieredzi, pēc vairākiem gadiem tie tika pārtraukti. Lai gūtu adekvātu izpratni par atjaunojošā taisnīguma ideju un prakses attīstību Nīderlandē, tika atklāti trīs galvenie faktori; nozīmīgā loma lietas novirzīšanai Nīderlandes krimināltiesībās, upura lomai, un atjaunojošo procesu ideju un prakses kritiskai izpētei un atspoguļojumam pasaulē, kuru daļēji iedvesmojuši un attīstījuši holandiešu pētījumi viktimoloģijas jomā (van Drie, van Groningen un Weijers, 2015). Upuru pētījumi skaidri parādīja, ka pastāv nopietnas šaubas par to, vai RJ ir vēlami vairākām upuru kategorijām, galvenokārt smagu noziegumu upuriem un smagi traumētiem upuriem (lai gan literatūrā mēdz būt pretēji viedokļi). Tā rezultātā pastāv kritiski izanalizēti RJ principi, ieguvumi un riski, kā arī noteikta to ierobežota piemērošana visā valstī, jo Nīderlandes valdība ir izvēlējusies skaidru orientāciju uz upuriem un viņu vajadzībām. Tam arī bija būtiska loma piesardzībā, kas vērsts un RJ regulējumu un tā lomas palielināšanu. Tā kā labēji orientētā valdība un populistiskā partija atrodas diezgan spēcīgās pozīcijās, pašreizējais politiskais klimats liek uzsvāru uz sodīšanu un neraisa lielu entuziasmu par RJ attīstību Nīderlandē.

Vienlaikus, novērojumi starp Baltijas valstīm parāda dažas līdzības. Šķiet, ka atjaunojošais taisnīgums nav ticis iekļauts Lietuvas kriminālpolitikas veidotāju darba kārtībā, jo ir iespējams manīt tikai dažus RJ elementus (Grudyte, 2014). Novērojama izteikta stagnācija vai kavēšanās mūsdienīgas kriminālās justīcijas ieviešanā (Pettai, E. un Pettai, V., 2015). Noteikti tie nestimulē atjaunojošos procesus iniciatīvas no NVO sektora un kavē to iesakņošanas sabiedrībā.

Jāuzsver arī sociālā konteksta nozīme. RJ attīstību lielā mērā ietekmē esošās sistēmas un kultūrvide. Kad sabiedrība plašāk apzinās RJ nozīmi, tā vienmēr ir labvēlīgāka par šo metožu izmantošanu. Nav

7 <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?Id=957>. Pieejas datums: 2020. gada 27.maijs.

pārsteidzoši, ka daudzās valstīs, jo īpaši Eiropā, RJ iedibināšanas un piemērošanas galvenais virzītājspēks ir tieši akadēmiskās aprindas un NVO. Tām ir izšķirīga loma RJ modeļu un prakses attīstīšanā, pilotprojektu uzsākšanā, infrastruktūras izveidošanā, izglītības un apmācības organizēšanā utt. Nav pārspīlēti apgalvot, ka NVO ir vadošie RJ pakalpojumu sniedzēji. Daži piemēri:

Foresee Research Group⁸ (FORESEE, Ungārija) ir NVO, kas darbojas konsultāciju, prevencijas, intervences un tīklu veidošanas jomā, konstruktīvai konfliktu risināšanai, atjaunojošajam taisnīgumam, sociālās polarizācijas prevencijai un atstumtības novēršanas jomā. Foresee ir vairāku organizāciju pētnieku un vadītāju komanda, kas strādā ar mazaizsargātajām grupām, vietējām kopienām, skolām, NVO, kā arī ar praktiķiem un politikas veidotājiem krimināltiesību (upuri, likumpārkāpēji, probācijas dienesto, ieslodzījuma vietas), sociālās labklājības un izglītības jomās. Foresee elastīgi piemēro dažādu mediācijas tehniku klāstu, piemēram, mediāciju, sanāksmes, miera aplūš, ģimenes grupu sanāksmes, koordinētās diskusijas un atjaunojošos dialogus. Foresee nesen ir pabeidza pilotprojektu par mediāciju un atjaunojošo taisnīgumu ieslodzījuma iestādēs, strādājot ar ieslodzītajiem, viņu ģimenēm, upuriem, kā arī personālu kopumā, tādējādi pētot jaunas metodoloģijas, kas ir piemērotas naida noziegumu, ekstrēmisma un deradikalizācijas intervences jautājumos. Viņi ir sagatavojuši arī vairākus video par dažādu dialoga pieeju metodēm skolās, vietējās kopienās un tiesu sistēmā. Foresee pētniecības grupa 2018. gadā saņēma Eiropas atjaunojošā taisnīguma balvu (Mirski, 2018).

Restorative Justice Nederland⁹ (RJN) ir RJ jomas kompetences un inovāciju centrs. Tas darbojas trīs jomās: pilsoniskajā sabiedrībā (skolas, apkaimes, darba vieta), krimināltiesību procesa ietvaros, kā arī aizturēšanas un aprūpes laikā. RJN veic pētījumus, sniedz konsultācijas, stiprina kapacitāti un veic interešu aizstāvību vidē, kur ne vienmēr tas ir vienkārši. Ar atjaunojošā taisnīguma akadēmijas starpniecību, kurā pasniedz desmit pieredzējuši RJ pasniedzēji, tiek nodrošināta mediatoru, tieslietu speciālistu un citu attiecīgo praktiķu spēju pilnveidošana. Piemēram, pēdējo gadu laikā, apmēram 500 ieslodzījuma vietu darbinieku ir saņēmuši RJ meistarklases vienas dienas garumā. RJN konsultējas arī ar Tieslietu ministrijas un tiesu politikas veidotājiem, kuri izstrādā un īsteno RJ politiku

8 www.foresee.hu

9 <http://www.restorativejustice.nl/>

valstī. RJN ir izstrādājis vairākus instrumentus, ko tālāk iestrādāt RJ organizācijās (piemēram, RJ organizatoriskā brieduma tabula; RJ rīcības plāna formāts, kas tiek īstenots visās ieslodzījuma iestādēs). Kopā ar Māstrihtas universitāti ir izstrādāts tiesību akta priekšlikums, lai ieviestu noteikumus, kas reglamentē RJ pakalpojumus Nīderlandes Kriminālprocesa kodeksā kontekstā (Wolthuis, Claessen, Slump un Van Hoek, 2019).

34

Albānijas Konfliktu risināšanas un strīdu samierināšanas fonds (AF-CR)¹⁰ pirmo mediācijas programmu starp upuriem un likumpārkāpējiem Albānijā ieviesa 2001. gadā kā daļu no savas stratēģijas mediācijas attīstībai krimināltiesību jomā Albānijā. Ar dažādām komponentēm, piemēram, reklāmas un izpratnes veidošanas pasākumiem, semināriem, konferencēm un apmācībām tieslietu nozarē ieinteresētajām personām, tostarp mediācijas nodrošināšanas pozitīvajiem rezultātiem nepilngadīgo lietās, kam bija liela ietekme uz juridiskajām pārmaiņām, kas galvenokārt atspoguļota Bērnu krimināltiesību kodeksā (CCJC, apstiprināts 2017. gadā). Tajā ir pantu kopums, kas paredz atjaunojošā taisnīguma programmas un mediācijas pasākumu izmantošanu. Mediatoriem jābūt īpaši apmācītiem. Ņemot vērā izpratnes par AF-CR veicināšanu, RJ ir labi pazīstams jēdziens nepilngadīgo justīcijas speciālistu, kā arī pilsoniskās sabiedrības organizāciju vidū. Citas centrālās AF-CR intervences ietver arī politikas un tiesību aktu attīstīšanu atjaunojošā taisnīguma programmu īstenošanai pieaugušajiem un esošo pakalpojumu resursu apkopošanu. AF-CR ir sagatavojis ļoti ambiciozu Atjaunojošā taisnīguma pasākumu plānu Albānijā, kas saistīts ar RJ stratēģiju pārmaiņām 2019. gadā.

Šie piemēri liecina par specializēto NVO būtisko lomu RJ progresā.

Krimināltiesību sistēmai ļoti ilga vēsture visā pasaulē, kas to padara par uzticamu un atbildīgu. Tomēr arī esot mazāk elastīgai un stingrai, tā neatbalsta jaunu pieeju attīstību. Dažās valstīs uzsvars tiek likts uz pašreizējās kriminālās sistēmas struktūras saglabāšanu, kā rezultātā RJ prakse tiek atstumta. Joprojām pastāvošie tiesību ekspertu opozīcija, vismaz dažās vietās, iespējams to pamatā ir bailes zaudēt varu, tādējādi kavējot procesus. Ņemot vērā visus šos argumentus secināms, ka sociālā kontrole ir krimināltiesību būtības pamatā un, ka pirms represīvo vertikālo metožu piemērošanas ir jāņem vērā sociālās kontroles horizontālās metodes.

¹⁰ <https://www.mediationalb.org/index.php?lang=2>

Vairākas starptautiskas organizācijas un starptautiski instrumenti mudina vai pat pieprasa valstīm ieviest izlīguma un citu RJ praksi savās tiesību sistēmās. ANO Rezolūcijas 2002/12 par atjaunojošā taisnīguma programmu pamatprincipiem krimināllietās¹¹ un Atjaunojošā taisnīguma programmas rokasgrāmata (ANO, 2006. gada 1. un 2020. gads – 2. izdevums)¹² tieši tas ir minēts. Šajā aspektā Eiropas Padome ir ļoti aktīva. Ministru komiteja 1999. gadā pieņēma ieteikumus (99)19 par mediāciju krimināllietās¹³, kurā tika noteikti izlīguma principi kā vadlīnijas dalībvalstīm. Izvērtējums 2002. gadā parādīja, ka šim ieteikumam ir bijusi ievērojama ietekme. Eiropas Padome 2007. gadā pieņēma vēl vienas nesaistošas pamatnostādnes, lai labāk īstenotu jau esošos ieteikumus par krimināltiesisko mediāciju¹⁴. Jaunākais Eiropas Padomes Ministru komitejas ieteikums ir CM/Rec(2018)8 par atjaunojošo taisnīgumu krimināllietās¹⁵, kura mērķis ir turpināt tā iedzīvināšanu kā efektīvu alternatīvu instrumentu krimināltiesību strīdu izšķiršanā.

Jāuzsver arī Eiropas Savienības loma. Nozīmīgs instruments bija Padomes 2001. gada 15. marta pamatlēmums par cietušo stāvokli kriminālprocesā (2001/220 / TI)¹⁶. Eiropas Savienības dalībvalstīm bija pienākums transponēt to savā likumdošanā, lai noziegumu upuriem nodrošinātu minimālu aizsardzības līmeni. Tas arī paredzēja, ka dalībvalstīm ir jāveicina mediācija krimināllietās par atbilstošiem nodarījumiem. Nesen Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvā 2012/29 / ES (2012. gada 25. oktobris), ar ko nosaka noziegumu upuru tiesību, atbalsta un aizsardzības obligātos stan-

11 Pieņemts ECOSOC 37. Plenārsēdē, 2020. gada 24.jūlijā. Pieejams: www.refworld.org/docid/46c455820.html. Pieejas datums: 2020. gada 2.aprīlī

12 https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/2001146_Handbook_on_Restorative_Justice_Programmes.pdf. Pieejas datums: 2020. gada 22.maijs.

13 https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=090000168062e02b. Pieejas datums: 2020. gada 1.aprīlī

14 <https://rm.coe.int/1680747759>. Pieejas datums: 2020. gada 1.aprīlī

15 https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016808e35f3. Pieejas datums: 2020. gada 1.aprīlī

16 Official Journal of the European Communities, 22.3.2001, L 82/1-4

dartus un aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220 / TI¹⁷, ir sīkāk iestrādātas daudzas tiesību normas, kas būtu jāpiešķir upurim gan kriminālprocesā, gan ārpus tā. Saskaņā ar direktīvu, atjaunojošā taisnīguma praksi var izmantot tikai tad, ja tas ir cietušā interesēs un tiek nodrošināta tā drošība. Tā uzsver nepieciešamos aizsardzības pasākumus, lai novērstu sekundāro un atkārtoto viktimizāciju, iebiedēšanu un atriebību. Direktīvā noteikts, ka pirms piekrišanas piedalīties RJ procesā cietušajam jāsniedz pilnīga un objektīva informācija par procesu un iespējamiem rezultātiem, kā arī informācija par jebkura izlīguma īstenošanas uzraudzības procedūru. Šajā ziņā direktīva ir pārāk piesardzīga, tā uzskata RJ par kaut ko tādu, par ko mums vajadzētu uztraukties, un mums vajadzētu būt piesardzīgiem, un tam ir aizsargājošs raksturs. Tomēr jāatzīst, ka atjaunojošais taisnīgums var būt īpaši noderīgs upuriem. Dalībvalstīm tiek pieprasīts atvieglot lietu nodošanu atjaunojošā taisnīguma pakalpojuma sniedzējiem.

Visā pasaulē ir izveidotas ievērojams skaits nevalstisko organizāciju, lai veicinātu atjaunojošā taisnīguma procesu kopumā un pastāvjomās, kur tās darbojas diezgan efektīvi, atbalstot starptautisko informācijas apmaiņu un savstarpējo atbalstu, izpētot un attīstot RJ teorētisko bāzi, stimulējot pētījumus un palīdzību likumdošanā, apmācībās un pakalpojumu izstrādē¹⁸ (Chankova un Kirchhoff, 2010).

17 Official Journal of the European Union, 14.11.2012, L 315/57

18 European Forum for Restorative Justice – www.euforumrj.org/, Restorative Justice Council – www.restorativejustice.org.uk/, International Institute for Restorative Practices – www.iirp.org/, Transforming Conflict – www.transformingconflict.org/, and many other.

4. RJ PIEMĒROŠANA NAIDA NOZIEGUMU GADĪJUMĀ

Atjaunojošais taisnīgums piedāvā vairākas iespējas reaģēt uz dažādiem pārkāpumiem un dažādu konfliktu risināšanu. Nevajadzētu izslēgt naida noziegumus, kas parasti tiek definēti kā noziegums, kurā vainīgā aizspriedumi pret jebkuru identificējamu cilvēku grupu ir faktors, lai noteiktu, kurš būs upuris. Naida noziegumi, jo īpaši uz naida balstīts uz rases pamata ir sena parādība, taču politikas veidotāji to ilgstoši ir ignorējuši. Tikai nesen tā ir kļuvusi par aktuālu tēmu, kas ietekmē sabiedrisko kārtību. Tas ir neizbēgami, jo ārpus rasistiski un reliģiski motivētiem incidentiem, ir arī vecumā, invaliditātē un dzimumā balstīti naida noziegumi. Bieži tiek ziņots, ka LGBTI kopienas ir pieredzējušas daudz un plašu homofobisku uzbrukumu skaitu – verbālos draudus, fiziskus uzbrukumus, slepkavības utt. Pret LGBTI personām vērstiem noziegumiem ir jāpievērš īpaša uzmanība, jo tas tieši ietekmē cilvēka pamattiesības un tas ir ārkārtīgi jutīgs jautājums. Analizējot praksi un politikas virzienus, kas var līdzsvarot sabiedrības spriedzi un risināt integrācijas jautājumus un nevienlīdzību, var atsaukties uz RJ principiem un praksi. Naida noziegumu ārkārtīgi lielā ietekme uz sabiedrību liek domāt, ka atjaunojošās principi patiešām varētu būt piemērota holistiskai pieejai šo jautājumu risināšanā. Saskaņā ar RJ teorijām, atjaunojošajām normām ir potenciāls risināt jutīgus un sarežģītus jautājumus, piemēram, arī naida noziegumus. Atjaunojošās prakses ir balstītas uz iekļaušanu, cieņu, savstarpējo sapratni un brīvprātības un godīga dialoga principu. Atjaunojošā sanāksme ir būtiska, lai veidotu starpkultūru tiltus un veicinātu integrāciju. Tāpēc RJ instrumenti ir efektīva atbalstot upuru (un likumpārkāpēju) tiesiskajā jomā, un tie ir ļoti piemēroti, un to piemērošana būtu jāveicina.

37

Ir vērts pieminēt Saseksas naida noziegumu projektu, ko finansē Leverhulme Trust. Projekta mērķis bija izpētīt naida noziegumu netiešo ietekmi, kā pret dažādu kopienu pārstāvjiem vērsti naida uzbrukumi ietekmē citu šo kopienu locekļu domas, emocijas un izturēšanos. Projekts koncentrējās uz LGBTI un musulmaņu kopienām, un tajā tika izmantotas dažādas pētījumu metodes. Galvenie secinājumi nav pārsteidzoši:

- “61% LGBT un musulmaņu respondentu dod priekšroku atjaunojošajam taisnīgumam (RJ) kā vienai no kriminālās justīcijas atbildes reakcijām uz naida noziegumu, tā vietā, lai noslogotu ieslodzījumu vietu iestādes;
- LGBT respondenti uzskatīja, ka RJ ir labvēlīgāka metode gan upurim, gan likumpārkāpējam, un viņi bijuši vairāk apmierināti ar RJ, salīdzinot ar smagāka soda piespriešanu. “(Paterson, Walters, Brown un Fearn, 2018).

Respondenti, kuri bija lasījuši par RJ iesaistišanās metodēm, tiem šķita, ka likumpārkāpējam mazinātos dusmas un atriebības kāre, nekā dalībniekiem, kuri lasīja par ieslodzījuma iespējām. Respondenti arī pauda mazāk dusmu un skumjas par RJ metodēm un pauda tām lielāku atbalstu, nekā iespējamam cietumsodam. Uzverot, ka RJ ir labvēlīgāka metode gan likumpārkāpējiem, gan upuriem. RJ arī tika uzskatīts par daudz noderīgāku kā LGBTI kopienai, tā sabiedrībai kopumā, iepretim cietumsoda piespriešanai. Tādējādi var uzskatīt, ka šīs kopienas uzskata, ka RJ ir īpaši noderīga metode naida noziegumu jautājumos.

Pastāv daudz labu piemēru, kā veiksmīgi izmantot RJ instrumentus naida un pret LGBTI personām vērstos noziegumos. Kā piemēru var minēt *atjaunojošās sanāksmes skolās*. Tās centrā ir Braitvaita teorija par “reintegrējošo kaunināšanu”, apgalvojot, ka likumpārkāpējiem būtu jāsaskaras ar visām viņu darbības sekām, bet situācijā kurā valsts arī sniedz atbalstu un rūpes.

“INCIDENTS”

Desmit gadus vecs zēns izteica rasistiskas pret skolotāju, kura izcelsme ir Austrumāfrikas reģions. Skolotājs (un citi bērni, kas bija šī starpgadījuma liecinieki) iesniedza sūdzību par notikušo skolas direktoram. Zēns atzinās, ka ir paudis šīs piezīmes. Direktors nekavējoties, uz noteiktu laiku, izslēdza zēnu no skolas. Skolotājs sazinājās ar Skolotāju arodbiedrību, kura viņam ieteica vērsties pie policijas pēc padoma. Policijas darbinieks, kas atbild par skolu jautājumiem, ierosināja atjaunojošā taisnīguma pieeju. Visiem tieši iesaistītajiem tika jautāts, vai viņi vēlētos piedalīties šajā izlīguma sanāksmē. Visi iesaistītie piekrita. Notika sagatavošanās. Sanāksme notiek klusā telpā, skolā. Policijas darbinieka vadībā tikšanās ilga 40 minūtes. To apmeklēja skolotājs un viņa draugs, zēns, kurš pauda attiecīgās piezīmes, viņa māte, un direktors.

PROCESS

Mediators pārliecinājās, ka visi saprot, kas notiks tālāk, un tad izklāsta tikšanās mērķi. Viņš lūdz skolotāju un skolēnu izklāstīt, kas tieši notika un kā viņi toreiz jutās, un to, kā viņi jūtas tagad. Tad viņš jautā mātei un skolas direktoram, kā viņi jutās, dzirdot par notikušo, un to, kā viņi jūtas tagad. Pēc tam, mediators jautāja, kurš šajā notikumā ir ticis aizskarts, un kas būtu jādara, lai atrisinātu situāciju un mazinātu kaitējumu. Lielākā ietekme uz zēnu bija tad, kad viņa māte vērsās pie sava dēla un teica: "Man tagad būs jāatgriežas darbā un jāsaka saviem kolēģiem, ka mans dēls ir izteicis rasistiskas piezīmes. Tu zini, ka lielākā daļa no viņiem ir no Pakistānas. Ko viņi tagad par mani padomās? "

39

IZNĀKUMS

1. Zēns atvainojas skolotājam, kurš uzskatīja, ka zēna atvainošanās bija patiesa. "Tie bija tikai vārdi. Es nezināju, ka tas jūs tik ļoti sāpināja. Man žēl!"
2. Pēc tam, zēns izteica vēlmi, pēc stundām, palīdzēt skolotājam pie klases darbiem. Viņš to arī darīja.
3. Zēns, nākamajā dienā atgriezoties skolā, pēc savas iniciatīvas, izstāstīja par notikušo saviem klases biedriem, kuri bija liecinieki notikušajam. Visi izteica apmierinājumu un izpratni par iznākumu, un faktu, ka skola rasistiskus incidentus uztver nopietni.
4. Zēns skolā vairs nekad nelietoja rasistiskas piezīmes.
5. Attiecīgi Skolotāju arodbiedrība, dažas nedēļas, vēlāk piezvanīja skolas direktoram, lai pateiktos, un izteiktu savu apmierinājumu par situācijas iznākumu. "(Čankova un Poshtova, 2006).

Līdz šim jau ir izstrādāts iespaidīgs literatūras apjoms un ir uzsākti vairāki pilotprojekti par RJ metožu piemērošanu, reaģējot uz naida noziegumiem. Bet ne visur pastāv likumdošana, kas regulētu RJ vai naida noziegumus. Tas joprojām ir izaicinājums kā politikas veidotājiem, tā praktiķiem un pētniekiem. Jāizprot, ka RJ ir kā potenciāls līdzeklis cīņā ar naida noziegumiem. RJ sniedz platformu dialogam, kas var palīdz mazināt bailes, stereotipus un citus iemeslus, kas balstīti naida noziegumu pamatā (Gavrielides, 2015).

Jau esošo pētījumu secinājumi liecina par atjaunojošo metožu izmantošanas efektivitāti cīņā pret naida motivētiem noziegumiem (Walters and Hoyle, 2012; Walters, 2014), un pastāv aicinājums tos praksē izmantot plašāk.

SECINĀJUMI

40

Pieredze rāda, ka atjaunojošā taisnīguma piemērošanai ir daudz dažādu pieeju un to jomas ir plašas. Ir bijuši vairāki mēģinājumi un arī daudz kļūdu. Tomēr ir apstiprināts, ka atjaunojošās pieejas varētu transformēt veidu, kādā pašlaik funkcionē daudzas sabiedrības, un padarot tās par drošākām, bez vietas noziedzībai. Šis ir laiks, kad dažādas kopienas atkal kļūst par nozīmīgu sabiedrības sastāvdaļu un globalizācija bieži nesniedz produktīvus rezultātus (ņemot vērā arī COVID-19 uzliesmojumu un reakciju uz to), tādēļ arī atgriešanās tikai pie tradicionālajām konfliktu risināšanas metodēm nebūs risinājums.

Šis īsais pārskats un analīze ļauj formulēt dažus politikas ieteikumus, kas, cerams, veicinās turpmāku RJ ieviešanu un attīstību dažādās jomās, valstīs un tiesību sistēmās:

Ir pienācis laiks lūkoties plašāk par RJ modeļu attīstību vietējā un reģionālajā līmenī, kas bieži jau ir norma. Ieviešana visā valsts mērogā ir ideāls, uz kuru jātiecas.

Tiesiskā regulējuma attīstības nepieciešamība ir svarīga gan lai veicinātu uzticamību RJ, gan lai nodrošinātu tam regulāru finansējumu gan valsts, gan starptautiskā līmenī.

Joprojām ir nepieciešama turpmāka nevalstisko organizāciju darbības stiprināšana un attīstīšanu, lai paātrinātu RJ progresu valstīs.

Ļoti svarīgi ir veikt papildus pētījumus, veikt papildus novērtēšanas pasākumus, paplašināt sadarbības tīklus un turpinātu strādāt ar dažādām iestādēm un politikas veidotājiem. Nepārtraukta starptautiskā sadarbība, kā arī informācijas, zināšanu un pieredzes apmaiņa ir veiksmīgs RJ attīstības virziens. Vienlaikus, ārkārtīgi būtiski ir dalīties arī ar labās prakses piemēriem¹⁹.

P

¹⁹ Šis dokuments ir balstīts iepriekšējos autora pētījumos, kas tikumi pārskatīti un papildināti.

ATEICĪBAS: Autore ir pateicīga prof. Dr. Gerdam Ferdinandam Kirhhofam par palīdzību un ieguldījumu šī pētījuma agrīnajā posmā.

ATSĻĒGAS VĀRDI: ATJAUNOJOŠAIS TAISNĪGUMS, MODELIS, EVOLŪCIJA, IZPLATĪBA

ATSAUCES

41

Aertsen, Ivo, Robert Mackay, Christa Pelikan, Jolien Willemsens, and Martin Wright. *Rebuilding community connections – mediation and restorative justice in Europe*. Council of Europe Publishing, 2004.

Aertsen, Ivo, Tom Daems, and Luc Robert (redaktori). *Institutionalising Restorative Justice*. *Willan Publishing*, 2006.

Braithwaite, John. *Crime, shame and reintegration*. Cambridge University Press, 1989.
Chankova, Dobrinka. *Victim-Offender Mediation*. Feneya, 2002 (bulgāru valodā).

Chankova, Dobrinka. *Restorative Justice. A Comparative Analysis*. Avangard Prima Publishing, 2011 (bulgāru valodā).

Chankova, Dobrinka. "Restorative Justice – a New Type of Criminal Justice in Europe, Focused on the Victim of the Crime", *European Prospects for the Development of Criminal Legislation*, 2014. gada 27. janvāra Sofijas St. Kliment Ohridski universitātes Juridiskās fakultātes Krimināltiesību zinātniskā departamenta organizēto Zinātnisku konferenču ziņojumu apkopojums, Sofia University Publishing house, 2014. lpp. 265-276 (bulgāru valodā).

Chankova, Dobrinka. "New Restorative Justice Instruments Towards Youth Crime in Norway." *Global Victimology: New Voices. Theory-Facts-Legislation*, edited by Kirchoff, Gerd Ferdinand, Manjushree Palit, and Sanjeev Purshotam Sahnī, Lexis-Nexis, 2017, 31-36 lpp.

Chankova, Dobrinka, and Gerd Ferdinand Kirchoff. "Restorative Approaches in Japan: State of Affairs". *Scientific Research Journal of South-West University*, November, 2009, vol. 2, no. 2, 21-30 lpp.

Chankova, Dobrinka, and Gerd Kirchoff. "Restorative Justice Developments in Europe: Sustainable Success." *Tokiwa Journal of Human Sciences*, no. 18, 2010, 13-26 lpp.

Chankova, Dobrinka and Tanya Poshtova. "Module E: Preventative and Integrative Practice. Unit E4: Restorative Approaches in Schools". in: Helen Cowie, Dawn Jennifer, Dobrinka Chankova, Tanya Poshtova, Johan Deklerck, Gue Deboutte, Sigrun Ertesvåg, Ann-Sofie Samuelsen, Mona O'Moore, Stephen Minton, Rosario Ortega and Virginia Sanchez. *School Bullying and Violence: Taking Action. A Resource for Practitioners and Policy Makers and All Those Working with Children and Young People Affected by School Violence*. 2006

Christie, Nils. "Conflicts as property." *British Journal of Criminology*, vol.17, no.1, 1977, 1-15 lpp.

Cornwell, David J, John Blad, and Martin Wright (editors). *Civilising Criminal Justice. An International Restorative Agenda for Penal Reform*. Waterside Press, 2013.

Christie, Nils. *Limits to Pain*. Martin Robertson, 1982.

Dünkel, Frieder, Joanna Grzywa-Holten, and Philip Horsfield (editors). *Restorative Justice and Mediation in Penal Matters: A stock-taking of legal issues, implementation strategies and outcomes in 36 European countries*. Forum Verlag Godesberg, 2015.

Fattah, Ezzat. "Gearing Justice Action to Victim Satisfaction: Contrasting Two Justice Philosophies: Retribution and Redress". *Crime, Victims and Justice. Essays on Principles and Practice*, edited by Hendrik Kaptein and Marijke Malsch, ASHGATE, 2004, 16-30 lpp.

Gavrielides, Theo. "Conceptualising and contextualising restorative justice for hate crime". *CRIMSOC: The Journal of Social Criminology. Report 4: Gender, Victimology and Restorative Justice*, edited by Walter de Keleredy and Liam Leonard, 2015, 197-229 lpp.

Gruodyte, Edita. "Criminal policy in Lithuania: is a restorative justice applied?". *Current problems of the penal law and criminology*, edited by Emil W. Plywaczewski, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa, 2014, 419-439 lpp.

Hadley, Michael (editor). *The Spiritual Roots of Restorative Justice*. State University of New York Press, 2001.

Haley, John. "Confession, Repentance and Absolution." *Mediation and criminal justice: victims, offenders and community*, edited by Martin Wright and Burt Galaway, SAGE, 1989, 195-211 lpp.

Haley, John. "Apology and Pardon: Learning from Japan." *Civic Repentance*, edited by Amitai Etzioni, Roman & Littlefield, 1997, 97-120 lpp.

Hamai, Koichi, and Tom Ellis. "Genbatsuka: Growing Penal Populism and the Changing Role of Public Prosecutors in Japan?". *Japanese Journal of Sociological Criminology*, no.33, 2008, 67-91 lpp.

Holmboe, Morten. "Norwegian Youth Punishment-opportunity or trap?". *Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice*, vol.5, no.1, 2017, 37-58 lpp.

Hopkins, Belinda. *Just schools: A whole-school approach to restorative justice*. Jessica Kingsley Publishers, 2004.

Hosoi, Yoko, and Haruo Nishimura. "The Role of Apology in the Japanese Criminal Justice System," Paper presented at the Restoration for Victims of Crime Conference, convened by the Australian Institute of Criminology in conjunction with Victims Referral and Assistance Service and held in Melbourne, 1999. gada septembris.

Hoyle, Carolyn, Richard Young, and Roderick Hill. *Proceed with caution: an evaluation of the Thames Valley Police initiative in restorative cautioning*. Joseph Rowntree Foundation, 2002.

Hudson, Joe, Allison Morris, Gabrielle Maxwell, and Burt Galaway. *Family group conferences*. The Federation Press/Criminal Justice Press, 1996.

Ilcheva, Miriana. "Introducing the gender dimension as part of the new criminal procedural approach towards victims of crime in Bulgaria". *Law, Politics, Administration*, vol. 6, no. 4. 2019, 66-75 lpp.

Lauwaert, Katrin, and Ivo Aertsen. "Restorative Justice: activities and expectations at the European level." *ERA- Forum*, 2002-I, 27-32 lpp.

Liebmann, Marian. *Mediation in Context*. Jessica Kingsley Publishers, 2000.

Marshall, Tony. *Restorative Justice: An Overview*. A report by the Home Office Research Development and Statistics Directorate, 1999.

Mirski, Laura. Award goes to innovative restorative justice work led by IIRP faculty. <https://www.iirp.edu/news/award-goes-to-innovative-restorative-justice-work-led-by-iirp-faculty>, piekļuves datums: 2020.gada 27.maijā

Parmentier, Stephan. "The South African Truth and Reconciliation Commissions Towards

Restorative Justice in the Field of Human Rights". *Victim policies and criminal justice on the road to restorative justice*, edited by Ezzat A. Fattah and Stephan Parmentier, Leuven University Press, 2001, 401-428 lpp.

Paterson, Jennifer, Mark Walters, Rupert Brown, and Harriet Fearn. The Sussex Hate Crime Project: final report. Project Report. The University of Sussex, 2018, <https://www.equallyours.org.uk/university-of-sussex-hate-crime-project-final-report/> piekļuves datums: 2020.gada 29.maijā

Pettai, Eva-Clarita and Vello Pettai. *Transitional and Retrospective Justice in the Baltic States*, Cambridge University Press, 2015.

Raye, Barbara E., and Ann Warner Roberts. "Restorative processes." *Handbook of Restorative Justice*, edited by Gerry Johnstone and Daniel W. Van Ness, Willan Publishing, 2007, 211-227 lpp.

Ross, Rupert. *Returning to the Teachings. Exploring Aboriginal Justice*. Penguin Group Canada, 1996.

Shen, Yinzi. "Development of Restorative Justice in China: Theory and Practice." *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*, vol.5, no.4, 2016, 76-86 lpp.

Umbreit, Mark. *The Handbook of Victim-Offender Mediation. An Essential Guide to Practice and Research*. Jossey-Bass Inc., 2001.

United Nations Office on Drugs and Crime. *Handbook on Restorative Justice Programmes*, New York, 1st ed., 2006.

United Nation Office on Drugs and Crime. *Handbook of Restorative Justice Programs*, 2nd ed., 2020.

van Drie, Diane, Sanneke van Groningen, and Ido Weijers. "Country reports: The Netherlands". *Restorative Justice and Mediation in Penal Matters: A stock-taking of legal issues, implementation strategies and outcomes in 36 European countries*, edited by Frieder Dünkel, Joanna Grzywa-Holten, and Philip Horsfield. Forum Verlag Godesberg, vol. 1, 2015, 551-582 lpp.

Weitekamp, Elmar. "The History of Restorative Justice." *Restorative Juvenile Justice: Repairing the Harm of Youth Crime*, edited by Gordon Bazemore and Lode Walgrave, Criminal Justice Press, 1999, 75 – 102 lpp.

Walgrave, Lode. *Restorative Justice, Self-interest and Responsible Citizenship*. Willan Publishing, 2008.

Walker, Peter. "Saying sorry, acting sorry: the Sycamore Tree Project, a model for restorative justice in prison." *Prison Service Journal*, May 1999, 19-20 lpp.

Walters, Mark. "Restorative approaches to working with hate crime offenders". *Responding to hate crime: the case for connecting policy and research*, edited by Chakraborti, Neil, and Jon Garland. The Policy Press, 2014, 247-261 lpp.

Walters, Mark, and Carolyn Hoyle. "Exploring the Everyday World of Hate Victimization through Community Mediation." *International Review of Victimology*, vol.18, no.1, 2012, 7-24 lpp.

Wolthuis, Annemieke, Jacques Claessen, Gert Jan Slump and Anneke Van Hoek. "Dutch developments: restorative justice in legislation and practice", *The International Journal of Restorative Justice*, 2019, vol. 2(1), 117-133 lpp.

44

Wong, Dennis S.W. "Challenges facing the development of restorative justice in Hong Kong". *The Praxis of Justice*, edited by Brunilda Pali, Katrien Lauwaert, and Stefaan Pleysier, Eleven International Publishing, 2019, 267-279 lpp.

Wright, Martin. *Justice for Victims and Offenders: A Restorative Response to Crime*. 2nd ed. Waterside Press, 1996.

Wright, Martin. *Restoring respect for justice: a symposium*. Waterside Press, 1999.

Zehr, Howard. *Retributive Justice, Restorative Justice*. Occasional Paper No 4, New Perspectives on Crime and Justice series, MCC Canada Victim-Offender Ministries Program and the MCC US Office on Crime and Justice, 1985.

Zehr, Howard. *Changing lenses: a new focus for crime and justice*. 2nd ed., Herald Press, 1995.

“ATJAUNOJOŠĀ TAISNĪGUMA IZMANTOŠANA PRET LGBTI PERSONĀM VĒRSTU NAIDA NOZIEGUMU GADĪJUMOS ANGLIJĀ UN VELSĀ”

45

AUTORE: LINDA MILINGTON, WHY ME?

ATSLĒGAS VĀRDI: indivīds, atjaunot, kaitējums, labā prakse

1. IEVADS

Atjaunojošo taisnīgumu pret LGBTI personām vērstu naida noziegumu gadījumos izmanto jau vairākus gadus, kaut gan Apvienotajā Karalistē tas tikai nesen kļuvis pamanāms akadēmiskajās un institucionālajās aprindās. Tā kā pašlaik ir centieni vairāk izmantot atjaunojošā taisnīguma metodes šādu noziegumu risināšanā, īpaši svarīgi ir standartizēt tos ar saistītajiem politikas dokumentiem un attīstīt šīs jomas praksi. Atjaunojošais taisnīgums ir jāpadara pieejams un piemērots LGBTI cilvēkiem, kuri cietuši no naida noziegumiem.

Šī raksta mērķis ir uzsvērt soļus, kas jāveic, lai ieviestu atjaunojošo taisnīgumu LGBTI naida noziegumu gadījumos. Tajā iekļauti galvenie punkti, ar ko saskāramies katrā atjaunojošā taisnīguma procesa posmā, sākot no sākotnējā kontakta nodibināšanas, beidzot ar pārrunām utt. Kaut arī galvenie atjaunojošā taisnīguma procesi parasti paliek nemainīgi neatkarīgi no nozieguma vai tā dalībniekiem, iespējams, būs jāveic papildu pasākumi, lai palielinātu piekļuvi noteiktām grupām un pielāgotos personu individuālajām vajadzībām.

Šī raksta saturs ir iegūts no *Why me?* no atjaunojošā taisnīguma un naida noziegumu jomas darbības rezultātiem. *Why me?* ir nevalstiska organizācija, kuras mērķis ir nodrošināt upuriem labāku piekļuvi atjaunojošajam taisnīgumam visā Anglijā un Velsā. *Why me?* darbojas arī kā pakalpojuma sniedzējs, kas nodrošina atjaunojošā taisnīguma procesu tiem, kuriem nodarīts kaitējums un atbildīgajiem par kaitējuma nodarīšanu. *Why me?* pēdējo trīs gadu laikā ir veikusi ievērojamu darbu pie visa veida naida noziegumiem, izdodot divus nozīmīgu materiālus par to, kā uzlabot atjaunojošā taisnīguma

pieejamību ikvienam, kuri saskārušies ar naida noziegumiem. *Why me?* divus gadus saņēma arī finansējumu, lai izstrādātu LGBTI naida noziegumu un atjaunojošā taisnīguma projektus Londonā. Viens no šī projekta mērķiem bija attīstīt labo praksi atjaunojošā taisnīguma veicināšanā, arī naida noziegumu, kas vērsti pret LGBTI personām, gadījumos. Raksts balstās uz diviem projektu rezultātiem, dažādām naida noziegumu lietām, kas vēstas pret LGBTI personām, ar kuriem saskārās *Why me?* kā nacionālais atjaunojošā taisnīguma dienests, kā arī uz plašākiem pētījumiem šīs tēmas ietvaros. Šajā rakstā tiek izmantoti dati, kas iegūti interviju rezultātā ar praktiķiem un LGBTI organizācijām, kas tika veikti 2019. gada decembrī.

Atsauce: Daži no šī raksta secinājumiem ir Why me? sarunu rezultāts ar cilvēkiem un organizācijām, kas pieder noteiktām mazākumu grupām. Viņu atsauksmes ir informatīvas, bet ne vienmēr reprezentatīvas. Why me? nebija iespēja runāt ar katru no mazākuma grupu pārstāvjiem, kuri ir saskārušies ar naida noziegumiem.

2. TERMINOLOĢIJA

Lai aprakstītu negadījuma rezultātā cietušos un vainīgos, visā šajā rakstā tiek izmantoti termini kā "cietušais" un "vainīgais". Šie termini attiecas uz cilvēkiem, kas iesaistīti noziedzīgā incidentā, kā arī incidentos, kas nav uzskatāmi par noziedzīgiem nodarījumiem, bet tie ir nodarījuši kaitējumu.

Tiek izmantots arī termins "atjaunojošais taisnīgums", lai gan arī termins "atjaunojošā prakse" var aprakstīt metodes, kā novērst radušos kaitējumu ārpus krimināltiesību sistēmas. Atjaunojošā prakse veicina dialogu starp cilvēkiem, kurus ietekmējis nodarītais kaitējums. To var izmantot vairākos gadījumos, tai skaitā skolās, darba vietās un krimināltiesību sistēmā.

47

Termins LGBTI tiek izmantots kā jumta termins, lai aprakstītu cilvēkus, kuri pieder seksuālo orientāciju un dzimuma identitātāšu mazākuma grupām, jeb lesbietes, gejus, biseksuāļus, panseksuāļus, transpersonas, nebinārus cilvēkus, kvīrus, aseksuāļus un interseks cilvēkus.

Atšķirība starp naida noziegumiem un naida incidentiem ir tāda, ka naida incidenti nesasniedz noziedzīga nodarījuma sliekšni. Anglijā un Velsā naida noziegums tiek definēts tad, kad naida incidents kļūst par noziedzīgu nodarījumu (vietne Citizens Advice). Lielbritānijas Kroņa prokuratūrai ir nepieciešami pietiekami pierādījumi, lai pārliecinātu tiesu, ka noziegumu motivēja vai tas tika izrādīts balstoties naidā (Lielbritānijas Kroņa prokuratūras vietne). Kaut arī šajā rakstā tiek lietots termins "naida noziegums", *Why me?* uzskata, ka atjaunojošais taisnīgums var novērst arī naida incidentus.

3. KAS IR ATJAUNOJOŠAIS TAISNĪGUMS?

48

Atjaunojošais taisnīgums ir process, kad kādam, kuram nodarīts kaitējums, tiek dota iespēja sazināties ar personu, kas nodarījusi tai kaitējumu, lai izskaidrotu incidenta patieso ietekmi. Tas dod viņiem iespēju, un sniedz viņiem iespēju izteikties, kā arī var viņiem palīdzēt virzīties uz priekšu un atgūties no notikušā. Varmākam šī pieredze var būt ārkārtīgi izaicinoša, jo tā viņš saskaras ar savas rīcības personīgo ietekmi un sekām. Atjaunojošais taisnīgums ir balstīts uz cieņu pret visiem procesa dalībniekiem. Praksē tiek nodrošināts, ka visas puses jūtas droši, un ka netiek nodarīts lielāks kaitējums.

Atjaunojošu procesu var izmantot visiem noziegumu veidiem, ieskaitot gadījumus, kad kāds izcieš ilgstošu cietumsodu. *Why me?* strādā ar vardarbības ģimenē gadījumiem, smagu uzbrukumu un izvarošanas upuriem, kā arī tiem, kuri slepkavības rezultātā zaudējuši savus ģimenes locekļus, un visiem, kurus labvēlīgi ietekmējis atjaunojošais taisnīgums.

Atjaunojošā taisnīguma sanāksmes ir process, kurās cietušais tiekas ar vainīgo, un procesu vada apmācīts mediators, kurš atbalsta un iepriekš sagatavo cilvēkus, kuri piedalīsies sanāksmē, un pārliecinās, ka process sniegs drošības sajūtu. Dažreiz, kad dalībnieki nevēlas tikšanos klātienē vai arī nejūtas droši, mediators var noorganizēt abu pušu saziņu, izmantojot vēstules, savstarpēji pārsūtot informāciju, ierakstot intervijas audio vai video formātā. Atjaunojošais taisnīgums ir brīvprātīgs, tas nozīmē, ka abām pusēm ir jābūt gatavām piedalīties, lai procesu virzītu uz priekšu.

4. PRET LGBTI PERSONĀM VĒRSTI NAIDA NOZIEGUMI APVIENOTAJĀ KARALISTĒ

49

Policija un Kroņa prokuratūras dienests Anglijā un Velsā ir vienojušies definēt naida noziegumu kā "jebkuru noziedzīgu nodarījumu, kurā cietušais vai jebkura cita persona uzskata, ka noziegums ir motivēts naidā vai aizspriedumos" (Lielbritānijas Kroņa prokuratūras tīmekļa vietne) un ir vērsta pret cilvēkiem viņu rases, reliģijas, seksuālās orientācijas, invaliditātes vai dzimuma identitātes dēļ. Anglijā un Velsā par naida noziegumu var uzskatīt uzbrukumus, slepkavības, zaudējumus, kas radīti noziedzīgā nodarījuma rezultātā, seksuālus uzbrukumus, ielaušanās un uzmāšanās gadījumus. Naida incidenti var ietvert arī verbālu vardarbību, huligānismu, vardarbības draudus un vardarbību tiešsaistē (Citizens Advice vietne).

Bachmann's un Gooch's 2017 pētījums, kas tikai veikts Stonewall organizācijas uzdevumā, norāda uz naida noziegumu līmeni Apvienotajā Karalistē, kas vērsts pret LGBTI personām. Viņu galvenie secinājumi ietver:

- Katra piektā LGBTI persona pēdējos 12 mēnešos ir piedzīvojusi naida noziegumu vai incidentu tās seksuālās orientācijas un/ vai dzimuma identitātes dēļ.
- Divas no piecām transpersonām pēdējo 12 mēnešu laikā ir piedzīvojušas naida noziegumu vai incidentu viņu dzimuma identitātes dēļ.
- To LGB cilvēku skaits, kuri pēdējā gada laikā ir piedzīvojuši naida noziegumu vai incidentus viņu seksuālās orientācijas dēļ, kopš 2013. gada ir pieaudzis par 78%.
- Četri no pieciem LGBT+ cilvēkiem, kuri ir piedzīvojuši naida noziegumu vai incidentu, par to neziņoja policijai.
- Viens no desmit LGBT+ cilvēkiem ir piedzīvojis pret LGBT+ personām vērstu vardarbību tiešsaistē, un kas vērsta pret viņiem personīgi. Šis skaits pieaug līdz vienai no četrām transpersonām, kuras tiešsaistē cietušas no transfobijas (6).

Par pret LGBTI personām vērstiem naida noziegumiem tiek ziņots nepietiekoši. Lielākā daļa LGBTI cilvēku, kuri pieredzējuši naida noziegumu, par to neziņo policijai vai citai iestādei vai atbalsta organizācijai (Bachmann un Gooch 12). Nacionālā LGBTI pētījuma ietvaros gūti pierādījumi, kas identificē vairākus ziņošanas trūku-

ma iemeslus. Tajos ietilpst: bailes no reakcijas ar kuru cietušais var saskarties policijā, uzskats, ka noziegums nav bijis pietiekami nopietns, atkārtota nauda nozieguma gadījumā cilvēks sāk uzskatīt, ka tā ir kļuvusi par viņa dzīves sastāvdaļu vai uzskats ziņošana neradīs nekādas izmaiņas (Vienlīdzības Ombuds 13). Gados vecāki LGBTI cilvēki mazāk uzticas policijai, jo agrāk homoseksualitāte bija krimināli sodāma. 1967. gadā, Anglijā un Velsā homoseksualitāte tika dekriminālizēta. Tika pieņemti vēl virkne tiesību aktu, kas tika piemēroti visā Apvienotajā Karalistē, visbeidzot līdz 2000. gadam, kad piekrišanas vecums seksuālām attiecībām tika izlīdzināts, un tika noteikts 16 gadu sliekšnis gan heteroseksuāliem, gan homoseksuāliem aktiem.

5. ATJAUNOJOŠĀ TAISNĪGUMA IZMANTOŠANAS PRIEKŠROCĪBAS NAIDA NOZIEGUMU NOVĒRŠANĀ

Atjaunojošais taisnīgums var sniegt alternatīvu veidu naida noziegumu novēršanai pret LGBTI personām, jo tas ir neatkarīgs process, kura mērķis ir novērst indivīdam nodarīto kaitējumu. Tajā var ņemt vērā arī naida noziegumu atkārtoto raksturu. Atjaunojošā taisnīguma priekšrocības var būt nozīmīgas tiem, kuriem nodarīti smagi noziegumi, jo viņi bieži piedzīvo vislielāko nozieguma ilgtermiņa ietekmi. Naida noziegumi ir smags nodarījums, kam var būt ilgstoša ietekme uz cilvēkiem, kurus tas skāris. Tas nozīmē, ka atjaunojošais taisnīgums viņiem ir īpaši svarīgs risinājums, jo tam ir potenciāls novērst šo ilgstošo kaitējumu, ļaujot viņiem saņemt atbildes uz jautājumiem, kāpēc negadījums noticis, izskaidrot, kā tas viņus ietekmējis, un palīdz atgūt spēka un kontroles sajūtu.

51

Atjaunojošais taisnīgums var graut aizspriedumus. Piemēram, viens naida nozieguma upuris *Why me?* minēja, ka viņam bija iespēja satikties ar varmāku, izmantojot atjaunojošā taisnīguma procesu, lai viņš varētu graut vainīgā uzskatus par savu seksualitāti un atturēt viņu no jauna naida naida nozieguma izdarīšanas (*Why me?* "Atjaunojošā taisnīguma ieviešana visā valstī naida noziegumu gadījumos" 3). Process arī sniedz iespēju naida nozieguma skartajiem cilvēkiem arī atgūties no notikušā.

Atjaunojošais taisnīgums veicina arī empātiju un sapratni, liekot daudziem naida noziegumu skartajiem cilvēkiem justies novērtētiem (Walters, septītā nodaļa). Tas var būt īpaši nozīmīgs tiem, kuri cieš no naida noziegumiem, jo pret viņiem vērstais noziegums balstīts ir aizspriedumos. Apgāžot šos aizspriedumus un parādot savu cilvēcību, var tikt mainīta pārlicība, kas cilvēkus mudina izdarīt naida noziegumus (*Why me?* "Atjaunojošā taisnīguma ieviešana visā valstī naida noziegumu gadījumos" 3). Atjaunojošais taisnīgums sniedz vainīgajam cilvēcisku skatījumu uz cietušo. Ir daudz vieglāk izkliegt nepiedienīgas piezīmes pret geju pāri, kuri staigā pa ielu sadevušies rokās, nekā sēdēt ar viņiem kopā un dzirdēt, kā šī notikuma rezultātā viņi cieš no panikas lēkmēm.

Atjaunojošā taisnīguma ilgtermiņa ietekme varētu mazināt izdarīto naida noziegumu skaitu, lai gan tam ir nepieciešami tālāki pētījumi. Pierādījumi liecina, ka atjaunojošais taisnīgums samazina atkārtotu pārkāpumu izdarīšanu par 14% (Tieslietu ministrijas "Zaļās grāmatas secinājumu ziņojums" 64).

6. PARTNERĪBU UN SADARBĪBAS VEIDOŠANA

Why me? Londonas LGBTI atjaunojošā taisnīguma naida noziegumu projekta panākumu atslēga ir bijusi cieša sadarbība ar jomas organizācijām, kā piemēram, Galop, kas ir organizācija, kas cīnās pret vardarbību, kas vērsta pret LGBTI personām. Pirmais projekta posms bija konsultācijas ar sadarbība ar LGBTI organizācijām, lai izprastu viņu un LGBTI kopienas vajadzības, problēmas un šķēršļus. *Why me?* kopumā sazinājās ar Galop, Elop, Metro, Mosaic, Peter Tatchell Foundation, Stonewall un Stonewall Housing.

53

2019. gada laikā *Why Me?* bija iespēja sniegt virkni izpratnes veicināšanas sesiju sēriju 17 organizācijām visā Londonā ar pārstāvjiem no Galop, Metropolitēna policijas un Londonas mēra biroja, kas atbildīgi par policiju un noziegumu prevenciju. Tā rezultātā ir notikušas diskusijas ar Galop, un turpinās darbs ar Stonewall Housing, lai piedāvātu cietušajiem iespēju iesaistīties atjaunojošā taisnīguma procesā.

Partnerību veidošana starp atjaunojošo procesu pakalpojumu dienestiem un LGBTI organizācijām var aizņemt ilgu laiku, un cilvēku skaits, kuriem tiek ieteikts šis process sākumā varētu būt mazs. Ir nepieciešami ievērojami ieguldījumi, lai nodrošinātu, ka process būs skaidrs un drošs. Ir arī svarīgi, lai visas puses saprastu saziņas un datu apmaiņas procesus. Katrā organizācijā tiek nozīmētas kontaktpersonas, kas pārvaldīs procesu.

Laika posmā no 2019. gada jūlija līdz novembrim *Why me?* saņēma tikai piecus nosūtījumus no Galop. Vienā no gadījumiem rezultātā notika atjaunojošā sanāksme. *Why me?* secināja, ka Galop pārstāvja klātbūtne šajā sanāksmē ir svarīga, lai atbalstītu naida nozieguma skarto personu. Viņi arī varēja izprast, kā atjaunojošais taisnīgums darbojas praksē, un padziļināt savu izpratni par tā priekšrocībām. Atjaunojošo procesu pakalpojumu sniedzējiem vajadzētu sniegt iespējas LGBTI organizācijām novērot atjaunojošās sanāksmes, lai viņi labāk spētu izskaidrot, kas notiek, uzsākot atjaunojošā taisnīguma procesu.

Atjaunojošo procesu pakalpojumu sniedzējiem regulāri ir jāsniedz atgriezeniskā saite organizācijai par procesa gaitu vai vismaz pēc tam, kad atjaunojošais process ir pabeigts, tajā sniedzot sīkāku

informāciju par tā iznākumu un visām dalībnieku atsauksmēm par pašu procesu un rezultātiem. Regulāra saziņa sniedz iespēju sazināties ar pakalpojuma saņēmējiem, ja atjaunojošo procesu pakalpojumu sniedzējs ar tiem ir zaudējis kontaktu. Svarīgi, ka sākumā tiek sniegta personu piekrišana organizācijas saziņai un informācijas apmaiņai ar atjaunojošo procesu pakalpojumu sniedzējiem. Ir svarīgi sniegt organizācijai informāciju lietas attīstību, lai varētu izprast un paredzēt visus uzvedības modeļus.

7. APMĀCĪBAS ATJAUNOJOŠĀ TAISNĪGUMA UN LGBTI JAUTĀJUMOS

55

Galvenais elements veiksmīgai projektu ieviešanai atjaunojošā tiesiskuma procesos saistībā ar naida noziegumu lietām, kas vērsti pret LGBTI personām, ir nodrošināt efektīvas apmācības gan atjaunojošā taisnīguma profesionāļiem, gan tiem, kas strādā ar LGBTI kopienu. Atbildīgajām iestādēm un LGBTI organizācijām būtu jāveido savstarpēja apmācības organizēšanas kārtība. *Why me?* piešķir lietas tikai tiem mediatoriem, kuri ir pabeiguši apmācības un kuriem ir izpratne par LGBTI jautājumiem. Visi *Why me?* mediatori ir brīvprātīgie, un organizācijā strādā tikai divi darbinieki, kuri vada pašu dienestu un viņi sniedz atbalstu mediatoru komandai.

Ideālā gadījumā, pirms lieta, kas saistīta ar pret LGBTI personām vērstiem naida noziegumiem tiek pieņemta un nosūtīta tālāk, būtu jāveic atjaunojošā tiesiskuma speciālistu apmācība, un tas būtu jādara kopā ar LGBTI kopienu. *Why me?* pasūtīja Galop izstrādāt pielāgotu apmācību paketi tās darbiniekiem, valdes locekļiem un mediatoriem. Šīm apmācībām ir jāaptver vairākas jomas, tostarp izpratne par naida noziegumiem, šķēršļiem un iemesliem ziņošanai par naida noziegumiem, kā arī to ietekmei uz cilvēkiem un dažādām kopienām. Mediatori ir jāinformē par dažādām seksualitātēm un dzimumu identitātēm, par atbilstošu terminoloģiju un par LGBTI kultūru kopumā. Mediatoriem ir svarīgi zināt, ka naida noziegumi var būt savstarpēji saistīti arī ar citiem noziegumiem. Piemēram, LGBTI cilvēki ar invaliditāti var kļūt par naida upuriem ne tikai savas seksualitātes, bet arī invaliditātes dēļ. Apmācības programmās aptver arī potenciālos ieguvumus un riskus, izmantojot atjaunojošā taisnīguma pieejas darbā ar LGBTI cilvēkiem.

Visiem darbiniekiem un brīvprātīgajiem, kas strādā ar atjaunojošā taisnīguma jautājumiem nepieciešams apmeklēt, pusi dienas ilgas, atjaunojošā taisnīguma izpratnes apmācības, kas arī ietver informāciju par to, kas var ziņot par naida noziegumu gadījumiem. Šādu apmācību saturā nepieciešams iekļaut atjaunojošā taisnīguma un procesa norises skaidrojumu, informāciju par dažādiem tā modeļus un to, kā atjaunojošais taisnīgums var palīdzēt cilvēkiem, kurus skāruši pret LGBTI cilvēkiem vērsti naida noziegumi. Apmācībās arī jāiekļauj gadījumu analīze, kā piedāvāt un uzsākt atjaunojošā taisnīguma procesu.

Lai gūtu plašāku ieskatu par atjaunojošā taisnīguma dienestu darbību un LGBTI organizāciju darbību kopumā, personālam un brīvprātīgajiem būtu noderīgi neaizēnot viena otra darbības specifiku. Jānodrošina papildus izpratnes veidošanas apmācības vismaz vienam darbiniekam no LGBTI organizācijas, kas atbild par nosūtīšanu uz atjaunojošā taisnīguma procesu, lai palīdzētu viņiem sīkāk izprast procesu. Ilgtermiņa mērķis būtu apmācīt vairākus organizācijās speciālistus un nodrošināt atjaunojošā taisnīguma procesu ieviešanu tajās. Dienestiem arī nepieciešams uzņemt un apmācīt vairāk cilvēku no LGBTI kopienas, kā atjaunojošā taisnīguma procesa veicinātājus.

8. IZPRATNE PAR ATJAUNOJOŠĀ TAISNĪGUMA PIEMĒROTĪBU

Daži profesionāli atjaunojošo taisnīgumu uzskata tikai par veidu, kā rīkoties ar mazāk nozīmīgiem noziegumiem. Bet atjaunojošā taisnīguma joma ir plašāka (*Why me?* "Atjaunojošā taisnīguma ieviešana visā valstī naida noziegumu gadījumos" 4). Atjaunojošo taisnīgumu var izmantot visu veidu noziegumu gadījumos, ieskaitot gadījumus, kad kāda persona izcieš cietumsodu. To var izmantot kopā ar tiesas procesu vai izmeklēšanas lietā. Naida noziegumi ir sarežģīti un jūtīgi, taču tam nav obligāti jāizslēdz naida upurim piedāvāt iespēju piedalīties atjaunojošajā taisnīguma procesā.

57

Why me? pētījumos tika noskaidrots, ka viedokļi par to, vai atjaunojošais taisnīgums ir piemērots naida noziegumu gadījumiem atšķiras. Daži cilvēki skeptiski vērtē atjaunojošā taisnīguma izmantošanu naida noziegumos, baidoties, ka process varētu izraisīt lielāku satraukumu un apjukumu (Gavrielides 21-24). Pastāv nevēlēšanās pakļaut cilvēkus saskarei ar potenciāli ļoti atšķirīgu ideoloģisko pārlicību un naidīgas attieksmes paudējiem. Anekdotiskas atsauksmes, ko saņēma *Why me?* komanda, secināja, ka daži cilvēki, kuri bija pieredzējuši naida incidentus, teica, ka viņi būtu atzinīgi novērtējuši iespēju panākt atjaunojošo taisnīgumu, bet citi teica, ka viņi nebūtu to pieņēmuši. Bija bažas, ka viņiem process šķitīs pārlietu jūtīgs, taču neviens no viņiem neteica, ka kādam naida incidenta skartajam cilvēkam nevajadzētu spēt šo lēmumu pieņemt pašam (*Why me?* "Atjaunojošā taisnīguma ieviešana visā valstī naida noziegumu gadījumos" 4-5).

Rakstā, kas publicēts *Why me?* konferences "Kā izmantot atjaunojošo taisnīgumu naida noziegumu jautājumos" žurnālā (2019. gada oktobris), Marks Valters iepazīstināja ar secinājumiem, par LGBTI cilvēku uzskatiem par atjaunojošā taisnīguma izmantošanu un sodu mehānismiem (piemēram, ilgāku cietumsodu par naida noziegums). Pētījumā, kas tika veikts Saseksa naida noziegumu novēršanas projekta ietvaros, tika noskaidrots, ka LGBTI cilvēki atjaunojošo taisnīgumu uztver kā lielāku iespējamību mazināt noziedzīgus nodarījumus, palīdzētu varmākām izprast viņu izdarītā nozieguma ietekmi, un tas palīdzētu upuriem ātrāk atgūties, un sniegtu viņiem iespēju tapt uzklausi, nevis likt uzsvaru uz soda bardzību.

Cilvēkiem, kuri ir piedzīvojuši noziegumus, kas balstīti uz viņu identitāti, var būt virkne sarežģītu vajadzību, piemēram, garīgās veselības problēmas vai aizraušanās ar narkotisko vielu pārmērīgu lietošanu. Viņiem var būt arī paaugstināta ievainojamības sajūta, kas balstīta uz viņu piedzīvotajiem iepriekšējiem pret LGBTI personām veiktajiem naida noziegumiem un paša naida nozieguma rakstura dēļ. Ar naida noziegumu starpniecību persona pauž naidu pret jūsu identitāti, tam kas jūs esat, un tas var ietekmēt cilvēku drošības sajūtu. Daudzi cilvēki, kuri cietuši no naida noziegumiem, ne tikai no tiem, kas vērsti pret LGBTI cilvēkiem, piedzīvo satraukumu, kur viņi pastāvīgi dzīvo trausmē, gaidot nākamo uzbrukumu. Tomēr šādas vajadzības nebūt nav šķērslis dalībai atjaunojošajā taisnīguma procesā. Upuris var uztraukties, justies neaizsargāts, tāpēc mediatoriem ir svarīgi ievērot cieņu un prioritizēt upura drošības sajūtu. Mediatori pielāgos savu praksi, lai ievērotu noteiktās vajadzības un, ja iespējams, sadarbotos ar attiecīgām iestādēm, kas arī sniegtu atbalstu upurim. Mediatori pārrunās visus jautājumus ar procesā iesaistītajām personām, un ja viņi identificēs iespējamās vajadzības tad sazināsies ar atbildīgajām iestādēm, tai skaitā LGBTI organizācijām. Tāpēc mediatoriem ir svarīgi apzināt dažādas pakalpojumu iespējas vietējā reģionā.

9. IEDROŠINĀT CIETUŠOS IESAISTĪTIES ATJAUNOJOŠĀ TAISNĪGUMA PROCESĀ

Speciālistiem, kuri strādā ar personām, kuri saskārušies ar naida noziegumiem, ir ārkārtīgi būtiska loma, tādēļ viņiem ir jāsniedz iespēja iedziļināties atjaunojošā taisnīguma procesa būtībā. Speciālistu spektram jāiekļauj policijas darbiniekus, upuru atbalsta dienestu darbiniekus un LGBTI organizācijas.

59

Why me? strādā ar visiem noziegumos cietušajiem ir piedāvā informāciju un iespēju piedalīties atjaunojošajā taisnīguma procesā. Cilvēkiem, kurus skāruši pret LGBTI personām vērsti naida noziegumi, jābūt tādi pašai piekļuvei atjaunojošā taisnīguma procesam, kā jebkuram citam. Ir svarīgi, lai piedāvājums piedalīties tiktu sniegts visā procesa laikā, tai skaitā izmeklēšanas un tiesvedības laikā. Tos, kurus ietekmē naida noziegumi, jābūt iespējai pašiem pieņemt lēmumus par dalību atjaunojošā taisnīguma procesā. Cilvēkiem, kurus ietekmē naida noziegumi, ir daudz dažādu iemeslu, kāpēc viņi vēlas piedalīties atjaunojošajā taisnīguma procesā, viņiem var būt jautājumi, piemēram, "kāpēc es?", "kāpēc pret mani?", vai arī viņi var vēlēties izskaidrot vainīgajam šī nozieguma ietekmi. Labākā persona, kas izlemj, vai atjaunojošais taisnīgums varētu būt piemērots un vai iesaistīt atbildīgos dienestus, ir persona pati.

Ir svarīgi uzsvērt, lai vietās, kur personas ziņo par naida noziegumiem, viņi tiktu informēti arī par tiesībām un pieejai par atjaunojošajam taisnīgumam (Tieslietu ministrijas "Prakses kodekss" 35), un gadījumos, kad viņi nejūtas spējīgi vai nevēlas ziņot, viņiem būtu iespēja sazināties ar atjaunojošā taisnīguma iestādēm nepastarpināti.

10. CILVĒKU INFORMĒŠANA PAR ATJAUNOJOŠĀ TAISNĪGUMA IESPĒJĀM

60

Daudziem cilvēkiem, kuri ārkārtīgi bieži piedzīvo naida noziegumus, viņi mēdz ziņot tikai pēc vairākiem incidentiem. Tas nozīmē, ka viņiem šajā brīdī atjaunojošajā taisnīguma pieeja var nebūt piemērota. Tomēr, ja pastāv lielāka izpratne par atjaunojošā taisnīguma izmantošanu pret LGBTI personām vērstu naida noziegumu gadījumos, tad pastāv lielāka iespējamo interesentu dalība procesos. Noziedzības skartie bieži neuzticas tiesībsargājošajām iestādēm, un atjaunojošais taisnīgums var palīdzēt šajā jautājumā.

Pētījumi ir parādījuši, ka, ja iespējams nodrošināt tiešu pieeju atjaunojošajam taisnīgumam, procesu būtu jāvada apmācītam mediatoram, sanāksmei vēlamas notikt klātienē, un visai iepriekšējai saziņai, piemēram, pa tālruni, jābūt vērstai uz tikšanos organizāciju klātienē. Agrīnās sarunas stadijā ar dalībniekiem, ieteicams arī ne-lietot terminu "atjaunojošais taisnīgums", jo tas var būt mulsinošs un neizprotams. Ir svarīgi vispirms izskaidrot procesu un nepiešķirt tam nosaukumu (Atjaunojošā taisnīguma padome "Upuru situācijas uzlabošana" 15).

Tomēr sākotnējo piedāvājumu piedalīties atjaunojošajā taisnīgumā var piedāvāt policija, cietušo atbalsta dienests vai cita atbalsta organizācija. Bieži vien policijas darbinieki veic pirmo kontaktu ar naida nozieguma upuri, un tikai pēc tam, vajadzības gadījumā, seko kontakts ar cietušo atbalsta dienesta darbiniekiem (*Why me?* "Atjaunojošā taisnīguma ieviešana visā valstī naida noziegumu gadījumos" 6).

Daži policijas darbinieki atjaunojošo taisnīgumu uzskata tikai par veidu, kā reaģēt uz noziegumu, izmantojot to kā daļu vai alternatīvu tiesas procesam, piemēram kā, kopienas vienošanās vai piesardzība. Tas viņiem var liegt saskatīt plašās atjaunojošās iespējas, ne tikai mazāk nozīmīgu noziegumu gadījumā. Policijas darbiniekiem lielā darba slodze uzliek spiedienu ātrai lietu atrisināšanai, tādēļ svarīgs ir skaidrs process virzībai uz atjaunojošo taisnīgumu, tas arī var mudināt apsvērt iespēju izmantot šo pieeju (*Why me?* "Atjaunojošā taisnīguma ieviešana visā valstī naida noziegumu gadījumos" 6). Tomēr ir jā rūpējas arī par to, lai cilvēki, kuriem nodarīts kaitējums, nejūt spiedienu piedalīties atjaunojošajā taisnīguma procesā.

Upuru atbalsta dienesta darbinieki var arī izvēlēties, kuru no atjaunojošā taisnīguma iespējām piedāvāt. Atjaunojošā taisnīguma iespēju jāsniiedz tikai gadījumā, ja viņi ir pārliecināti, ka persona to varētu pieņemt, un ļaut personai pašai pieņemt lēmumu. Banvela-Mūra pētījumos par šķēršļiem līdzdalībai atjaunojošajā taisnīgumā tika secināts, ka pirms piedāvāt atjaunojošā taisnīguma procesa iespējas, dienesta darbiniekam jāapsver šādi jautājumi "vai cietušajam ar viņiem ir radusies saikne? vai cietušie bija apmulsuši vai dusmīgi? un vai cietušie izteica kādus sociālus motīvus vai izrādīja kādas altruistiskas tendences?" (*Why me?* "Atjaunojošā taisnīguma ieviešana visā valstī naida noziegumu gadījumos" 6).

Daudzi upuru atbalsta dienesta darbinieki nekad nesniiedz iespēju apsvērt atjaunojošo taisnīgumu cilvēkiem, kurus skāruši naida noziegumi. Tas var būt saistīts ar nepareiziem uzskatiem, ka atjaunojošais taisnīgums ir piemērots tikai mazāk nozīmīgiem noziegumiem, un darbinieku pārliecības trūkuma dēļ, lai izteiktu piedāvājumu (*Why me?* "Atjaunojošā taisnīguma ieviešana visā valstī naida noziegumu gadījumos" 6).

Cilvēki, kuri strādā ar pret LGBTI personām vērstiem naida noziegumu upuriem, iespējams var izmantot procesu, ko sauc par "virtuālajām sanāksmēm", lai palīdzētu upuriem sīkāk izskaidrot atjaunojošā taisnīguma būtību. Šī metode iekļauj virkni jautājumu:

1. Iedomājieties, ka tagad telpā ar jums atrodas arī persona, kas nodarījusi jums nodarījusi kaitējumu. Ko jūs šai personai teiktu?
2. Kā, jūsuprāt, viņi uz to reaģēs?
3. Kādus jautājumus jūs uzdotu?
4. Vai jūs domājat, ka jūs varētu šo pateikt personai arī klātienē? (Braiens Davlings un kāpēc tieši es? 2)

Why me? sadarbība ar Galop ir skaidri parādījusi priekšrocības, ko sniedz atjaunojošais taisnīgums, ko vada profesionāli mediatori, un kuri jau ir strādājuši ar naida skartajiem cilvēkiem un padziļināti izprot viņu vajadzības. Ir svarīgi, lai šiem speciālistiem būtu laba izpratne par atjaunojošo taisnīgumu, ieskaitot tā priekšrocības, un lai viņi spētu atpazīt, kad process var izrādīties vērtīgs. Ņemot vērā iespējamo neuzticēšanos policijai, atjaunojošā taisnīguma process tiek piedāvāts arī no citas puses, un tas varētu mudināt vairāk cilvēku iesaistīties atjaunojošajā taisnīguma procesā.

10.1. NOSŪTĪJUMA PROCESS

62

Atjaunojošā taisnīguma procesu var rosināt gan upuris, gan vainīgais. Tomēr atjaunojošā taisnīguma pakalpojumu sniedzēji nevar ņemt vērā pieprasījumus no vainīgā par gadījumiem, ja tie ir saistīti ar vardarbību ģimenē un / vai seksuālu izmantošanu/uzbrukumu. Anglijā un Velsā atjaunojošos pakalpojumus finansē vietējā policija un noziedzības novēršanas komisāri. Nosūtījuma uz atjaunojošā taisnīguma procesu pieņemšanas kritēriji dažādiem pakalpojumiem var būt atšķirīgi. Mediatori procesa laikā nepārtraukti novērtē situāciju, lai nodrošinātu, ka visu pušu piedalīšanās ir droša. Viņi apsver dalības motivāciju, atbildības līmeni, vai varmāka uzņemas atbildību par savu rīcību, un to, vai atjaunojošā taisnīguma process nepalielina kaitējuma risku. Atjaunojošais taisnīgums ir brīvprātīgs un tajā jāpiedalās visām pusēm, un jebkura no pusēm jebkurā laikā var izstāties no procesa.

Mediatori vienmēr izvērtē katru nosūtījumu atsevišķi, ņemot vērā upura vajadzības un vēlmes. Viens no atjaunojošās prakses pamatprincipiem ir, ka mediatori joprojām ir neitrāli un "nodrošina, ka viņu atjaunojošā taisnīguma process ir cieņpilns, nediskriminējošs un objektīvs attiecībā pret visiem dalībniekiem" (Atjaunojošā taisnīguma padome, "Atjaunojošā taisnīguma prakses vadlīnijas" 8). Tā kā LGBTI sastāv no daudz dažādiem cilvēkiem, ir svarīgi, lai visas intervences būtu pielāgotas katram indivīdam. Atjaunojošais taisnīgums var piedāvāt šo personalizēto pieeju un piedāvā cilvēkiem citas iespējas, īpaši ja viņi jūtas, ka nespēj noziegumu risināt tradicionālā veidā.

Atjaunojošā taisnīguma process var notikt jebkurā kriminālās justīcijas procesa laikā, lai gan parasti tas notiek pēc tam, kad ir pieņemts lēmums par iznākumu, piemēram, pēc sprieduma pasludināšanas vai bez tiesas sprieduma (piesardzība, kopienas rezolūcija). To var veikt vienlaikus ar tiesas procesu neatkarīgi no tā, vai ieslodzītais atrodas apcietinājumā, vai sabiedrībā. Atjaunojošais taisnīgums var norisināties, ja policija ir nolēmusi neturpināt lietu attiecībā uz incidentu, piemēram, ja tas nav kvalificēts kā noziedzīgs nodarījums, vienlaikus, ja visas puses piekrīt piedalīties procesā.

Why me? un Galopa pieredze ir atklājusi, ka cilvēki, kuriem nodarīts naida noziegums, var izteikt vēlmi piedalīties atjaunojošajā taisnīguma procesā kopā ar personu/organizāciju, kurai var nebūt tieša saistība ar incidentu, bet tomēr varēja radīt kaitējumu. Piemēram, ja uzbrukums notika publiskā vietā, piemēram, krodziņā, klubā vai

sporta zālē, un atbildīgo personu nevar identificēt, incidenta skartā persona var atgūties no atjaunošanas procesa sadarbībā ar notikuma vietas personālu, ja upurim šķiet, ka notikušais netika uztverts nopietni no notikuma vietas puses. Tas dod personai, kurai tika nodarīts kaitējums, iespēju izskaidrot nodarīto kaitējumu. Līdzīgi, atjaunojošo taisnīgumu varētu izmantot, lai izveidotu attiecības ar iestādēm, piemēram, policiju, gadījumos, kad indivīds vai grupa jūtas pārprasta, pat ja viņi nav tieši atbildīgi par noziegumu. Jebkurā šādā gadījumā mediatoriem vajadzētu izvērtēt skartās personas jūtas pret personu, kas ir atbildīga par noziegumu, lai pārliecinātos, vai viņi nenodod arī tālāk savas dusmas pret procesa otru dalībnieku.

11. ATJAUNOJŠĀ TAISNĪGUMA PROCESS

Kad atjaunojošā taisnīguma dienests ir saņēmis nosūtījumu, (gadījumos, kad nodarīts kaitējums) atjaunojošās taisnīguma process ietvers vairākus soļus, kurus var apkopot sekojoši:

1. Mediatora sākotnējā saziņa pa tālruni vai vēstuļu starpniecību.
2. Sākotnējā tikšanās ar upuri, lai izskaidrotu atjaunojošā taisnīguma būtību un procesu, novērtētu viņu jūtas par notikušo un pārrunātu mērķi, ko viņi vēlētos sasniegt no šī procesa.
3. Koordinators sazinās ar varmāku, neatkarīgi no tā, vai viņš atrodas cietumā vai sabiedrībā, lai sarunātu līdzīgu sarunu par atjaunojošā taisnīguma procesu un noskaidrotu viņa motivāciju piedalīties procesā.
4. Ja abas puses piekrīt atjaunojošā taisnīguma procesam, tad var notikt vairākas sagatavošanās sanāksmes, līdz visas puses būs gatavas rīkoties.
5. Notiek klātienē sanāksme vai cita veida atjaunojošā taisnīguma process (skatīt zemāk).
6. Turpmākie pasākumi notiks visām pusēm iesaistoties un tiks iegūta atgriezeniskā saite par to, kādas bija viņu pārdomas par atjaunojošā taisnīguma procesu.

11.1. ATJAUNOJŠĀ TAISNĪGUMA DAŽĀDIE MODEĻI

Pētījumi parāda, ka dalībniekiem šķiet, ka atjaunojošās sanāksmes ir visefektīvākais veids, kā nodrošināt atjaunojošo taisnīgumu (Atkinson et al 48). Šajās sanāksmēs tiek iesaistīti kā upuris, tā varmāka un viņi tiekas klātienē, un mediatora loma ir atvieglot šo tikšanos. Atjaunojošās sanāksmēs parasti izmanto iepriekš izstrādātu scenāriju, un pirmajā daļā uzmanība tiek pievērsta notikušajam, domām un sajūtām, kas saistītas ar notikušo. Sanāksmes otrā daļa ļauj dalībniekiem apspriest nodarīto kaitējumu. Atjaunojošā tikšanās ļauj personai, kurai nodarīts kaitējums, dzirdēt otras puses viedokli kontrolētā, drošā vidē, kurai ir iespējas labāk atgūties no notikušā.

Tomēr ir dalībnieki, kuri iespējams, nevēlas sazināties šādā veidā vai viņ var nejusties droši tikties klātienē. Atjaunojošā taisnīguma procesu var veikt arī ar vēstuļu starpniecību (ar mediatora starpnie-

cību, tam nododot informāciju starp dalībniekiem), vai var izmantot video/audio konferences. Tos sauc par netiešiem atjaunojošiem procesiem.

Piemēram, vēstuļu apmaiņas procesu var piedāvāt tiem, kuri ciešu no pret LGBTI personām vērstiem naida noziegumiem. Dažos gadījumos tikšanās varētu būt traumatiska naida nozieguma skartajiem cilvēkiem, īpaši ja pastāv bažas, ka varmāka varētu pateikt kaut ko, kas "uzplēš brūces". Vēstules šādos gadījumos varētu būt mazāk biedējošas un vairāk terapeitiskākas. Mediators pārbauda visas vēstules, lai pārlicinātos, ka tajās nav neatbilstošs saturs, piemēram, nepareiza uzrunas forma, un laba prakse ir mediatoram atrasties klāt, kad saņēmējs lasa vēstuli, bet tas ir atkarīgs no viņu vēlmēm. Tomēr *Why me?* intervijas ar LGBTI organizācijām liecināja, ka atjaunojošās vēstules nav gana populāra pieeja. Tas varētu būt tāpēc, ka potenciālie dalībnieki dod priekšroku tikties ar vainīgajiem aci pret aci.

65

Why me? savos pētījumos ir noskaidrojis, ka upuru pilnvaroto personu izmantošana noteiktos gadījumos var būt kā pozitīvs pieensums atjaunošanas procesam naida noziegumu gadījumos (*Why me?* "Atjaunojošā taisnīguma ieviešana visā valstī naida noziegumu gadījumos" 9). To iespējams organizēt gadījumos, kad skartā persona nevēlas piedalīties klātienē tikšanās, bet vēlas, lai citas personas piedalītos viņu vārdā. Parasti tas būtu kāds no tās pašas kopienas ko pārstāv upuris. Pilnvarotā persona runā klātienē ar upuri, lai uzzinātu viņu uzskatus un jūtas, un pēc tam pārstāv viņu atjaunojošā sanāksmē.

Daudzi cilvēki *Why me?* atsaukušies pozitīvi par pilnvarotās personas pārstāvības ideju. Dažiem, kuri nebija pārlicināti par savu laiku vai emocionālo noturību, lai izietu cauri atjaunojošā taisnīguma procesam, sacīja, ka viņi gūs mierinājumu, zinot, ka kāds, kurš ir pieredzējis līdzīgu situāciju, iestājas par viņu interesēm.

Pilnvaroto personu izmantošana atjaunojošā procesā naida noziegumu gadījumos ir ierasta prakse dažos policijas dienestos. Tas var būt noderīgs rīks, izmantojot atjaunojošas pieejas, tomēr to izmanto piesardzīgi. Noteiktā brīdī ne vienmēr ir iespējams nodrošināt upura piekrišanu un pienācīgu viņa sagatavošanu, tāpēc, ja ir pilnvarotā persona, kas var pārstāvēt viņu jūtas, atjaunojošais process var turpināties tur, kur tas citādi nebūtu iespējams. Tomēr tiešs labums

upurim šādos gadījumos dažreiz nav tik nozīmīgs. Atjaunojošajiem dienestiem ir svarīgi ņemt vērā arī personas, kas darbojas kā pilnvarotā persona, labklājību.

66

Saruna ar mediatoru par nozieguma ietekmi pati par sevi var būt noderīga, pat ja tā neveicina klātienes tikšanos vai cita veida atjaunojošus procesus. To sauc par atjaunojošo sarunu. Atjaunojošā taisnīguma brīvprātības dēļ vainīgajam ir izvēle nepiedalīties procesā. Lai gan tas var radīt vilšanos upurim, tas tomēr var sniegt sajūtu par situācijas noslēgumu. Viņiem ir iespēja izklāstīt savas domas un jūtas, kas var sniegt noteiktu mierinājumus. Atjaunojošās sarunas var mainīt upura domas par vēlmi piedalīties klātienes tikšanās, un viņiem var šķist, ka atjaunojošā saruna viņiem ir nodrošinājusi jau to, kas viņiem nepieciešams.

11.2. VISPĀRĪGI APSVĒRUMI PAR NOSŪTĪJUMA PROCESU UN ATJAUNOJOŠĀ TAISNĪGUMA PAKALPOJUMIEM

Nosūtītājiem uz atjaunojošā taisnīguma procesu ir jāsniedz pēc iespējas vairāk informācijas par pieejamajiem pakalpojumiem par to, kā persona var dod priekšroku tam procesam, kura tai liks justies ērtāk, un ar kādu personu upuris vēlētos sadarboties mediācijas procesā – vīrietis / sieviete, gejs / heteroseksuāls, cisdzimuma persona / transpersona. Cita būtiska informācija varētu ietvert dzimuma identitāti un viņu vēlamo uzrunas formu, ja persona vēlas sniegt šādu informāciju. Atjaunojošie dienesti izvērtē šīs vajadzības un iespējas, ieceļot atbildīgo lietas vadītāju.

Atjaunojošā taisnīguma dienestiem ir jāsniedz visas izvēles pirmajā tikšanās reizē ar upuri. Dažiem sīkiem pakalpojumiem varētu būt problemātiski atrast personu, no bieži ierobežotā speciālistu vidus, it īpaši, ja procesu varētu vadīt divi mediatori. Labā prakse ir novirzīt divus mediatorus sarežģītiem un jutīgiem gadījumiem, piemēram, naida noziegumiem. Tas ir viens no iemesliem, kāpēc visiem mediatoriem pirms pret LGBTI personām vērstu naida noziegumu gadījumu vadīšanas, ir svarīgi, saņemt apmācību, lai padziļinātu izpratni par LGBTI jautājumiem. LGBTI cilvēki vēlas būt pārliecināti, ka viņus saprot, nesniedzot papildus paskaidrojumus, īpaši kāda ir atšķirība no geja un transpersonas. Mediatoriem ir jānodrošina, ka viņi paliek neitrāli un spēj atzīt, ka viņu pašu pieredze var ietekmēt viņu objektivitāti, it īpaši jo viņiem būs jāveido saskare ar cilvēkiem, kuri varētu būt smagu noziegumu upuri. Tas ir vēl viens iemesls, kāpēc ir nepieciešams naida noziegumu procesu atbalsta modelis,

lai izveidotu savstarpēji atbalstošu lietas uzraudzības struktūru. Supervizori sniedz konsultācijas un atsevišķiem gadījumiem pārraudzību. Vienlaikus ir svarīgi, lai pret LGBTI personām vērstās naida noziegumu lietās to uzraudzību nodrošinātu pieredzējis praktiķis un LGBTI jomā strādājošs profesionālis.

Why me? ir ārkārtīgi pateicīgs tādām organizācijām kā Galop, kura sniedz padomus un norādījumus pret LGBTI personām vērstu naida noziegumu lietu risināšanai. Galop ir sniedzis specifiskus padomus mediatoriem, lai uzlabotu viņu izpratni par procesa dalībnieka vajadzībām.

67

Ir svarīgi, lai mediators izprastu naida nozieguma kontekstu, īpaši ja tas vērst pret cilvēka identitāti, lai viņi varētu novērtēt savus stereotipus, un izvairītos no reviktimizācijas. Upuri var līdz galam neizprast naida noziegumu, un mediatoriem to var būt nepieciešams paskaidrot. Upuri var mierināt fakts, ka mediators viņam uzsver, ka notikušais nav pieņemams un, ja tas ir atbilstoši tad minēt, ka tas ir noziegums. Uztvert viņu jautājumus nopietni, pat ja mediators pats neuzskata, ka ir izdarītais naida noziegums var netikt uzskatīts par noziegumu.

Ir svarīgi, ka procesa sākumā, mediators pārrunā atbilstoši situācijai nepieciešamo terminoloģijas un uzrunas formu izmantošanu. Var būt apstākļi, kad atjaunojošā procesa laikā mainās personas dzimuma identitāte, tāpēc mediatoram var nākties regulāri pārbaudīt dalībnieka izvēlēto uzrunas formu. Ja mediators pēkšņi izmanto nepareizo uzrunas formu, labākā pieeja ir īsi atvainoties un turpināt darbību.

Procesa virzītājiem vajadzētu būt saprotošiem, ja persona var nebūt atklāta par savu identitāti visam savam apkārtējam lokam. Lai upuris tiktu pienācīgi atbalstīts, ir svarīgi, lai ar šādiem jautājumiem tiktu strādāts uzmanīgi un tiktu ievērotas personas vēlmes pēc privātuma un konfidencialitātes. Īpaša piesardzība jāpievērš, nodibinot sākotnējo kontaktu ar LGBTI personu, kā arī sazinoties ar viņu visā procesa laikā. Piemēram, aicinājuma vēstulē nevajadzētu atsaukties uz faktu, ka persona ir kļuvusi par naida nozieguma upuri. Veicot saziņu pa tālruni, koordinatori vienmēr pārbaudīs, vai personai tajā

brīdī ir droši sarunāties. Var būt noderīgi pirms zvana veikšanas nosūtīt īsziņu. Atjaunojošā taisnīguma procesa laikā koordinatori ar visām pusēm saskaņos, ar kādu informāciju un ar ko tā var dalīties.

68

Izvēloties tulkus, kuri var tikt iesaistīti atjaunojošā taisnīguma procesā, jābūt uzmanīgiem, un pirms jebkāda kontakta ar dalībniekiem tie ir pilnībā jāinformē par atjaunojošā taisnīguma mērķiem. Ja tulks pārstāv to pašu kopienu, kurai pieder arī upuris, jāizvērtē vai pastāv kāds risks atklāt personas identitāti, bez upura atļaujas? Jāizvērtē vai tulkam ir iespējama aizspriedumos balstīta nostāja?

Mediatoriem būtu jāapsver, vai LGBTI organizācijas pārstāvim vajadzētu arī būt klāt visās sanāksmēs kopā ar upuri, ieskaitot klātienes tikšanās ar vainīgajiem. Tā varētu būt persona, kura nodeva lietu atjaunojošā taisnīguma dienestam, kura ir izveidojusi saikni ar personu, kurai nodarīts kaitējums. Mediatoriem, pirmo reizi kontaktējoties, jāautā, vai upuris vēlas, lai sanāksmē ar to būtu kopā arī kāda cita persona, ja jā, tad kura. Tie var būt arī draugi vai ģimenes locekļi, kuri var spēlēt atbalstītāja (skatīt zemāk) lomu.

11.3 RISKĀ NOVĒRTĒJUMS

Pirms katra atjaunojošā procesa uzsākšanās tiks veikts riska novērtējums. Procesā virzītāji sākotnēji identificēs visus riskus, kā arī analizēs kā tos būtu iespējams mazināt. Riski sevī var ietvert, piemēram, dalībnieka emocionālās vajadzības vai to, vai pastāv papildu kaitējuma draudi. Riski tiks novērtēti pastāvīgi visa procesa laikā. Atjaunojošajam procesam turpinoties tajā vienlaicīgi var tik veikti nepieciešamie pielāgojumi. Atjaunojošais process netiks turpināts, ja pastāvēs kādi praktiski šķēršļi, kuru dēļ nav iespējams to turpināt, vai ir nopietni drošības apsvērumi, kurus nav iespējams pārvarēt.

Mediatori novērtēs, cik lielā mērā varmāka uzņemas atbildību par notikušo, vai viņš noliedz, ka ir nodarījis kādu kaitējumu, un vai viņš nožēlo notikušo. Piemēram, ja varmāka noliedz notikušo, atjaunojošā procesa laikā pastāv nopietns risks, ka viņš atkārtoti var kaitēt upurim. Upuris, kurš neredz, ka viņa rīcībai vai vārdiem ir sekas, jo īpaši pret LGBTI personām vērstos naida noziegumos, var nebūt piemērots dalībai atjaunojošā sanāksmē. Papildus sarežģījumi ir tad, ja varmāka atzīst galveno pārkāpumu, bet ne vienmēr atzīst, ka ir bijis balstīts naidā. Mediatoram par to ir jāinformē vainīgais atjaunojošā taisnīguma procesa sagatavošanās posmā, un ar viņa piekrišanu mediators var izskaidrot vainīgā uzskatus upurim. Media-

tori informēs upuri un aicinās izvērtēt šos riska faktoros un palīdzēs viņam pašam izdarīt secinājumus par to, vai viņi šādos apstākļos vēlētos turpināt atjaunošanā taisnīguma procesu.

11.4. VISU PUŠU, TAI SKAITĀ, ATBALSTĪTĀJU UN NOVĒROTĀJU SAGATAVOŠANA

Visiem dalībniekiem, tai skaitā atbalstītājiem un novērotājiem¹, jābūt pilnībā sagatavotiem atjaunošanas procesam pirms tā norises. Rūpīga sagatavošanās ļaus ņemt vērā ikviena vēlmes par to, kā atjaunošanas procesam būtu jāvirzās, ieskaitot to, ka otra puse jebkurā brīdī var pārtraukt procesu. Sagatavošanās atjaunojošam procesam, būs saistīta ar abām pusēm sarežģītiem jautājumiem, un mediatoram jāņem tie vērā, lai palīdzētu pusēm izlemt, ko viņi vēlas panākt no procesa, un ko viņi vēlas pateikt otrai pusei un potenciāli, iespējams, nostāties pret savām vērtībām un uzskatiem. Ir svarīgi būt godīgiem pret cietušo, minot, ka atjaunojošā taisnīguma process var būt ne tikai vērsts uz visām viņa vajadzībām, bet var risināt arī jautājumus, kas saistīti ar konkrēto noziegumu/kaitējumu plašāk.

69

Sagatavošanās sanāksmēm jānotiek telpā, kur upuris jūtas droši. Sagatavošanās sanāksmei var notikt cietušā mājās vai kādā publiskā telpā, piemēram, klusā kafejnīcas nostūrī. Tomēr šādas vietas, iespējams, nav piemērotākās, strādājot ar LGBTI cilvēkiem, jo ja, piemēram, viņi dzīvo kopā ar citiem ģimenes locekļiem, kuri nezina neko par personas identitāti vai arī viņi dzīvo / socializējas / strādā netālu no vainīgā. Daudzi pret LGBTI personām vērsti naida noziegumu incidenti tika paveikti upurim tuvā apkārtnē. Potenciālā sagatavošanās sanāksmes vieta varētu būt atsaucē iestādes birojs. Mediatoriem ir jāvadās pēc dalībnieka vēlmēm, izvēloties tā norises vietu.

Sarakstes laikā mediatori pielāgo savu prakses vietu, ņemot vērā ierobežojumus, ko uzliek arī COVID19 situācija un tās noteiktie ierobežojumi. Ir pieaudzis gan telefona, gan virtuālo metožu pielietojums, lai iesaistītu un sagatavotu procesa dalībniekus. Ar tehnoloģiju starpniecību veiktajiem atjaunojošajiem procesiem ir saistīti vairāki riski, piemēram, vai dalībnieki var sarunāties droši, vai saruna tiek

1 Atbalstītāji var būt ģimene / draugi vai profesionāļi, kuri atbalsta procesa dalībnieka emocionālo vai fizisko labklājību. Novērotājiem var būt interese apmeklēt atjaunojošo sanāksmi, lai pilnveidotu viņu profesionālo izaugsmi, bet viņi sanāksmē nevar aktīvi piedalīties.

ierakstīta, tas noteikti mediatoriem ir jāapsver, un vai dalībnieki vēlas iesaistīties šādā procesā. Paredzēts, ka pēc COVID19 iero-bežojumu atcelšanas, digitālos sagatavošanās procesus izmantos aizvien biežāk.

70

Sagatavošanas laikā mediatoriem iepriekš jāvienojas ar upuriem par to, kā rīkoties situācijās, kad vainīgais pauž acīm redzamu mikroagresiju, piemēram, "sākotnējā vārda izmantošana" (izmantojot kādas personas dzimšanas vārdu, kad tas kopš tā laika ir mainījies, tas attiecinām uz transpersonām) vai " kļūdaini pauž personas dzimumu ". Daži trans un nebināri cilvēki vēlas, lai mediators nepieļautu šādu izturēšanos, bet citi labprātāk to darītu paši vai vispār nerisnātu šo jautājumu. Tas, kā tiek risinātas mikroagresijas izpausmes, var būt daļa no pamatnoteikumiem tikšanās klātienē, kas saskaņoti ar upura vēlmēm.

Atjaunojošā procesa sagatavošanās posmā mediators ar vainīgajiem pārrunās viņu un citu attieksmi, domas un sajūtas par paveikto naida noziegumu, kā arī noskaidros viņu motivāciju piedalīties atjaunojošajā taisnīguma procesā. Mediatoriem ir svarīgi pārliecināties, vai vainīgie ir piedalījušies kādās programmās, lai veicinātu viņu izpratni par naida noziegumiem, piemēram, šādas programmas var būt pieejamas tiem, kas izcieš cietumsodu. Mediators pārtrauks sanāksmi, ja vainīgie paudīs nepieņemamus komentārus un sniegs viņiem pārdomāt savu izturēšanos. Sagatavošanas laikā mediators noskaidros, vai vainīgie, iespējams var izteikt kādus aizspriedumos balstītus komentārus klātienē, tikšanās laikā. Mediatoram vajadzētu paredzēt, ka šādi var tikt pausti atjaunojošās sanāksmes laikā ar upuri, un nepieciešams izanalizēt šo izteikumu ietekmi uz upuri. Sanāksmei vajadzētu notikt tikai tad, ja upuris izprot, ka šādi komentāri var tikt veikti, bet process tiks kontrolēts, lai izvairītos no iespējamiem atkārtotas viktimizācijas riskiem.

Pastāv arī risks, ka upuri, viņu atbalstītāji vai vainīgais arīdzan var paust aizspriedumos balstītus uzskatus. Tas ir mediators uzdevums paredzēt šos uzskatus sagatavošanās laikā. Tā tiek uzskatīta par labo praksi, ka mediators pirms atjaunojošās sanāksmes dienas tiekas aci pret aci arī ar pušu atbalstītājiem un novērotājiem. *Why me?* mediatori ir pieredzējuši gadījumos, kad viens no atbalstītājiem, ar kuru viņi iepriekš nebija tikušies, sanāksmes dienā nodara kaitējumu upurim. Atbalstītājus var nepieļaut atjaunojošajai sanāksmei, ja tas var ietekmēt dinamiku starp dalībniekiem. Mediatoram būs jāpieņem galējais lēmums noteikt, vai pieejamā laikā būs iespējams paveikt atbilstošu sagatavošanos sanāksmei, kuras mērķis ir godīga saruna starp dalībniekiem, tāpēc atbalstītāji tajā arī var nebūt klāt.

Atjaunojošā procesa dalībnieki var uzskatīt, ka process prasa ilgu laiku. Piemēram, dažreiz var paiet laiks, lai mediators piekļūtu personai, kura atrodas apcietinājumā. Mediatoram jāvienojas ar procesa dalībniekiem par to, kad un cik regulāri viņi sazināsies savā lietā, un ko darīt gadījumos, kad nav iespējams panākt progresu.

11.5 IZLĪGUMA SANĀKSMES

71

Atjaunojošās izlīguma sanāksmes var notikt dažādās vietās, ieskaitot kopienas centrus, skolas un ieslodzījuma iestādes. Ideālā gadījumā vajadzētu būt pieejamām divām istabām, vienā kurā norisināsies sanāksme, otra, ja nepieciešams sanāksmes pārtraukums. Atjaunojošās izlīguma sanāksmes, izņemot ieslodzījuma iestādes, jāorganizē neitrālā vietā, tādās vietās kā policijas iecirkņi, probācijas un atbalstu dienestu biroji nav piemēroti. Jāapsver, vai tas ir lietderīgi, ja sanāksme notiek vietā, kur noticis negadījums.

Dienesti patlaban apsver atjaunojošo sanāksmju rīkošanu virtuāli, un to lietderību, īpaši ņemot vērā COVID19 noteiktos ierobežojumus. Šī ir jauna prakse, un joprojām tiek apsvērti arī riski, kā turpmāk organizēt šādas sanāksmes.

Noteiktu pamatnoteikumu izmantošana atjaunojošās izlīguma sanāksmēs veicina cieņpilnu vidi un var mazināt iespēju, ka sanāksmes laikā tiek pieļauta aizvainojošu piezīmju izteikšana vai necienīga uzvedība. Mediatori ar procesa dalībniekiem, sagatavošanās posmā apspriež un vienojas par pamatnoteikumiem, un tiem tiek vēlreiz atgādināts sanāksmes sākumā. Ja kāds no procesa dalībniekiem pārkāpj šos pamatnoteikumus, mediators piefiksēs tos sanāksmes laikā, piemēram, norādot uz nepieņemamu uzvedību vai var ierosinot procesa paildzināšanu. Par to, kā tiek reaģēts uz potenciālo pārkāpumu, tiek panākta vienošanās ar upuri jau sagatavošanās posmā. Atjaunojošās izlīguma sanāksmes parasti sākas arī ar nodarītā kaitējuma aprakstu, un tā var būt iespēja visiem dalībniekiem izprast, ka cietušie uztver notikumu kā naida noziegumu.

Atvainošanās vai piedošana nav priekšnoteikums atjaunojošā izlīguma sanāksmes norisei. Varmāka bieži uzskata, ka tad, ja viņi izsaka vārdu "piedod", bet vēlāk šim vārdam var nebūt nekādas nozīmes un tas nepietiekami izsaka to, ko viņi vēlas pateikt. Tāpat daudzi upuri, var nevēlēties piedot varmākam par nodarīto kaitējumu.

Atjaunojošās izlīguma sanāksmes var veicināt izpratni par to, kāpēc tika veiktas noteiktas darbības. Piemēram, vienā *Why me?* gadījuma piemērs, pārkāpējs spēja izskaidrot uzņēmuma politiku incidentu pārvaldībai personai, kurai nodarīts kaitējums. Personas, kas nodarīja kaitējumu atvainojās par savu rīcību, kuru cietušie to pieņēma. Upuris atzina to, ka atjaunojošā izlīguma sanāksme deva viņam iespēju pārrunāt lietu ar cilvēkiem, no kuru puses viņi sajuta izdarīto kaitējumu, un saprata, ka notikums nebija aizspriedumos balstīts.

72 Atjaunojošās izlīguma sanāksmes var beigties ar vienošanos, kuru ir paraksta visas puses. Vienošanās atspoguļo dalībnieku, nevis mediatora vēlmes un ierosinājumus. Vienošanās piemēri var ietvert, ka vainīgais apmeklē programmas, lai viņš izprastu izdarītā būtību, vai arī piekrīt, ka upurim tiek ziņots par viņa progresu sodu izciešanas laikā (krimināllietās). Vienošanās, kas slēgtas naida noziegumu gadījumos, var tikt ietverts, ka personai, kas nodarīja kaitējumu būtu jāveic sabiedriskie darbi vietējās LGBTI kopienas labā.

Ja visas puses ir apmierinātas, pēc šīs oficiālās tikšanās daļas tiek piedāvāti arī atspirdzinoši dzērieni. Bieži vien šī var būt sanāksmes vispatīkamākā daļa, jo tā ir iespēja ikvienam sazināties relaksētākā veidā.

11.6. PĒC PROCESA

Mediatoru labā prakse pēc atjaunojošā izlīguma procesa ir nodrošināt atgriezenisko saiti ar tā dalībniekiem. Tas var ietvert telefona zvanu dažas stundas pēc izlīguma sanāksmes, vai tikšanās klātienē pēc nedēļas. Šīs tikšanās mērķis ir pārrunāt ar dalībniekiem sajūtas un pārliecināties, ka viņi no procesa ir sasnieguši to, ko vēlējas. Tikšanās laikā var pārrunāt arī nepieciešamību pēc turpmākiem atjaunojošiem procesiem, piemēram, vēstuļu apmaiņas. Nepieciešamais tikšanās apjoms pēc procesa ir ļoti atkarīgs no gadījuma, atkarībā no dalībnieku vajadzībām un no tā, vai ir panākta izlīguma vienošanās. Mediators sagatavošanās posmā ar dalībniekiem apspriedīs arī viņu procesa nobeiguma stratēģiju, lai veiksmīgi noslēgtu lietu.

Kad atjaunojošais process ir noslēdzies, visām pusēm parasti tiek lūgts sniegt atgriezenisko saikni. *Why me?* atgriezeniskās saikne praksē darbojas tā, ka atsauksmes lūdz darbinieks, kurš nav iesaistīts lietā. Atsauksmes ir ārkārtīgi svarīgas, lai organizācijas varētu novērtēt savus pakalpojumus, lai tos nepārtraukti arī uzlabotu.

12. ĻAUT UPURIEM RUNĀT PAR ATJAUNOJOŠO TAISNĪGUMU

Why me? ir atklājis, ka viens no efektīvākajiem veidiem, kā veicināt atjaunojošo taisnīgumu, ir sniegt iespēju tiem, kuri ir bijuši procesā, paust savu pieredzi citiem. Atjaunojošā taisnīguma vēstneši veic ārkārtīgi nozīmīgu darbu, sākot ar sava stāsta paušanu *Why me?* tīmekļvietnē, līdz sadarbībai ar *Why me?* darbā ar politikas veidotājiem. Tie palīdz arī uzlabot atjaunojošā taisnīguma atpazīstamību krimināltiesību nozarē, veidojot labāku izpratni par atjaunojošo taisnīgumu mazaizsargāto grupu kopienās, tādējādi veicinot labāku izpratni par tā priekšrocībām un mudinot vairāk cilvēku tajā iesaistīties. Atsauksmēs pēc *Why me?* apmācībām, kas tika sniegtas LGBTI grupām, tika norādīts, ka LGBTI tēmas vēstneša dalība ikvienā no prezentācijām būtu ārkārtīgi noderīga.

73

Gerets Tomas ir pirmais profesionālais regbija savienības spēlētājs, kurš paziņoja, ka ir gejs. Viņa lieta, iespējams, ir slavenākais piemērs tam, kā kāds izmantoja atjaunojošo taisnīgumu, lai vērstos pret homofobiskiem naida noziegumiem. Garetam homofobijā balstītā uzbrukumā, Kārdifā, tika iesists pa seju. Videoklipā viņš paskaidroja, ka viņš pats savā pilsētā ir kļuvis par naida nozieguma, kas balstīta uz viņa seksuālo orientāciju, upuri. Viņš ir lūdza policiju iesaistīties un veikt atjaunojošā taisnīguma procesu, jo, viņaprāt, uzbrucējs varēja saņemt labāku mācību tieši no šī procesa, kā no jebkura cita. Dienvidvelsas policija paziņoja, ka 16 gadus vecais zēns ne tikai atzinās uzbrukuma izdarīšanā, bet arī atvainojās Garetam pēc veiksmīgā atjaunojošā taisnīguma procesa īstenošanas. Šī lieta guva ievērojamu plašsaziņas līdzekļu uzmanību, parādot, kā atjaunojošo taisnīgumu ir iespējams efektīvi izmantot, lai cīnītos ar pret LGBTI personām vērstiem naida noziegumiem (The Guardian online).

LGBTI cilvēkiem kļūstot par jomas vēstneši, var saskarties arī ar noteiktu risku, jo šī loma var kļūt publiska. Tādēļ *Why me?* vēstneši var par paši izvēlēties, vai viņi vēlas paust savu atbalstu publiski, vai palikt anonīmi. Sarunā ar topošo vēstnieku *Why me?*, kopā tiek pārrunātas viņu domas un sajūtas par lomu un iespējamām tā sekām, ko tā varētu viņiem radīt.

13. SECINĀJUMI

74

Šis raksts parāda, ka ikviens atjaunojošās justīcijas process ir jāpielāgo cilvēku individuālajām vajadzībām. Mediatori apzinās, kas viena pieejam visiem, šajos procesos nebūs pareizais risinājums. Atjaunojošais taisnīgums var būt efektīvs līdzeklis pret LGBTI personām vērstu naida noziegumu mazināšanai, tikai gadījumos, ja tas tiek atbilstoši īstenots. Lai gan šajā rakstā ir skaidrotas dažādas atjaunojošā taisnīguma procesa labās prakses, procesam vienmēr ir jānorisinās sadarbībā ar grupu, kurai tas var palīdzēt.

Ir nepieciešams veikt vēl turpmākos pētījumus par to, kas tieši veiksmīgi darbojas atjaunojošajā taisnīgumā un pret LGBTI personām vērstu naida noziegumu procesā. Pašlaik ir salīdzinoši maz piemēru, piemēram, Gereta Tomasa lieta, kur atjaunojošais izlīguma process tika izmantots, lai parādītu atjaunojošās pieejas priekšrocības. Jo vairāk cilvēku vēlēšies paust savu pieredzi, pat anonīmi, tad, iespējams, arī vairāk cilvēku vēlēšies piedalīties atjaunojošā taisnīguma procesos.

PAR “WHY ME?”

Why me? ir vienīgā nacionālā līmeņa organizācija, kuras darbs ir vērsts uz atjaunojošā taisnīguma sistēmas pieejamību Anglijā un Velsā. Tā savas darbības pamatā ir ievieš dažādu projektus, veic pētījumus, strādā ar politiķiem un atbalsta organizācijām, kas nodrošina atjaunojošo taisnīgumu. *Why me?* vada arī nacionāla līmeņa atjaunojošā taisnīguma dienestu.

Vairāk par mūsu darbu varat lasīt www.why-me.org vai sazināties ar mums pa e-pastu info@why-me.org.

PATEICĪBAS

Barrow Cadbury, Cambridgeshire Constabulary, City Bridge Trust, ELOP, Free2b, Galop: Nick Antjoule, Billie Boyd, Melanie Stray, Lancashire Constabulary, Metro, Peter Tatchell Foundation, Resolve West (Avon and Somerset Police and Crime Commissioner), Stonewall, Stonewall Housing, *Why me?* koordinatoriem un darbiniekiem: Ben Andrew, Claire Dodds, Lucy Jaffé, Tehmina Kazi, Jennifer Jones, Olivia Lyons, Linda Millington, Genevieve Ryan, Judy Smith, cilvēkiem, kas bija iesaistīti Bena projektā

75

ATSAUCES:

Atkinson, A., Atkinson H., Chapman, B., Dignan, J., Howes, M., Johnstone, J., Robinson, G., Shapland J. and Sorsby, A. *Restorative justice: the views of victims and offenders The third report from the evaluation of three schemes*. Ministry of Justice. 2007.

Banwell-Moore, R. *The 'ideal restorative justice system' how professionals prevent victims from making an informed decision*. <https://why-me.org/2018/the-ideal-restorative-justice-victim-how-professionals-prevent-victims-from-making-an-informed-decision/> 2018.

Bachman, C.L. and Gooch, B. *LGBT in Britain. Hate crime and discrimination*. Stonewall. 2017

Citizens Advice website: <https://www.citizensadvice.org.uk/law-and-courts/discrimination/hate-crime/what-are-hate-incidents-and-hate-crime/> piekļuves datums: 2020. gada 11.jūnijs

Crown Prosecution Service website: <https://www.cps.gov.uk/hate-crime>. piekļuves datums: 2020. gada 20. maijs

Dowling, B. and *Why me?* "How to have a restorative conversation with victims and people working with victims. Explaining the Restorative Justice process through virtual conferencing". *Why me?* 2017.

Gavrielides, T. "Restoring relationships: addressing hate crime through Restorative Justice. Race on the Agenda". [Online]. www.rota.org.uk 2007. Pieejams: https://www.rota.org.uk/sites/default/files/webfm/rota_report_on_hate_crime_rj_july_2007_-_final.pdf

Government Equalities Office. *National LGBT survey. Summary Report*. Government Equalities Office. 2018

Ministry of Justice. *Code of Practice for Victims of Crime*. Ministry of Justice. 2015

Restorative Justice Council. *Improving victim take-up of restorative justice A Restorative Justice Council research report*. Restorative Justice Council, 2017.

Ministry of Justice. *Green Paper Evidence Report. Breaking the Cycle: Effective Punishment, Rehabilitation and Sentencing of Offenders*. Ministry of Justice. 2010

Restorative Justice Council. *Restorative Practice Guidance 2020*. Restorative Justice Council. 2020

The Guardian. *Teenager apologies to Gareth Thomas over homophobic attack in Cardiff*. The Guardian Online. <https://www.theguardian.com/sport/2018/nov/18/gareth-thomas-victim-homophobic-attack-cardiff-wales>. 2018

Why me? Making Restorative Justice happen for hate crime across the country. Why me? (2019)

Why me? Making Restorative Justice happen for hate crime in your police area. Why me? (2019)

76

Walters, M. *Hate crime and Restorative Justice*. Clarendon Studies in Criminology. 2014

“RESTORE RESPECT: ATJAUNOJŠĀ TAISNĪGUMA PIEEJA DARBĀ AR PRET LGBTQ PERSONĀM VĒRSTIEM NAIDA INCIDENTIEM UNIVERSITĀŠU CIEMATOS

77

AUTORI LIJANA KAJĀLI (LIJANA KAYALI)

UN MARKS A. VALTERS (MARK A. WALTERS)

ATSLĒGAS VĀRDI: naida noziegumi, LGBTQ, students, atjaunojošais taisnīgums, universitāte

Universitātes sniedz ne tikai padziļinātas studijas un akadēmisko kvalifikāciju, bet arī kalpo kā atspēriena punkts pieaugušo dzīvē. Universitātes vide ir vieta, kurā studenti var izzināt savu vērtību sistēmu, vēlmes un uzskatus, mijiedarboties ar dažādu vienaudžu kopumu un attīstīt savas perspektīvas un neatkarību, ko viņi vēlāk pārnes uz savu dzīves nākamo posmu. Daudziem lesbiešu, geju, biseksuāļu, transpersonu vai kvīru (LGBTQ) studentiem šī svarīgā attīstības pakāpe, dažkārt, var norisināties diezgan homofobiskā un transfobiskā vidē. Šīs dažreiz naidīgās vides var būt kā ārkārtīgi sarežģītas sistēmas, tomēr universitātēm pastāv efektīvi risinājumi, lai aizsargātu savus LGBTQ studentus.

Apvienotajā Karalistē registrēto naida noziegumu skaits, kas vērsti pret LGBTQ personām, pēdējos piecos gados ir strauji pieaudzis. Pret transpersonām vērstu naida noziegumu skaits ir pieaudzis par 317% līdz 2333 gadījumiem, bet uz seksuālās orientācijas balstītu naida noziegumu skaits ir pieaudzis par attiecīgi 216% – 14 491 gadījumi. (Iekšlietu ministrija, 2019). Neskatoties uz optimistiskajiem apgalvojumiem, ka šie skaitļi atspoguļo ziņošanas biežuma palielināšanos, salīdzinot ar faktisko incidentu pieaugumu, nejauši izvēlētu iedzīvotāju aptauja, tajā pašā periodā, parāda, Lielbritānijas sabiedrības negatīvās attieksmes pieaugumu pret LGBT personām,

kas savukārt norāda arī uz kopējo pieauguma tendenci naida noziegumiem, kas vērsti pret LGBT personām, tai skaitā uz pieaugošo incidentu skaitu, par kuriem netiek ziņots. (Walters 2019).

78

Universitāšu sektors arīdzan skaidri atspoguļo šīs satraucošās tendences. Nacionālās studentu apvienības (NUS) veiktā aptauja parādīja, ka 31% lesbiešu, geju vai biseksuālu (LGB) studentu Lielbritānijā studiju laikā ir piedzīvojuši vismaz vienu naida incidentu, kas saistīts ar viņu seksuālo orientāciju (NUS 2011a); lai gan vēl lielāks bija to transstudentu skaits, kuri bija pieredzējuši šādu vardarbību, bet tikai 55% ziņoja par draudošiem, aizskarošiem vai aizvainojošiem izteikumiem vai tiešiem vardarbības draudiem (NUS 2011a). Turklāt 2019. gada mediju veiktajā pētījumā, kas norisinājās 92 Lielbritānijas universitātēs, tika noskaidrots, ka par homofobisku, rasistisku, transfobisku, seksistisku, antisemītisku vai islamofobisku komentāru publicēšanu sociālajos medijos, pēdējos trijos gados ir sodīti simtiem studentu (Marsh 2019). Pētījums arī parāda, ka studenti, kuri jau ir piedzīvojuši naida incidentus, retāk par tiem ziņo, nekā tie, kuri ir piedzīvojuši ar naida izpausmēm nesaistītus gadījumus, jo lielākajā daļā par naida gadījumu netiek ziņots (NUS 2011b).

Atzīstot naida un aizspriedumu problēmas nopietnību universitāšu sektorā, 2018. gadā Anglijas Augstākās izglītības finansēšanas padome (HEFCE, nesen reorganizēta divās atsevišķās struktūrās: Studentu Padome un Anglijas Pētniecības birojs) paziņoja, ka izmantojot Catalyst Studentu drošības fonda (Catalyst Student Safeguarding fund) līdzekļus, tā piešķirs dotācijas 4.7 miljoni sterliņu mārciņu apjomā augstākās izglītības iestādēm, lai uzlabotu situāciju un pastiprinātu studentu aizsardzību no naida noziegumiem, seksuālās vardarbības un uzmākšanās tiešsaistē. (AdvanceHE 2018). Šajā nodaļā tiks apskatīti daži šajos projektos gūtie secinājumi, lai novērtētu atjaunojošā taisnīguma (RJ) piemērotību universitāšu ciematos notiekošajos pret LGBTQ personām vērstiem naida incidentos. Šī projekta galvenais mērķis bija divu Lielbritānijas RJ prakšu secinājumu analīze, kas uzsver pozitīvo RJ pieejas ietekmi naida noziegumu, naida incidentu un naida runas novēršanā.

Programma ar nosaukumu *Restore Respect* (Atjauno cieņu) tika oficiāli uzsākta 2018. gada oktobrī un tā darbojas joprojām. *Restore Respect* mērķis ir sniegt iespēju gan universitātēm, gan studentiem saskatīt universitāšu ciematos valdošos aizspriedumus, kā arī naida cēloņus un sekas. Universitātes A programmā teikts, ka tie, kuri sniegs ziņojumu:

- ... saņems informāciju par dažādām uz dialogu (sarunu) balstām pieejām, lai novērstu iespējamo kaitējumu. Vajadzības gadījumā programmas dalībniekiem var būt arī iespēja saņemt atbalstu, lai cīnītos ar uz identitātēm balstītiem aizspriedumiem ciematā.¹

Iniciatīvas pamatā ir RJ teorija un prakse, kas iestājas par visaptveroša dialoga procesa izmantošanu, koncentrējoties uz kaitējuma identificēšanu un to, kā šos kaitējumu vislabāk novērst (Zehr 2015). Balstoties pētījumos, kas pierāda RJ efektīvu izmantošanu naida noziegumos (Walters 2014), projekts kļuva par pirmo Apvienotajā Karalistē balstīto sistēmu, lai izstrādātu atjaunojošā taisnīguma programmu, kas īpaši paredzēta naida noziegumu un incidentu novēršanai universitātēs. *Restore Respect* mērķis bija izveidot modeli un vadlīnijas atjaunojošas pieejas piemērošanai naida gadījumos arī citās Apvienotās Karalistes izglītības iestādēs (un ārpus tām).

79

Programmu universitātē vada apmācīti atjaunojošie praktiķi (pazīstami arī kā mediatori), kuri strādā gan dažādos universitāšu departamentos, gan studentu apvienībās. Tika pieliktas pūles, lai iesaistītu un apmācītu praktiķus no visiem universitāšu departamentiem, kā arī no Studentu apvienības, lai nodrošinātu RJ pieejas integrāciju visā institūcijā, kā to iesaka UUK (UUK 2016). Programma nodrošina ziņošanas par naida incidentiem un naida noziegumiem mehānismu universitātei, vai studentu apvienībai, un piedāvā atbalstu ikvienam, kurš ir bijis iesaistīts incidentā, kas noticis ciematā. *Restore Respect* programma abās universitātēs tika uzsākta kā pilnīgi brīvprātīga programma, nodalīta no formālajiem disciplinārajiem procesiem. Programmas ietvaros tika apmācīti 107 darbinieki, lai "atjaunojoši" reaģētu uz naida izpausmēm un aizspriedumiem², bet 11 darbinieki piedalījās īpašās trīs dienu apmācībās, lai kļūtu par programmas praktiķiem. Trīs dienu apmācību kursā tika sniegtas padziļinātas zināšanas par naida noziegumiem un to sekām, kā

- 1 http://www.sussex.ac.uk/studentlifecentre/issues/restore_respect, atvērts 2020. gada maijā.
- 2 Apmācības iekļāva informāciju par naida noziegumiem, naida incidentiem un naida runu; atjaunojotā taisnīguma vērtības un pamatprincipi; vingrinājumi atjaunojotā taisnīguma jautājumu uzdošanai, un jautājumus: 1. Kas notika? 2. Ko jūs tajā brīdī domājat? Un ko jūs domājat tagad...? 3. Kādas bija sajūtas tajā brīdī? Un kādas tās ir tagad...? 4. Kas jums bija visgrūtākais? 5. Ko vēl tas skāra? Skatīt tālāk: Safeguarding Students Against Hate and Prejudice on University Campuses: Developing a Restorative Practice (vadlīnijas): <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=toolkit---safeguarding-students-against-hate-and-prejudice-on-university-campuses.pdf&site=67>, Piekļuve 2020. gada maijā

arī par RJ teoriju un praksi. Pirmajā tikšanās reizē dalībnieki tika apmācīti izmantot "atjaunojošu klausīšanos", saņemot ziņojumu no studenta. Bieži vien šis sākotnējais process ir pietiekams, lai indivīds justos sadzirdēts un saprasts. Tomēr mediators var arī izskatīt citas *Restore Restore* atbalstītās iespējas. Šī procesa mērķis ir iesaistīt personu, kas tiek saukta pie atbildības (un, iespējams, arī citas ar incidentu cieši saistītas personas) tiešā vai netiešā dialogā par notikumu, kāpēc tas noticis, kādi kaitējumi ir nodarīti un kas būtu jādara, lai šo kaitējumu labotu. *Restore Respect* mediatori kopumā reaģē uz incidentu, un koncentrējas uz atbildību un atlīdzības sniegšanu, nevis uz tiešu personas, kura tiek sauktas pie atbildības, sodīšanu vai stigmatizēšanu.

Restore Respect tikai veidots kā daudzpakāpju projekts, kurā tikai ietvēra pētniecības un novērtēšanas daļa, kā arī programmas koordinācijas daļa. Universitātes B programmas koordinātoram, tika uzdots izstrādāt programmu un apmācīt jaunus mediatorus, savukārt Universitātes A pētniekam (Kayali), pēc programmas izveides abās universitātēs (turpmāk tekstā – Universitāte A un Universitāte B) viena gada laikā, bija jāuzņemas atbildība par studentu pieredzes apmaiņu saistībā naidu un aizspriedumiem universitātes ciematiņā. Abas projekta sastāvdaļas pārraudzīja galvenais pētnieks (Walters), kurš strādāja Universitātē A.

Pētījuma projekta pirmajā posmā tika pētīta studentu pieredze saistībā aizspriedumiem un naida izpausmēm universitātes ciematā un viņu uzskatiem par ziņošanas procedūrām attiecīgajā universitātē. Šim nolūkam no 2018. gada maija līdz jūnijam tika veiktas četras fokusa grupas un 14 intervijas ar 41 studentu: 31 studentu no Universitātes A un 10 studenti no Universitātes B. Datu vākšanai tika izmantotas kvalitatīvās metodes, lai vairāk jutīgāk uztvertu atstumto personu pieredzes, vajadzību un viedokļu veidus, kurus līdz šim nav izdevies atspoguļot datos. Starp dalībniekiem bija, bet ne tikai, studenti, kuru pašidentificējās kā sievietes vai nebināri cilvēki, studenti ar tumšu ādas krāsu, Āzijas izcelsmes un mazākumtautību (BAME) studenti, studenti ar invaliditāti, studenti, kuri identificēti sevi kā LGBTQ, un studenti, kuri pieder mazākuma reliģiskajai grupai. Daudzi no šiem raksturlielumiem krustojās, jo vairāki studenti, kuri jutās atstumti, minēja, ka viņi identificē sevi ar vairāk nekā vienu šo identitāšu kategorijām. Šī iemesla dēļ secinājumi neatspoguļo tikai LGBTQ studentus, bet sniedz ieskatu LGBTQ studentu pieredzē par naida incidentiem un viņu uztveri par universitātes reakciju. Pētījuma pēdējā posma mērķis bija izzināt projekta ietekmi uz universitātes kultūru un procesiem, kas saistīti ar studentu aizsardzību. Tas

ietvēra dažādu apmācību sesiju dalībnieku aptauju un atsauksmju lapu aizpildīšanu, kā arī astoņas daļēji strukturētas klātienēs vai telefona intervijas ar darbiniekiem, kuri tika apmācīti kā atjaunojošā procesa praktiķi.

NAIDA POSTOŠĀ IETEKME UZ LGBTQ STUDENTIEM

82

LGBTQ studenti, kuri ir pieredzējuši vai bijuši liecinieki kādām naida izpausmēm universitātē, kas ietvēra (bet ne tikai) homofobiskus verbālos uzbrukumus, transfobisku vardarbību, transfobija studentu grupās, uztvertā atstumtība vai naida izpausmes balstītas uz dzimumu, invaliditāti, seksuālo orientāciju, rasi, etnisko piederību vai reliģiju, aizskaroši komentāri par personas dzimuma identitāti, vai vispārēju identitātes atšķirību un mazākumu grupu pieredzes nenovērtēšanu. Starpgadījumu rezultātā LGBTQ indivīdi var izjust šoku, dusmas, satraukumu un vēlmi izolēties. Hereka et al. (1999) veiktie pētījumi parādīja, ka pret LGBTQ personu vērstu naida noziegumu upuri, visticamāk, piedzīvo smagāku emocionālo kaitējumu, salīdzinot ar citiem upuriem, kas cietuši no līdzīgiem nodarījumiem, bet kas nav balstīti naidā. Savā pētījumā viņi atklāja, ka pret LGBTQ personām vērstu naida noziegumu upuri piedzīvoja depresiju, kas var ilgt līdz par pieciem gadiem, salīdzinot ar upuriem, kas cietuši no līdzīgiem nodarījumiem, bet kas nav balstīti naidā, depresija ilga vidēji divus gadus. Pastiprinātās negatīvās sekas ir saistītas ar LGBTQ cilvēku nestabilo sociālo stāvokli, kuru tie ieņem sabiedrībā (Herek 2004). Upuri zina, ka pret viņiem tika vērsts uzbrukums nevis tāpēc, ka viņi ko ir pauduši vai izdarījuši, bet gan viņu identitātes. Tas var ietekmēt cilvēka stabilitātes sajūtu par sevi un savu vietu pasaulē. Daži no viņiem internalizēs šīs baiļu un satraukuma emocijas, un viņus pārņem kauns. Tas var novest pie tā, ka daži upuri uzskata, ka ir pelnījuši šo nodarījumu, un ka viņiem vajadzēja rīkoties citādāk vai izturēties savādāk, lai no tā izvairītos (Herek 2004).

Naida gadījumiem var būt arī smagas uzvedības sekas, jo LGBTQ cilvēki cenšas izvairīties no turpmākas viktimizācijas. Piemēram, Saseksas naida noziegumu projekta (Sussex Hate Crime Project) liela mēroga pētījumā tika norādīts uz pret LGBTQ personām vērstu naida noziegumu sekām Apvienotajā Karalistē. Tika uzsvērts uz neaizsargātības un trauksmes sajūtu, ko rada pret LGBTQ cilvēkiem vērstie naida noziegumi, iespējams, tas liek indivīdiem izvairīties no noteiktām vietām un pārlietu rūpēties par savu drošību (Paterson et al. 2019b; Walters et al. 2020). Tomēr ikvienam mērķa grupas studentam, jo īpaši studentiem, kuri dzīvo universitātes ciematiņā. Vietās, kur viņi dzīvo, mācās un socializējas, viņiem pastāv dažādi

veidi, kā izvairīties no telpām, kurās viņi iepriekš ir pieredzējuši vai redzējuši pret LGBTQ cilvēkiem vērstu ļaunprātīgu rīcību. Viens LGBTQ students ilustrēja šo problēmu šādi:

Jūs atrodaties kafejnīcā, un kāds jums kaut ko neiedos vai arī izrādīs zināmu attieksmi. Jūs visticamāk teiktu: "Labi, tā kādam šeit ir noteikta attieksme!". Bet, ja tas notiek ar jums visur, kur jūs dodaties, katru reizi bez iemesla, tādas lietas jūs tomēr ietekmēs. Viņi panāks, ka jūs pat dažreiz negribēsiet iziet no mājas. Savukārt, atrodoties universitātē, jums vajadzētu būt iespējai baudīt savu dzīvi.

83

Kā novērojis cits students – sociālā izolācija, ignorēšana un cita veida ar izvairīšanos saistīta uzvedība ir dažas no visvairāk dokumentētajām uz naidu balstītām uzvedības reakcijām (Paterson et al. 2019a: 994). Ir svarīgi atzīmēt, ka šie gadījumi, visticamāk, ietekmēs visu LGBTQ cilvēku kopienu ciematā, ne tikai tos, kuri ir šo atsevišķo incidentu liecinieki (Paterson et al. 2018; 2019a; 2019b; Walters et al. 2019). Citi LGBTQ studenti, iespējams, uztvers šos incidentus kā simbolisku uzbrukumu visai LGBTQ studentu kopienai, daudziem liekot baidīties, ka viņi varētu būt nākamie (Perijs un Alvi 2012).

Šajā pētījumā daudzi studenti minēja, ka naida incidenti viņiem liek justies nedrošiem ciematiņā un ārpus tās. Dalībnieki dažādos veidos bija izjutuši šoku, trauksmi, dusmas, kaunu, depresiju, atstumtību, vēlmi pēc izolēšanās un atsvešināšanās vai emocionālu izsīkumu, kas saskan ar teoriju par naida noziegumu smagāku ietekmi uz upuriem, nekā uz cietušajiem, kuri saskārušies ar cita veida noziegumiem. Šāda veida emocionālā ietekme neaprobežojas tikai ar studiju laiku universitātē, iespējams, tas var ietekmēt visu cilvēka dzīvi. Pierādījumi liecina, ka studenti, kuriem ir augsts psiholoģisko ciešanu līmenis, arī turpmāk demonstrēs augstu negatīvu ciešanu līmeni savā profesionālajā karjerā, kas vēl vairāk var izpausties viņu akadēmiskajā sniegumā, profesionālajās kompetencēs un veselībā (Samaranayake et al. 2014: 14).

NEATBILSTOŠAS UNIVERSITĀTES ATBILDES REAKCIJAS TRŪKUMA RADĪTIE DRAUDI

84

Kā jau minēts iepriekš, pētījumi parāda, ka par pret LGBTQ personām vērstajiem naida incidentiem, joprojām netiek pietiekami ziņots. Piemēram, NUS aptaujā par pret LGBTQ cilvēkiem vērstiem naida incidentiem atklājās, ka tikai 8–13% gadījumos, kas balstīti aizspriedumos pret upura seksuālo orientāciju, tika ziņots kādai no institūcijām (NUS 2011: 41). Personas, kuras visbiežāk ziņoja, to pauda akadēmiskajam personālam (42%) vai studentu padomdevējiem (29%), bet tikai 12% ziņoja atbildīgajam personālam (NUS 2011: 4). Kvalitatīvajā pētījumā tika identificēti līdzīgas tendences. Tajos naida incidentos, kuros pētījuma dalībnieki raksturoja sevi kā cietušos, lielākā daļa no viņiem neziņoja par to universitātei. Tikai par nelielu skaitu incidentu tika ziņots akadēmiskajam personālam, mazāks skaits – studentu atbalsta dienestiem un viens – universitātes ciematiņa drošības dienestam. Studenti, kuri saņēma notikumam atbilstošu atbildi, tā tikai sniegta tikai pēc vairākkārtējiem ziņojumiem, izmantojot vairākus kanālus vai vērsties pie vairākiem cilvēkiem.

Restore Respect pētījumā studenti sniedza četrus galvenos iemeslus, kāpēc viņi nav ziņojuši par naida gadījumiem universitātei: nebija pārliecības par to, kur viņiem par to būtu jāziņo; neuzskatīja, ka incidenti, ar kuriem viņi ir saskārušies, ir "pietiekami nopietni", lai lūgtu universitātes iesaistīšanos; baidījās, ka notikušo nesaprātīs vai neuztvers nopietni; nenoteiktība, kas saistīta ar procesu, tostarp par personiskās informācijas apstrādi (sk. Kayali and Walters 2018). Šī izplatītā nenoteiktības sajūta par iespējamo universitāšu reakciju, daudzos gadījumos bija šķērslis, jo īpaši tāpēc, ka viņi ļoti labi apzinājās iespējamo atkārtotas viktimizācijas un atkārtotas traumatizācijas risku, ko var radīt šādi ziņošanas procesi. To pauda arī viens respondents, kura dzīvokļa biedrs bija sācis apsvērt dzimuma maiņu:

Viņa nolēma nogriezt pavisam īsus matus, bet pēc divām nedēļām nopirka parūku, jo viņu pazemoja tualetē, sakot, ka: "Šī nav tava tualete! Kas tu esi – meitene vai džeks?" [...] Es saprotu tos cilvēkus, kāpēc viņi nevēlas kaut ko darīt [attiecībā uz ziņošanu]. Bet es neesmu pārliecināts, vai atbildīgās personas vēlas kaut ko darīt, vai arī viņi nezina, ko darīt. Piemēram, es nezinu... ja es

ziņoju, kāda būs šī procedūra? Vai viņi ņems vērā manu identitāti vai nē? Vai man nāksies saskaties ar varmāku vai nē? Vai man nāksies... es nezinu, jūs zināt? Tāpēc ir grūti iedrošināt cilvēkus vienkārši ziņot universitātei par šo atgadījumu, jo es pats nezinu, kas notiks tālāk. Tāpēc es nevaru pateikt – ejiet un ziņojiet par šo negadījumu, jo... Es to gatavojos darīt pats, piemēram, "Tas notika ar mani", tikai tāpēc, lai uzņemtos risku uz sevi un saprastu kāda būs šī procedūra. Bet es pat nezinaju, kurp doties.

85

Studenti bieži pauda pārliecību, ka viņu jautājumi nešķita pietiekami nopietni, lai ziņotu par to universitātei, un uzsāktu, parasti, ilgās un formālās procedūras. Kā viens no intervējamajiem paskaidroja, "šķiet, ka jūs vai nu varat darīt neko, vai varat iet ļoti formālos ceļus, bet nav nekā pa vidu". Tas ir īpaši nozīmīgs šķērslis studentiem, kuri piedzīvo ko tādu, kas atsevišķi vai no malas skatoties, var izskatīties kā tikai "neliels" atgadījums vai mikroagresijas izpausme³. Tomēr daudzos gadījumos emocionāla ietekme veidojas no daudzu uzbrukumu kopuma, kurus savstarpēji saista "aizspriedumu un diskriminācijas nepārtrauktība, kas ir iesakņojusies gandrīz visos upura dzīves aspektos" (Walters 2014: 63). Viens students atzīmēja:

Man šķiet, ka man kā LGBT un BAME [students] ir grūti ar kādu runāt, ja vien es noteikti zinu, ka cilvēks var mani saprast. [...] Jo iespējams jūs ko varat pateikt, un jūs tiksiet sadzirdēts, bet joprojām viņi var nesaprast, cik patiesībā liela ir šī problēma. Tas var šķīst kaut kas tik mazs, bet tas notiek ar jums katru dienu.

Izplatīts ir arī uzskats, ka standartizētas institūciju atbildes ir pārāk birokrātiskas, lēnas, bezpersoniskas vai tām trūkst empātijas. Konkrētāk, novērojams bija uzskats, ka universitātes darbinieki pilnībā nenovērtē naida incidentus, viņi vairāk rūpējas par noteikumu ievērošanu, nevis par līdzjūtības paušanu. Viena studente minēja, ka pēc tam, kad viņa mācību laikā paziņoja, ka ir transsieviete, viņa uzsvēra resursu trūkumu, kas ļautu viņai ziņot par novērotu vai piedzīvotu naida noziegumu un naida incidentu studentu grupās. Svarīgi ir tas, ka, neraugoties uz to, ka, atrodoties universitātē piedzīvoja daudzkārtēju un ilgstošu atstumtību, šī studente joprojām uzskatīja, ka notikums nav pietiekami nozīmīgs, lai ziņotu:

3 Mikroagresijas ir raksturojami nenozīmīga rīcība un komentāri, kas stereotipiski un aizspriedumaini uzsver personas "atšķirību". Kā piemēru var minēt jautājumu: "Kā tev ir pirmo reizi nolēma / saprata, ka ir gejs? (ziņu var saprast, it kā ka būt gejam ir izvēle).

Tātad, no vienas puses, cilvēki zina, ka esmu autists un es mēdzu sevi identificēt kā geju, pirms gada es paziņoju, ka esmu trans. Un es sakāros ar daudz naida noziegumu gadījumiem [..], par kuriem es negribēju ziņot, jo domāju, ka tas ir vienkārši bezjēdzīgi, un tas nav nekas nozīmīgs un, es vispār nezinu, par šādu ziņošanas procedūra. Bija gadījums, kad es tieku uzskatīts par cis baltos vīrieti, lai gan es tas neesmu. Esmu bijis vietās, kur dažādi cilvēki no dažādām demogrāfijas grupām pauda izteikumus par šīm dažādajām grupām. Un, protams, tas, ka man ir privilēģija "piederēt" šīm grupām, un tas, ka man personīgi neuzbrūk ... bet iekšēji tas man liek justies satrauktam.

Papildu problēma, kas ir identificēta LGBTQ jauniešu vidū, ir nevēlēšanās ziņot par naida gadījumiem, ņemot vērā neizpratni pret ievainojamības jēdzienu, tādējādi neizprotot standarta ziņošanas procesu (Gatehouse et al. 2018). *Restore Respect* pētījumā par izpratni par universitāšu ziņošanas procedūrām atspoguļoja faktu, ka ziņotājam bija savi priekšstati par kriminālnoziegumu ziņošanas procesu, un ka abiem šiem procesiem ir līdzības. Apvienotās Karalistes universitātēs uz pret LGBTQ personām vērstiem naida incidentiem parasti attiecas "studentu neatbilstošas izturēšanās" politika un ar tām saistītās studentu disciplinārās procedūras. Šo procedūru struktūra un pieeja ir diezgan vienota visā nozarē, atspoguļojot tradicionālos krimināltiesiskos modeļus, koncentrējoties uz pārkāpumu noteikšanu un to novēršanu ar soda sankciju palīdzību (Kara un MacAlister 2010: 444; 446; Gallagher Dahl et al. 2014; Karp 2004; Lindsay 2017). Vairumā gadījumu izdarītais, saskaņā ar standartizētu pārkāpumu hierarhiju, pārkāpums vispirms tiek klasificēts kā "smags" vai "mazāk nozīmīgs", pirms tam tiek veikts tam atbilstošs izmeklēšanas process. Pēc tam disciplinārkolēģija vai komisijas locekļi lemj par pārkāpuma smagumu un atbilstošajām sankcijām, kas jāpiemēro atbildīgajam studentam(iem). Ja disciplinārlietā ir iesaistīts students, kuram ir ticis nodarīts kaitējums, parasti viņš lietā ir piesaistīts tikai kā liecinieks. Parasti viņus izslēdz no lēmumu pieņemšanas procesa un daudzos gadījumos viņus neinformē par tā iznākumu. Ja universitātē ir programmas kā novērst jebkādu kaitējumu uz studentiem, tas parasti notiek, sniedzot konsultācijas universitātes ciemotos. Tomēr, tāpat kā divu projektā iesaistīto universitāšu gadījumā, parasti šīs programmas ir pārāk noslogotas un tām trūkst darbinieku. Ir viegli saprast, ka šādā modelī LGBTQ studenti uztver universitāšu reakciju kā vainīgā rīcības turpinājumu, jo LGBTQ students, kurš ziņo par naida incidentu, tiek uztverts kā pasīvs un neaizsargāts. Šis modelis ne tikai uzsver ievainojamības sajūtu, bet arī liedz upurim izprast notiekošo un liedz pieeju jeb-

kā dai kontroles iespējai pār šīs lietas rezultātiem, tādējādi faktiski padarot viņus par pasīviem procesa dalībniekiem. Šādi gadījumi ne tikai padziļina studentu negatīvo pieredzi un stigmatizāciju, ar kuriem studenti jau tā var saskarties, bet, ja vienīgais līdzeklis, kas tiek piedāvāts studentiem, kuram nodarīts kaitējums, ir konsultācijas, tas atkārtoti atgādina arī par LGBTQ identitāšu vēsturisko patoloģizēšanu (Rofes 2004: 42; Formby 2014: 627). Turklāt, neņemot vērā faktu, ka šādas universitātes procedūras mēdz atturēt studentus no ziņošanas par naida noziegumiem un naida incidentiem, pētījumi arī parādīja, ka šīm procedūrām ir minimāla vai arī nekāda ietekme uz studentu turpmāko uzvedību (Nelson 2017: 1274; Neumeister 2017: 97). Viens pētījums ir norādījis uz recidīva palielināšanos. (Khey et al. 2010: 155).

87

Šie atklājumi uzsver nepārprotamo vajadzību universitātēm izstrādāt intervences mehānismus, kas demonstrē pienācīgu izpratni par pret LGBTQ personām vērstajiem naida incidentiem, kas ir studentiem viegli pieejami, respektē un aizsargā studentu personisko informāciju un pienācīgi reaģē uz pret LGBTQ personām vērstu naidu un aizspriedumiem, un uz studentu pieredzi, ar skaidru apņemšanos un iekļautību. Svarīgi ir tas, ka atbildes reakcijai būtu jāuzsver pret LGBTQ personām vērstā naida kaitējums, tomēr tai vajadzētu izvairīties no negatīvisma, reducējot to tikai uz ievainojamību, tā vietā mērķim vajadzētu būt procesam, kas gan sniedz iespēju studentiem, gan palielina izpratni par notikuma ietekmi.

UNIVERSITĀTĒS PIEEJAMĀS ATJAUNOJOŠĀ TAISNĪGUMA PRAKSES PRIEKŠROCĪBAS

88

Gandrīz visi personāla un studentu pētījumu dalībnieki pozitīvi atsaucās uz atjaunojošo programmu izveides perspektīvu viņu universitātē, uzskatot, ka tas mudinās vairāk studentus ziņot par notikušajiem incidentiem. LGBTQ studenti arī bija pārliecināti, ka atjaunojošie procesi, iespējams, sniegs arī noturīgākus rezultātus, nekā standarta disciplinārās pieejas, tai skaitā turpmāku naida gadījumu novēršanu, kas varētu notikt gan ar viņiem, gan citiem viņu kopienā:

Es domāju, ka sarunājoties ar studentiem, ja jūs viņiem sniedzat iespēju izvēlēties starp vainīgā disciplināro sodīšanu vai iespēju vainīgajam saņemt kādu mācību, lai viņš tā vairāk nerīkotos, lielākā daļa izvēlēsies rīcību, kas atturēs vainīgo no atkārtotas rīcības ... es domāju... studenti saprot, ka sankcijas bieži neko nerisinās, un tāpēc šāda pieeja ir daudz svarīgāka.

Šie novērojami pierāda pašreizējā literatūrā par RJ sniegtās atziņas, kas parāda, ka upuri parasti vairāk tiecas uz nodarītā kaitējuma mazināšanu nākotnē, nekā, uz to lai tikai sodītu vainīgo (sk., Piemēram, Walters 2014).

Gandrīz visiem pētījuma LGBTQ dalībniekiem iecere par atjaunojošās programmas izveidi viņu universitātē tika uztverta kā iespēja risināt jau dziļi iesakņojušos jautājumus, kas saistīti ar naidu un aizspriedumiem, un tā spētu mainīt cilvēku uzvedību un attieksmi. Studenti īpaši uzsvēra RJ sniegto iekļaujošā dialoga procesu kā jēgpilnu veidu, kā runāt par homofobisku, bifobisku vai transfobisku izturēšanos. Kā paskaidroja viens students:

Es domāju, ka nepieciešamas dialoga sesijas ar studentiem, kuri pauž naida runu. Es domāju, ka tas ir atkarīgs no gadījuma, bet kopumā tas būtu diezgan noderīgi, liekot viņiem saprast, kāda viņu teiktajam ir ietekme. Es domāju, ka ar ... naida runu daudz cilvēki mēdz paust, daudzina un skandēt, vai kaut ko citu darīt, bet viņi nesaprot, ka tas tiešām ir sāpīgi. Viņi saprot, ka kāds tos var nosaukt par "homofobisku runu", bet viņi neiedomājas, ka tas kādam patiesībā sāp, viņi vienkārši domā, ka, piemēram, tas sāp arī visai sabiedrībai, savā veidā ... Viņi bieži

domā, ka tas nav vērsti uz indivīdu, un tas neliek šai personai justies kā mērķim un apjukt, bet tāpat tas ir pārķāpums. Bieži tas ir pats svarīgākais.

Nodrošinot, ka upuri jūtas uzklauti un saprot, ka viņiem ir galvenā loma savā lietas risināšanā. Ir pierādīts, ka tādējādi RJ procesi (daļēji) mazina naida nozieguma emocionālās traumas radītās sekas (Walters 2014; vispārīgāk skat. Strang 2002). Studenti, kuri saskārās ar šiem procesiem, pozitīvi atzīmēja sasniegtos rezultātus un RJ ietekmi uz naida skarto personu un grupām. Pretrunīgi tiek vērtētas universitāšu standartizētas reaģēšanas pieejas uz naida gadījumiem, kad studentu lietas tiek nodotas disciplinārkolēģijai, slēgtai izmeklēšanai. Savukārt, atjaunojošā taisnīguma programma, kas studentiem dod lielāku atbildību par viņu lietām, sniedz viņiem iespēju aktīvi piedalīties lietas virzīšanā un rezultātu sasniegšanā. Kā atzīmēja viens no *Restore Respect* mediatoriem, mēs aktīvi strādājām, lai atteiktos no galvenajiem disciplināro procesu aspektiem:

89

Viņi nevēlas iet pa parasto formālo sūdzības iesniegšanas ceļu, kur procesa laikā viņi jūtas apmaldījušies un viņi nevēlas īpaši uzklauti, jo visu laiku paņem kāda pārliecināšana par notikumu. Atjaunojošā taisnīguma process ļauj ļoti viegli reaģēt uz to. [...] Esmu daudz pētījis, kā [atjaunojošais taisnīgums] darbojas praksē izmantojot Restore Respect programmu. Es nebiju pārliecināts, ko nozīmē atjaunojošais taisnīgums [...], tāpēc es nespēju novērtēt tā efektivitāti. Man nepatika, ka pašreizējā sistēma, kāda tā ir pašlaik, jo tā nošķir cilvēku no paša procesa, un tāpēc cilvēki bieži jūtas reviktimizēti. Tas ir ļoti nozīmīgs aspekts.

Vienlaikus gan personāls, gan studenti, kuri piedalījās projektā, uzskatīja, ka atjaunojošā prakse, visticamāk, sniedz visām iesaistītajām pusēm iespēju mācīties no notikušā, kas nozīmēja, ka studenti varētu mainīt savu attieksmi un izturēšanos. Kā par to pastāstīja viens no mediatoriem:

Ja vien jūs nemudināt cilvēkus saprast un radīt empātiju, jums ir jābūt patiesi uzmanīgam, ka neveikt "sprediķi". Man šķiet, ka cilvēkiem šajā procesā ir jāiestājas no sirds, lai viņi varētu mainīt savu ceļa gājumu. Un es uzskatu, ka izmantojot atjaunojošā taisnīguma metodi jūs varētu sadzirdēt to, kas tiešām noticis, ko esat nodarījis šai personai. Es domāju, ka daudzos gadījumos šis tiešām ir vienīgais risinājums, lai liktu cilvēkiem mainīt savu rīcību un viedokli.

Interesanta bija atziņa, ka RJ izmantošana sniedza vērā ņemamu pieredzi ne tikai studentiem, bet arī darbiniekiem, kuri iepriekš sevi raksturoja kā "neveiklie" institucionālo procesu kavētāji, un kuriem trūka arī rīku, lai nodrošinātu jēgpilnākas atbildes reakcijas sniegšanu:

90

Pēc sarunas, kas man bija ar studentu, man šķita, ka atjaunojošā taisnīguma procesa izmantošanai bija liela nozīmē, jo viņi jūtās sadzirdēti un jūtas kā kāds, par viņiem rūpējas. No mana skatu punkta raugoties, tas mani ļoti iedvesmoja, jo es jutu, ka man ir kaut kas vērtīgs, ko piedāvāt, protams, tiktāl cik šie rīki ir pieejami.

Kamēr vien *Restore Restore* pastāvēs, tikmēr tas sniegs savu ieguldījumu, lai mazinātu pret LGBTQ cilvēkiem vērstos aizspriedumos balstītos incidentus, palīdzēs veikt kultūras pārmaiņas, kas iekļauj arī LGBTQ studentu vajadzības. Cerams, ka nākotnē tiks veikti arī turpmāki pētījumi par dažādiem lietu iznākumiem un to dalībnieku pieredzi.

ATJAUNOJOŠĀ TAISNĪGUMĀ BALSTĪTAS REAKCIJAS, UZ PRET LGBTQ CILVĒKIEM VĒRSTIEM NAIDA GADĪJUMIEM, IEVIEŠANAS IEROBEŽOJUMI UNIVERSITĀŠU KONTEKSTĀ

91

Kaut arī studentu un personāla atsauce *Restore Restore* programmai liecināja par pozitīviem rezultātiem, vairāki universitātēm raksturīgi faktori izaicināja pilnīgu atjaunojošās prakses ieviešanas efektivitāti. No tiem, iespējams, redzamākais bija nepietiekamais personāla skaits, kā arī laika un resursu trūkums. Kaut arī šī praktiskā realitāte var nešķīst īpaši būtiska atjaunojošās programmas pozitīvajai ietekmei uz procesu, daudzos naida incidentu gadījumos ir nepieciešams tai pieiet uzmanīgi un ar ārkārtīgu rūpību. Personāla trūkums arī radīja bažas par acīmredzamu praktiķu dažādības trūkumu. Nesamērīgi mazais LGBTQ darbinieku skaits programmās, mazināja studentu uzticības līmeni jau pirms iesaistīšanās procesa programmā.

Turklāt bez skaidri definēta atbalsta no centrālās universitāšu struktūras un nodaļām, praktiķiem nebija pārliecības par praktiskā atbalsta iespējām un rīcības brīvību, kas viņiem tiks sniegta atjaunojošo procesu organizēšanā. Personāls un studenti bija atturīgi pret iespēju iesaistīties *Restore Respect*, uztverot to par kārtējo iniciatīvu, ko īslaicīgi īsteno universitātē, līdz tā izzūd līdz ar noteiktajām saistībām, piekļuvi vienlīdzīgām iespējām un nespēju pienācīgi integrēt RJ pieeju universitātes politikā, procesos un struktūrā.

Visi iepriekš minētie jautājumi sakņojas gan LGBTQ studentu relatīvajā neredzamībā Apvienotās Karalistes universitātēs, gan cis-heteronormatīvajā klimatā, kas valda Apvienotās Karalistes universitātes ciematos. Atskatoties pagātnē, kad LGBTQ studenti, ierasti tika atstāti ārpus sistemātiskas institucionālās uzraudzības līdz par 2015. gadam, kad viņiem tika sniegta iespēja paust savu seksuālo orientāciju vai transidentitāti, izmantojot Universitātes koledžas Uzņemšanas dienestu (UCAS) pieteikuma veidlapu (Marzetti 2018:

701)⁴. Papildus tam, šī atstumtība tikai sekmēja izpratnes trūkumu par LGBTQ studentu pieredzi un izglītības rezultātu korelāciju (Formby 2015; Marzetti 2018: 701). To parāda pētījumi, atspoguļojot to vispārējā cis-heteronormatīvitātē gandrīz visās Lielbritānijas universitātēs. Norādot uz to mācību programmās, auditorijās, studentu pasākumos, studentu koptelpās, sabiedrībās, labierīcībās (piemēram, ar dzimumu neitrālu tualešu trūkumu), studentu dzīvesvietās un personīgajās attiecībās (Formby 2015; 2017; Keenan 2014; Gunn, 2010).

92

Nav pārsteidzoši, ka diskusijas ar LGBTQ studentiem atklāja dziļu neuzticības sajūtu universitātēm, attiecībā uz to aizvien jaunajām iniciatīvām, kas īpaši paredzētas mazākumgrupu studentiem. Tika arī konstatēts, ka šis fakts arī rada izaicinājumus *Restore Respect* programmas īstenošanai, kurā vispārējā neuzticēšanās tika saistīta ar nepietiekamu izpratni par RJ un kontroles mehānismu, un ko tā sniedz studentiem, kas ziņojuši par notikumu:

Es šodien satiku studentu, ar kuru es runāju par [atjaunojošo pieeju], un viņa bija absolūti pārbijusies. Viņa teica, ka viņai nepatīk konfrontācija. Es centos izskaidrot, ka konfrontācija nav šī procesa sastāvdaļa, bet gan viņa, gan esmu pārliecināts, ka daudzi studenti vēlētos vienkārši norobežoties no situācijas, jo tā būtu vieglāk. [...] Tātad, jā, es domāju, ka pastāv problēmas ar uzticēšanos procesa idejai. Tāpēc varbūt ir nepieciešams darīt vēl vairāk, lai veicinātu izpratni par atjaunojošo praksi visā universitātē. Zinot, par tā eksistenci, ir labi, bet ir nepieciešama arī izpratne par to, kas tas ir, un tā pozitīvajiem rezultātiem.

Darbinieki viennozīmīgi atzina, ka uzticēšanās un izpratnes veidošana par programmu būs sarežģīta, kamēr vien programmas dalībniekiem nebūs bijusi iespēja sekmēt savstarpējo saziņu par šo jautājumu savās studentu grupās. Uzticības veidošanu daudzi uzskata par lēnu procesu, un tam ir nepieciešama arī skaidra apņemšanās no universitātes puses.

4 Jāatzīmē, ka studenti arī no citām mazaizsargātām grupām (piemēram, reliģisko pārliecību, rasi, etnisko piederību vai invaliditāti, kas tika iekļautā procesā iesaistīti.

SECINĀJUMI UN TĀLĀKĀS SEKAS

Atjaunojošās prakses potenciāls pret LGBTQ personām vērstajiem naida incidentiem šķiet ir īpaši nozīmīgs universitātes kontekstā, kuras šķietamais mērķis ir sekmēt kritisku iesaisti un gūt jaunu pieredzi. Tomēr arī universitātes ir institūcijas, kas darbojas saskaņā ar savu īpaši organizatorisko loģiku. Tādēļ atjaunojošās prakses ieviešanai, lai novērstu pret LGBTQ personām vērstos naida gadījumus, ir nepieciešama izpratne par katru studentu, personālu un departamentu, kā arī par struktūru, procesiem un politiku, kas nosaka universitāšu darbību. Daudziem process saistīties ar izaicinājumiem un ierobežojumiem, kas aprakstīti šajā nodaļā. Nepieciešamība pēc skaidrības attiecībā uz to, kā atjaunojošā prakse darbosies mijiedarbībā ar pašreizējo politiku un procedūrām, piemēram, tām, kas ir saistītas ar studentu disciplīnu.

93

Tomēr svarīgāk par šīm, ir nepieciešamība censties izprast LGBTQ studentu pieredzi attiecībā uz naida noziegumiem, naida incidentiem un naida runu, vienlaikus cīnoties ar cis-heteronormativitāti universitāšu mācību programmās, auditorijās, dzīves vietās, sporta komandās, un organizācijās. Lai gan RJ var efektīvi izmantot, lai veicinātu izpratni universitātēs, tomēr nevajadzētu LGBTQ studentiem uzlikt par pienākumu izglītēt savus vienaudžus. Nepieciešams atzīt, ka jāveic jēgpilns darbs, lai mainītu institucionālo kultūru, attieksmi, struktūras un izpratni, kas ir pamats, uz kura var balstīt gan uzticību, gan izpratni.

Restore Respect projekts parādīja RJ nozīmību universitātēs, nodrošinot labāku iespēju studentiem risināt viņiem personīgi vai viņu kopienai nodarīto kaitējumu. Turklāt RJ ir arī svarīgs līdzeklis, kā cīņā ar pret LGBTQ studentiem vērsto izslēgšanas un stigmatizējošo attieksmi, uztverot viņus kā neaizsargātus un pasīvus, vienlaikus citiem studentiem liekot būt atbildīgiem par viņu izpratni un morālās atbildības izjūtas uzlabošanu.

PATEICĪBAS

Mēs vēlamies pateikties visiem dalībniekiem, kuri piedalījās šajā projektā, un **īpaši** projekta vadītājai Bonitai Holandei (Bonita Holland) par Restore Respect dibināšanu abās no universitātēm.

94

ATSAUCES

AdvanceHE. *Report to the Office for Students by AdvanceHE: Evaluation of Safeguarding Students Catalyst Fund Projects*, 2018. https://www.officeforstudents.org.uk/media/bd771e1c-b650-49d1-bd60-a6188d084506/ofs2018_safeeval.pdf

Formby, E. *From Freshers' Week to Finals: Understanding LGBT+ Perspectives on, and Experiences of, Higher Education*. Sheffield, 2015. <http://www4.shu.ac.uk/assets/pdf/freshers-to-finals-end-report.pdf>

Formby, E. How should we 'care' for LGBT+ students within higher education? *Pastoral Care in Education*, vol. 35, no. 3, 2017, 203-220 lpp.

Gallagher Dahl, M., Meagher, P., and Vander Velde, S. "Motivation and outcomes for university students in a restorative justice program". *Journal of Student Affairs Research and Practice*, vol. 51, no. 4, 2014, 364-379 lpp.

Gatehouse, C., Wood, M., Briggs, J., Pickles, J., and Lawson, S. "Troubling Vulnerability: Designing with LGBT young people's ambivalence towards hate crime reporting". *CHI '18: Proceedings of the 2018 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, Association for Computing Machinery, 2018.

Gunn, V. *Academic development discussion briefing: Lesbian, gay, bisexual and transgender (LGBT) perspectives and learning at university*. Glasgow: University of Glasgow, 2010.

Herek, G., Cogan, J. and Gillis, J. "Psychological Sequelae of Hate-Crime Victimization among Lesbian, Gay, and Bisexual Adults". *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, vol. 67, no. 6, 1999, 945-951 lpp.

Herek, G.M. "Beyond 'Homophobia': Thinking about sexual prejudice and stigma in the twenty-first century". *Sex Research and Social Policy*, vol. 1, 2004, 6-24 lpp.

Home Office. *Hate Crime, England and Wales, 2018/19*. Statistical Bulletin 24/19, 15 October 2019. London: Home Office.

Kara F., and MacAlister, D. "Responding to academic dishonesty in universities: a restorative justice approach". *Contemporary Justice Review*, vol. 13, no. 4, 2010, 443-453 lpp.

Karp, D. R. "Introducing restorative justice to the campus community". In D.R. Karp, and T. Allena (Eds.), *Restorative justice on the college campus: Promoting student growth and responsibility, and reawakening the spirit of campus community*. Springfield, IL: Charles C. Thomas, 2004.

Kayali, L., and Walters, M. *Prejudice and Hate on University Campuses: Repairing Harms through Student-led Restorative Dialogue*, University of Sussex, 2018. <http://sro.sussex.ac.uk/id/eprint/81958/>.

Keenan, M. *Coming out and fitting in: A qualitative exploration of lesbian, gay, bisexual, trans and queer students' university experiences*. Nottingham: Nottingham Trent University, 2014.

Khey, D. N., Lanza-Kaduce, L. L., Spillane, J. F., and Frazier, C. E. "A longitudinal exploration of the effect of official processing and sanctioning on the academic and criminal careers of college students". *American Journal of Criminal Justice*, vol. 35, 2010, 144–158 lpp.

Lindsay, B. "Markets, Discipline, Students: Governing Student Conduct and Performance in the University". In M. Thornton (ed.), *Through a Glass Darkly: The Social Sciences Look at the Neoliberal University*. Canberra: ANU Press, 2017.

Marsh, S. "Hundreds of students in UK sanctioned over racist or offensive online posts". *The Guardian*, 6 May 2019. pieejams: <http://www.theguardian.com>

Marzetti, H. "Proudly proactive: celebrating and supporting LGBT+ students in Scotland". *Teaching in Higher Education*, vol. 23, no. 6, 2018, 701-717 lpp.

National Union of Students. *No Place for Hate: Hate crimes and incidents in further and higher education: sexual orientation and gender identity*. London: NUS, 2011a.

National Union of Students. *Hate Crime Interim Report: Exploring students' understanding, awareness and experiences of hate incidents*. London: NUS, 2011b.

Nelson, A. R. "Measure of Development for Student Conduct Administration". *Journal of College Student Development*, vol. 58, no. 8, 2017, 1274-1280 lpp.

Neumeister, J. R. "The Model of Transformational Change for Moral Action: A Conceptual Framework to Elevate Student Conduct Practice in Higher Education". *Journal of College and Character*, vol. 18, no. 2, 2017, 97-111 lpp.

Paterson, J., Brown, R., and Walters, M. "Feeling for and as a group member: understanding LGBT victimisation via group-based empathy and intergroup emotions". *British Journal of Social Psychology*, vol. 58, no. 1, 2019a, 211-224 lpp.

Paterson, J., Brown, R., and Walters, M. "The short and longer term impacts of hate crimes experienced directly, indirectly and through the media". *Personality and Social Psychology Bulletin*, vol. 45, no. 7, 2019b, 994-1010 lpp.

Paterson, J., Walters, M., Brown, R. and Fearn, H. *The Sussex Hate Crime Project*. University of Sussex, 2018. <http://www.sussex.ac.uk/psychology/sussexhate-crimeproject/>

Rofes, E. "Martyr-Target-Victim: Interrogating Narratives of Persecution and Suffering among Queer Youth". In M. L. Rasmussen, E. Rofes, and S. Talburt (eds.), *Youth and Sexualities: Pleasure, Subversion, and Insubordination in and out of Schools*, Basings-toke: Palgrave Macmillan, 2004.

Samaranayake, C. B., Arroll, B., Fernando, A. T. "Sleep disorders, depression, anxiety and satisfaction with life among young adults: a survey of university students in Auckland, New Zealand". *The New Zealand Medical Journal*, vol. 127, no. 1399, 2014, 13-22 lpp.

Shapland, J., Atkinson, A., Atkinson, H., Dignan, J., Edwards, L., Hibbert, J., Howes, M, Johnstone, J., Robinson, G. and Sorsby, A. *Does Restorative Justice Affect Reconviction? The Fourth Report from the Evaluation of Three Schemes*. London: Ministry of Justice, 2008.

Strang, H. *Repair or Revenge: Victims and Restorative Justice*. Oxford: Oxford University Press, 2002.

Universities UK. *Changing the Culture*. London: UUK, 2006.

Walters, M. *Hate Crime and Restorative Justice: Exploring Causes, Repairing Harms*. Oxford: Oxford University Press, 2014.

96

Walters, M. "After years of decreasing hostilities, hate crimes against LGBT+ people are now on the rise". International Network for Hate Studies Blog, 2019. <https://internationalhatestudies.com/after-years-of-decreasing-hostilities-hate-crimes-against-lgbt-people-are-now-on-the-rise/>.

Walters, M., Paterson, J., McDonnell, L., and Brown, R. "Group identity, empathy and shared suffering: understanding the 'community' impacts of anti-LGBT and Islamophobic hate crimes". *International Review of Victimology*, 2019. <http://dx.doi.org/10.1177/0269758019833284>

Zehr, H. *Changing Lenses. Restorative Justice for Our Times*. Harrisonburg, VA: Herald Press, 2015.

“NAIDA NOZIEGUMI, NAIDA RUNA UN ATJAUNOJOŠAIS TAISNĪGUMS: BEĻĢIJAS PIEREDZE”

AUTORS: POLS BORGS (PAUL BORG)

97

Beļģijā, sodiem par naida noziegumiem un naida runu ir plašs tiesiskais regulējums. Tiesiskais regulējums pieļauj arī alternatīvas sankcijas un atjaunojošos pasākumus. Tomēr praksē šķiet, ka šīs iespējas tiek izmantotas maz.

Šajā rakstā vispirms vēlos sniegt pārskatu par Beļģijas tiesisko regulējumu saistībā ar naida noziegumiem un naida runu. Tam sekos esošo alternatīvo sankciju un atjaunojošu intervenču pārbaude, ko iespējams izmantot prokuratūras un tiesu līmenī. Tad, balstoties uz tādiem aspektiem kā judikatūra, kas saistīta ar pret LGBTI personām vērstiem naida noziegumiem un naida runu, mēs noskaidrosim, cik lielā mērā šo gadījumu risināšanā piemērotas alternatīvas sankcijas un atjaunojošas intervences. Visbeidzot, mēs izvērtēsim alternatīvo sankciju un atjaunojošo intervenču vājās vietas, nepietiekamās izmantošanas sekas, un sniegsim priekšlikums, kā tās novērst.

1. NAIDA NOZIEGUMU UN NAIDA RUNAS BEĻĢIJAS TIESISKAIS REGULĒJUMS

98

Ierobežotam skaitam noziegumu, tā sauktajiem naida noziegumiem vai aizspriedumos balstītiem noziegumiem, tas ir, ja vainīgais rīkojies, balstoties uz naida balstītiem motīviem. Beļģijas Krimināllikums šādiem noziegumiem paredz vainu pastiprinošu normu. Motīvs tiek noteikts, ja viens no vainīgā motīviem ir bijis naidis, nicinājums vai naidīgums pret upurim kādas no aizsargāto pazīmju dēļ. Aizsargātās pazīmes ietver seksuālo orientāciju un dzimumu. Tie ietver tādus noziegumus kā vuārisms, seksuāla vardarbība, izvarošana, noziegums aiz neuzmanības, izsekošana, ļaunprātīga dedzināšana ...¹ Lēmumu par vainu pastiprinošiem apstākļiem un soda pastiprināšanu tiesa var piemērot pēc savas izvēles.

Izņēmums ir vainas/soda pastiprināšana par fizisku vardarbību un ievainojumu radīšanu, slepkavībām un indēšanu.² Ja izdarītie noziegumi tika balstīti uz naida motīvu, par šiem noziegumiem sods ir jāpastiprina. Turklāt šis sods mērs attiecas ne tikai uz tādām aizsargātajām pazīmēm kā seksuālās orientācija un dzimums, bet tā aizsargā personu, kas atrodas dzimuma maiņas procesā. Norma, kas attiecas uz šiem noziegumiem, izriet no grozījumiem Kriminālkodeksā, kas pieņemti 2013. gadā³. 2012. gadā Beļģijā tika noslepkavots jauns vīrietis – gejs.⁴ Homofobiskais naida noziegums izraisīja diezgan lielu ažiotažu un noveda pie stingrākas likumdošanas pieņemšanas. Rezultātā slepkavība kā noziegums tomēr tika

- 1 Krimināllikuma 377bis pants (vuārisms, seksuāls aizskārums, izvarošana), Krimināllikuma 422quater pants (noziegums aiz neuzmanības), Krimināllikuma 438bis pants (uzbrukums personas brīvībai), Krimināllikuma 442ter pants (vajāšana), Krimināllikuma 453bis pants (nomelnošana un neslavas celšana), Krimināllikuma 514bis pants (mantas bojāšana), Krimināllikuma 525bis pants (īpašuma bojāšana), Krimināllikuma 532bis pants (kustamās mantas bojāšana vai iznīcināšana) and Krimināllikuma 534quater pants (grafiti vai bojājums nekustamajam īpašumam).
- 2 Krimināllikuma 405quater pants (slepkavība, ievainojumi, saindēšana).
- 3 Krimināllikuma 405quater panta papildinājums 2013. gada 14. janvārī un and 1867. gada 4. oktobra likuma 2. pants par vainu mīkstinošiem apstākļiem, Belgian Official Gazette, 2014. gada 31. janvārī, p. 5.000.
- 4 Borghs, Paul. "The Gay and Lesbian Movement in Belgium from the 1950s to the Present." *QED A Journal in LGBTIQ Worldmaking*, vol. 3, no. 3, 2016, 59 lpp.

svītrots no naida noziegumu saraksta, jo, tā kā šādos gadījumos jau bija piemērojams bargākais sods (mūža ieslodzījums), vairs nebija iespējams piemērot obligātu soda pastiprināšanu.

Soda piemērošana par naida runu, galvenokārt, tiek balstīta, pamatojoties uz antidiskriminācijas likuma krimināltiesību normām, kas paredz sodu par publisku un ļaunprātīgu kūdīšanu uz diskrimināciju, segregāciju, naidu vai vardarbību pret indivīdiem vai grupām, kas balstīta uz kādām no aizsargātajām pazīmes⁵. Aizsargātās pazīmes ietver seksuālo orientāciju un dzimumu.

99

Beļģijā ir atsevišķs regulējums par noteiktiem pārkāpumiem medijos. Šo lietu izskata tiesa, citiem vārdiem sakot, žūrija tiesas procesa laikā, izņemot noziegumus, kas balstīti rasismā vai ksenofobijā.⁶ Tomēr praksē par noziegumu veikšanu medijos tiesas netiek sasauktas. Praksē par rasistiskiem noziegumiem medijos netiek izvirzītas pat apsūdzības. No otras puses, par rasistiskiem preses noziegumiem kriminālvajāšana tiek veikta caur krimināltiesu. Beļģijas Kasācijas tiesa nolēma, ka rakstisku tekstu izplatīšana sociālajos plašsaziņas līdzekļos ir jāpielīdzina kā informācijas izplatīšana ar mediju starpniecību.⁷ Ja, plašsaziņas līdzekļos tiek pausta naida kurināšana, tostarp sociālajos tīklos, un tiek aicināts uz diskrimināciju, segregāciju, naidu vai vardarbību pret, piemēram, homoseksuāliem cilvēkiem, tas tiek pakļauts de facto kriminālai imunitātei.

5 Pretdiskriminācijas likuma 22. pants (2007. gada 10. maija izmaiņas, lai cīnītos ar noteiktām diskriminācijas formām, Belgian Official Gazette, 2007. gada 30. maijs, p. 29.016), Dzimuma likuma 27. pants (2007. gada 10. maija izmaiņas, lai cīnītos ar vīriešu un sieviešu diskrimināciju, Belgian Official Gazette, 2007. gada 30. maijs, p. 29.031) un Anti rasisma likuma 20. pants (1981. gada 30. jūlija izmaiņas, lai sodītu darbības, kuras balstītas rasismā vai ksenofobijā), Belgian Official Gazette 1981. gada 8. augustā, p. 9.928).

6 Konstitūcijas 150. pants.

7 2012. gada 6. marta Kasācijas tiesas spriedums, AR P.11.1374 and P.11.0855.

2. ALTERNATĪVI PASĀKUMI

Alternatīvo sankciju un atjaunojošās intervences gadījumā Beļģijā tiek izmantots kolektīvais termins alternatīvie pasākumi. Pēdējais vairāk koncentrējas uz upura vajadzībām un upuris (aktīvāk) tiek iesaistīts. Zemāk sniegšu piemērus.

100

2017. gadā daži futbola fani veica reidu ēkā, kurā uzturējās romu tautības cilvēki. Futbola fani bija bruņoti ar nūjām un bengālijas ugunīm. Pirms reida ar WhatsApp lietotnes starpniecību tika izsūtīts aicinājums uz reidu. Vairākiem futbola faniem tika piespriesta alternatīva sankcija, proti, apmeklēt Kazerne Dossin (Holokaustam veltīts muzejs) Mehelenā. Turklāt viņiem bija jāstrādā arī pie savas kritiskās domāšanas stiprināšanas, un jāpievērš uzmanība grupas dinamikai.⁸ Otrā pasaules kara laikā ebreji un romi tika transportēti no Kazerne Dossin koncentrācijas nometnēm. Tagad tas ir muzejs veltīts holokaustam un cilvēktiesībām.

2004. gadā 17 gadus vecs jauniešs (kopā ar vairākiem pavadoņiem) naktī veica reidu patvēruma meklētāju patversmē. Trīs patvēruma meklētāji tika piekauti un ievainoti. Tika panākta vienošanās par atjaunojošo pasākumu piemērošanu. Nepilngadīgais likumpārkāpējs, divi cietušie, Beļģijas vienlīdzīgu iespēju centra Unia⁹ pārstāvis, Federālās patvēruma meklētāju uzņemšanas federālās aģentūras pārstāvis Fedasils un policijas darbinieks piedalījās atjaunojošās grupas sarunās, kuras vadīja neatkarīgs mediators. Vardarbības veicējs izpildīja vairākas vienošanās: viņš uzrakstīja upuriem personīgu vēstuli, samaksāja par radītajiem zaudējumiem, saņēma apmācību par rasismu un veica sabiedrisko darbu patvēruma centrā.¹⁰

8 Gentes Kriminālās tiesa 2019. gada 7. oktobrī, www.unia.be.

9 Unia ir publiska iestāde, kuras kompetencē, tostarp ir arī Anti diskriminācijas likums un Anti rasisma likums.

10 "Des coups et blessures racistes à la déclaration d'intention", www.unia.be.

3. ALTERNATĪVI PASĀKUMI PROKURATŪRAS LĪMENĪ

3.1. APKĀRTRAKSTS COL13 / 2013

2013. gadā Beļģijā tieslietu ministrs, iekšlietu ministrs un Apelācijas tiesu ģenerālprokuroru padome izdeva apkārtrakstu COL13/2013 par diskrimināciju un naida noziegumiem¹¹. Šis apkārtraksts padara pieeju diskriminācijai, naida noziegumiem un naida runu policijā un prokuratūrā ievērojami efektīvāku.

101

Apkārtraksts paredz, piemēram, atsauces personu iecelšanu policijā un prokuratūrā. Apkārtrakstā ir arī detalizētas vadlīnijas par diskriminācijas, naida noziegumu un naida runas incidentu reģistrēšanu. Apkārtraksts regulē sadarbību starp policiju, prokuratūru, Unia un Dzimumu līdztiesības institūtu.¹²

Apkārtrakstā teikts, ka par noziedzīgiem nodarījumiem, kas vērsti pret diskriminācijas novēršanas likuma noteiktajām normām, kas saistīti ar būtisku kaitējumu izdarīšanu upura fiziskajai integritātei, ļaunprātīgu dedzināšanu, noziedzīgu organizāciju, nodarījumu atkārtošā vai darbībām, kas nopietni traucē sabiedrisko kārtību, prokuroram jāievēro noteikti nosacījumi un viņš nevar pieaicināt mediatoru krimināllietas izskatīšanā. Šajos gadījumos tikai izmeklēšanas tiesnesis¹³ var izdot apcietināšanas orderi vai izsauktu vainīgo tiesas priekšā.

Par citiem noziedzīgiem nodarījumiem, kas saistīti ar antidiskriminācijas likuma pārkāpumiem, prokuratūra var veikt kādu no šādiem pasākumiem: novirzīt vainīgo tiesas priekšā, ierosināt mediāciju krimināllietā, ierosināt izlīgumu, labprātīgi izbeigt lietu un izdod

11 Prokuroru kolēģija. Naida noziegumu un diskriminācijas izmeklēšanas un kriminālvajāšanas cirkulārs, Joint Circular No. COL13/2013, 2013.

12 Institūts – publiska iestāde, kas nodarbojas ar dzimumu līdztiesības jautājumiem, un tostarp ir atbildīgs par Dzimumu likumu.

13 Prokurors var novirzīt lietu pie izmeklēšanas tiesneša, lai, piemēram, varētu noteikt atsevišķas darbības (kā pirmstiesas izmeklēšana, kratīšana, elektronisko ierīču noklausīšanās). Tiesisko izmeklēšanu tad vada un par to ir atbildīgs izmeklēšanas tiesnesis.

rājienam vainīgajam (tas ir tā sauktais Pretorijas probācijas laiks) vai nodot krimināllietu administratīvajām iestādēm, kas var noteikt kādas administratīvas sankcijas.

3.2. MEDIĀCIJAS UN PIELEMTO PASĀKUMU PROCEDŪRA

102

Kriminālo jautājumu mediācija (vai mediācija krimināllietās) tika reformēta 2018. gadā, lai tā kļūtu par mediācijas un pielemto pasākumu procedūru¹⁴, kas ir brīvprātīga.

Prokuratūra noteiktos apstākļos var lūgt aizdomās turēto (kurš nodarīja kaitējumu zināmam upurim) un cietušo piekrist mediācijai par zaudējumu atlīdzināšanu par nodarīto kaitējumu. Turklāt prokurors var noteikt dažādu pasākumu kopumu aizdomās turētajam. Šie pasākumi var būt: došanās ārstēties vai apmeklēt atbilstošu terapiju, sabiedriskais darbs brīvajā laikā vai piedalīties apmācībās. Pasākumus var tikt piedāvāti arī atsevišķi no mediācijas procesa starp aizdomās turēto un upuri.

Ja aizdomās turētais ir izpildījis visus nosacījumus, pret viņiem kriminālvajāšana netiek uzsākta. Prokuratūrai mediāciju starp aizdomās turēto un cietušo palīdz veikt Tiesu palātu tiesu palīgi, veicot apstākļu konkrētu interpretāciju, uzraudzību un situācijas novērtējumu.

Ņemot vērā esošo mediācijas un pielemto pasākumu procedūras dēļ cietušajam tiek sniegta ierobežota informācija, jo zaudējumu apmēru bieži regulē ar netiešs dialogu starp aizdomās turēto un cietušo. Dažiem upuriem pietiek, lai sajūtu, ka viņi tiek novērtēti. Mediācijas un pielemto pasākumu procedūra attiecībā uz aizdomās turēto sniedz iespēju koncentrēties uz atbalsta pasākumiem, dažādu pakalpojumu un mācību pasākumiem sniegšanu.¹⁵

14 Kriminālprocesa likuma 216ter pants.

15 Leuven Institute of Criminology et al. *Vers des mesures alternatives dans la lutte contre les discriminations et les délits de haine*. Centre for Equal Opportunities and Opposition to Racism, 2012, 18 lpp

3.3. MIERIZLĪGUMS

Prokuratūra, aizdomās turamajam, noteiktos apstākļos var ierosināt mierizlīgumu par nozieguma izdarīšanu¹⁶. Ja aizdomās turētais veic viņam noteiktās naudas summas apmaksu, pret viņiem kriminālvajāšanu netiek veikta. Vispirms aizdomās turētajam ir jāvienojas pat kompensāciju cietušajam.

Tā vietā, lai noņemtu jebkādas apsūdzības, mierizlīgums ir līdzeklis ar kuru prokuratūra var noteikt sava veida atbildību par notikušo. Kompensācija tiek uzskatīta par neapšaubāmu viņa atbildības prezumpciju, un cietušais to var izmantot civilprocesā. Tomēr mierizlīgums nav tik piemērots, lai risinātu naida noziegumus un naida runas gadījumus, jo aizdomās turētās personas veiktās darbības motivāciju nedrīkst pieminēt, trūkst iespēju risināt paša diskriminācijas jautājuma būtību.¹⁷

103

3.4. PRETORIJAS PROBĀCIJA

Apkārtrakstā COL13 / 2013 teikts, ka atteikšanās no lietas tās lietderības apsvērumu dēļ būtu jāizslēdz, jo prokuratūrai vismaz jāpievērš uzmanību spēkā esošajām uzvedības normām¹⁸. Prokuratūra var noraidīt apsūdzības un piespriest aizdomās turētajam izteikt rājienu, kā arī likt ievērot noteiktus nosacījumus. To sauc par Pretorijas probāciju.

16 Kriminālprocesa likuma 216bis pants.

17 Leuven Institute of Criminology et al. *Vers des mesures alternatives dans la lutte contre les discriminations et les délits de haine*. Centre for Equal Opportunities and Opposition to Racism, 2012. 17 lpp.

18 Prokuroru kolēģija. Naida noziegumu un diskriminācijas izmeklēšanas un kriminālvajāšanas cirkulārs, Joint Circular No. COL13/2013, 2013. 15 un 18 lpp.

4. ALTERNATĪVI PASĀKUMI TIESU LĪMENĪ

4.1. SODS UN PAPILDUS SODI

104

Tiesas var noteikt vairākus sodus¹⁹, ieskaitot brīvības atņemšanu un /vai naudas sodu. Noteiktos apstākļos var piemērot sabiedrisko darbu²⁰ vai (autonomu) probācijas sodu²¹.

4.2. SABIEDRISKĀ DARBA SODA MĒRS

Sabiedriskā darba soda mērs nozīmē, ka notiesātajam brīvajā laikā ir jāveic brīvprātīgs darbs kādā no valsts vai pašvaldību iestādēm vai nevalstiskā organizācijā.²² Sabiedriskā darba soda ilgums tiek noteikts vismaz divdesmit stundu apmērā, bet ne vairāk kā trīs simti stundu.²³

2019. gadā Krimināllikumā tika veiktas būtiskas izmaiņas²⁴. Tiesnesim notiesājot personu saskaņā ar antidiskriminācijas likumu un piespiežot sabiedriskā darbu, tiesnesis var sniegt norādījumus, ka sabiedriskā darba soda izpilde ir attiecīgi jāsaista cīņai pret rasismu vai ksenofobiju, diskrimināciju, seksismu un citām negatīvām izpausmēm, lai samazinātu šādu noziegumu atkārtošanās risku.

Sabiedriskā darba soda mērs piedāvā iespēju netiešu ietekmi uz vainīgā vērtību sistēmu – stereotipiem, aizspriedumiem un attieksmi. Sabiedriskā darba laikā likumpārkāpējs nonāk saskarē ar cilvēkiem, kuri nav no likumpārkāpēja likumpārkāpumu vides. Pozitīva mijiedarbība ar šiem cilvēkiem var būt pamats vainīgā negatīvās

19 Krimināllikuma 7. pants.

20 Krimināllikuma 37octies pants.

21 Krimināllikuma 37octies pants.

22 Kopienas (autonoms) sabiedriskā darba soda mērs, kas aizvieto nosacītu sodu vai naudas sodu, kas tiek piemērots, ja sabiedriskais darbs netiek izpildīts.

23 Krimināllikuma 37quinquies pants.

24 Krimināllikuma 37quinquies, § 4 pants (2019. gada 5. maija Krimināllikuma izmaiņas, lai veicinātu alternatīvu pasākumu ieviešanu recidīvisma mazināšanai, noziegumos, kas balstīti rasismā, ksenofobijā un diskriminācijā), Belgian Official Gazette 2019. gada 29. maijā, p. 51.915).

attieksmes mazināšanai. Kad sabiedriskā darbu veic vietā, kura kaut kādā veidā saistīta ar noziegumu, piemēram, LGBTI jauniešu centrā, saikne starp sodu un noziegumu kļūs vēl skaidrāka.²⁵

Sabiedriskā darba veikšana brīvajā laikā, ko var noteikt prokuratūra mediācijas un pieņemto pasākumu procedūras kontekstā, piedāvā tādas pašas iespējas. Sabiedriskā darba veikšana brīvajā laikā ir paredzēta, lai aizdomās turēto virzītu uz sociālo un profesionālo integrāciju. Tas ir pretstatā sabiedriskā darba soda mēru, kam ir soda raksturs.

105

4.3. PROBĀCIJA

Probācija nozīmē, ka notiesātajai personai tiesas noteiktajā laikā ir jāievēro īpaši nosacījumi²⁶. Probācijas ilgums ir vismaz seši mēneši un ne vairāk kā divi gadi.²⁷

2019. gadā Krimināllikumā tika veiktas būtiskas izmaiņas²⁸. Tiesnesim piespriežot personai probāciju kā soda mēru saskaņā ar antidiskriminācijas likuma normām, tiesnesis var sniegt norādījumus, ka probācijas soda izpilde ir attiecīgi jāsaista ar cīņu pret rasismu vai ksenofobiju, diskrimināciju, seksisms un citām negatīvām izpausmēm, lai samazinātu šādu noziegumu atkārtšanās risku.

25 Leuven Institute of Criminology et al. *Vers des mesures alternatives dans la lutte contre les discriminations et les délits de haine*. Centre for Equal Opportunities and Opposition to Racism, 2012. 17-18 lpp.

26 (Autonoma) probācija ir alternatīva apcietinājumam vai naudas sodam, kas tiek piemērots, ja probācija netiek izpildīta.

27 Krimināllikuma 37octies pants.

28 Krimināllikuma 37quinquies, § 4 pants (2019. gada 5. maija Krimināllikuma izmaiņas, lai veicinātu alternatīvu pasākumu ieviešanu recidīvisma mazināšanai, noziegumos, kas balstīti rasismā, ksenofobijā un diskriminācijā), Belgian Official Gazette 2019. gada 29. maijā, p. 51.915).

4.4. APMĀCĪBU PASĀKUMI

Apmācību pasākumus nevar noteikt kā patstāvīgu soda mēru attiecībā uz pieaugušajiem likumpārkāpējiem. Tomēr šādu soda mēru var noteikt prokuratūra mediācijas un pieņemto pasākumu procedūras kontekstā vai tiesa kā daļu no probācijas procesa²⁹.

106

Apmācību pasākumi piedāvā iespēju tieši ietekmēt vainīgā vērtību sistēmu – izmantojot kognitīvas vai uzvedības iekļaušanās metodes, lai apspriestu un pielāgotu pārkāpēja negatīvos stereotipus, aizspriedumus un attieksmi.³⁰

4.5. PROBĀCIJAS APTURĒŠANA UN PROBĀCIJAS ATLIKŠANA

Tiesas var pasludināt aizdomās turamo par vainīgu, bet atlikt notiesājoša sprieduma piemērošanu un nosakot pārbaudes laiku (soda atlikšana). Tiesas var piespriest sodu, vienlaikus pieņemot, ka sodu attiecīgajā pārbaudes laikā nedrīkst izpildīt vai var izpildīt tikai daļēji (atlikt soda izpildi).³¹ Soda atlikšanu un soda izpildes atlikšanas var atcelt, ja attiecīgā persona pārbaudes laikā izdara jaunu noziegumu³². Probāciju var sasaistīt ar soda atlikšanu un soda izpildes atlikšanas, kas attiecīgajai personai jāievēro probācijas laikā (probācijas apturēšana un probācijas atlikšana).³³

29 Kriminālprocesa likuma 216ter, § 1 pants, Krimināllikuma 370cietis pants un Probācijas likuma 1, § 3 pants.

30 Leuven Institute of Criminology et al. *Vers des mesures alternatives dans la lutte contre les discriminations et les délits de haine*. Centre for Equal Opportunities and Opposition to Racism, 2012, 17-18 lpp.

31 Probācijas likuma 1. Probācijas likuma.

32 Probācijas likuma 13. un 14. pants.

33 Probācijas likuma 13. un 14. pants.

5. MEDIĀCIJA

Mediācija papildina kriminālprocesu. Jebkurai ieinteresētajai pusei ir iespēja pieprasīt mediāciju jebkurā kriminālprocesa posmā vai soda izpildes laikā.³⁴ Mediācija vienmēr notiek brīvprātīgi un ir konfidenciāla.

Mediācijas gadījumā tiek pieaicināta neitrāla trešā puse (mediācijas pakalpojums), lai atvieglotu saziņu starp pusēm un palīdzētu pusēm vienoties par noteikumiem un nosacījumiem, lai veicinātu samierināšanos un izlīgumu.³⁵ Veiksmīga mediācija nav pamats kriminālprocesa pārtraukšanai. Puses var vienoties par ziņošanu tiesai par mediācijas rezultātu. Tad tiesa to var ņemt vērā.³⁶

Mediāciju cietušie uztver kā aktīvu iesaistīšanos jautājuma risināšanas procesā. Turklāt mediācija ļauj dziļāk pievērsties nodarījuma motīvam. Upuris var izteikt savas sajūtas tieši pret vainīgo personu, piešķirot cietušajam noteiktu lomu. Klātienē sanāksmes laikā upuris iegūst redzamību, un vainīgajam kļūst grūtāk saglabāt savus aizspriedumus. Piemēram, tieša tikšanās ar LGBTI jauniešiem var likt vainīgajam saprast, ka viņu aizspriedumi pret viņiem nav bijuši pamatoti.³⁷

34 Kriminālprocesa likuma 553. pants.

35 Kriminālprocesa likuma 3ter panta pašreizējais nosaukums

36 Kriminālprocesa likuma 163. panta, 5 daļa un Kriminālprocesa likuma 195. panta, 5 daļa.

37 Leuven Institute of Criminology et al. *Vers des mesures alternatives dans la lutte contre les discriminations et les délits de haine*. Centre for Equal Opportunities and Opposition to Racism, 2012, 28-29 lpp.

6. NOTEIKUMI PAR JUVENILO SANKCIJU IZPILDI

108

Juvenilās sankcijas piemēro nepilngadīgajiem, kuri paveikuši noziegumus³⁸. Iepriekš minētajā apkārtrakstā COL13/2013 par diskriminācijas un naida noziegumu gadījumiem minēts, ka prokurors sākotnēji lietu novirzīs uz mediāciju (izņemot gadījumus, kad lieta ir jānodod nepilngadīgo tiesai).³⁹

Ja cietušais ir identificēts, prokuratūra var ierosināt mediācijas procesu nepilngadīgajam, cietušajam un vecākiem. Ja viņi pieņem šo priekšlikumu, viņi sadarbosies ar neitrālu mediatoru, lai rastu risinājumu situācijai, ieskaitot nozieguma radītās attiecību un materiālās sekas. Ja mediācija iznākums ir pozitīvs, tas var virzīties tālāk vai arī kriminālprocess var tikt pārtraukts.⁴⁰

Nepilngadīgo lietu tiesnesis un / vai nepilngadīgo tiesa papildus izlīguma sanāksmei var arī (un vēlams) ierosināt mediāciju.⁴¹ Izlīguma sanāksmē nepilngadīgais, upuris, viņu apkārtējā sociālā vide (vecāki, ģimene, draugi ...) un visas ieinteresētās puses (policija utt.) sarunāsies kā grupa, kopā ar neitrālu mediatoru, lai rastu konflikta risinājumu, ņemot vērā nodarījuma attiecību un materiālās sekas. Grupas saruna tiks orientēta uz risinājuma rašanu, kas ļaus pievērst

38 Personām sākot no 16 gadu vecuma var tikt piemērot noteiktus apstākļus, nepilngadīgie var tik sodīti tāpat kā pieaugušie.

39 Prokuroru kolēģija. Naida noziegumu un diskriminācijas izmeklēšanas un kriminālvajāšanas cirkulārs, Joint Circular No. COL13/2013, 2013. 18 lpp.

40 Flāmu nolēmuma par juvenilo pārkāpumiem 12. pants (iespēja atcelt) un Franču kopienas Prevencijas kodeksa jauniešu atbalstam un jauniešu aizsardzībai 97. pants (atcelšana).

41 Flāmu nolēmuma par juvenilo pārkāpumiem 20., § 1; 22.; 29. § 1 un 30. pants un Franču kopienas Prevencijas kodeksa jauniešu atbalstam un jauniešu aizsardzībai 101., § 3; 108. un 115.-117. pants.

uzmanību nozieguma sekū ietekmei uz sabiedrību.⁴² Nepilngadīgo lietu tiesnesis un / vai nepilngadīgo tiesa ņems vērā panākto vienošanos.⁴³

Juvenilās sankcijas lielākoties ir Beļģijas reģionu kompetencē.⁴⁴ Tā rezultātā dažādos Beļģijas reģionos tiesību normas un sankciju piemērošanas iespējas var būt atšķirīgas. Iespējamās sankcijas var būt, piemēram, ja nepilngadīgais nāk klajā ar pozitīvu projekta ideju⁴⁵, ja nepilngadīgais ierosina rakstisku plānu (ar, piemēram, apņemšanos labot nodarītos postījumus, piedalīties apmācībās vai apmācību projektos...),⁴⁶ nosakot piedalīties apmācībās vai apmācību projektos⁴⁷, nosakot sabiedrisko darbu brīvajā laikā.⁴⁸

109

42 Leuven Institute of Criminology et al. *Vers des mesures alternatives dans la lutte contre les discriminations et les délits de haine*. Centre for Equal Opportunities and Opposition to Racism, 2012, 27-28 lpp.

43 Flāmu nolēmuma par juvenilo pārkāpumiem 22., § 10 un 30. pants un Franču kopienas Prevencijas kodeksa jauniešu atbalstam un jauniešu aizsardzībai 117., § 1, panta 6. and 7. daļa.

44 Šajā rakstā kā piemēru mēs pieminam (tikai) regulējumu, ko piemēro tikai flāmu un franču kopienās.

45 Flāmu nolēmuma par juvenilo pārkāpumiem 13.; 20., § 2, 1°; 23.; 29., § 2, 3° un 32. panti.

46 Franču kopienas Prevencijas kodeksa jauniešu atbalstam un jauniešu aizsardzībai 101., § 3; 108. un 118. panti.

47 Flāmu nolēmuma par juvenilo pārkāpumiem 11., § 1, 3° un 4°; 20., § 2, 3°; 25., § 3, 3°; 29., § 2, 5° un 34. pants un Franču kopienas Prevencijas kodeksa jauniešu atbalstam un jauniešu aizsardzībai 108., 2 daļa, 4° un 120., 1 daļa, 5°-7° panti

48 Flāmu nolēmuma par juvenilo pārkāpumiem 20., § 1, 3°; 25., § 3, 4°; 29., § 2, 5° un 34. panti un Franču kopienas Prevencijas kodeksa jauniešu atbalstam un jauniešu aizsardzībai 101., § 1, 2° un 108, 2 daļa, 3° panti.

7. ALTERNATĪVO PASĀKUMU PRAKSĒ

Neskatoties uz pieejamajām juridiskajām iespējām, šķiet, ka gadījumos ar pret LGBTI personām vērstu naida noziegumu un naida runas kontekstā alternatīvi pasākumi tiek nepilnīgi izmantoti.

110

Pieejamie dati liecina, ka prokuratūra naida noziegumu un naida runas kontekstā ļoti ierobežoti izmanto mediācijas un pieņemto pasākumu procedūru, izlīgumu un Pretorijas probāciju. Tikai 5–6% no gadījumiem tiek izmantoti kādi no šiem trīs pasākumiem.⁴⁹ Vienlaikus jāpiemin, ka ārkārtīgi liels ir to gadījumu skaits, kas tiek izbeigti tehnisku vai citu iemeslu dēļ – vairāk nekā 65%⁵⁰.

Lai noteiktu, cik lielā mērā kriminālās tiesas savos lēmumos un spriedumos piemēro alternatīvus pasākumus, tika analizēta tiesu prakse par pret LGBTI personām vērstu naida noziegumu un naida runas gadījumiem, kas publicēta Unia vietnē. Apkārtrakstā COL13/2013 minēts, ka prokuratūra nosūta Unia visu spriedumu un lēmumu kopijas, kas saistītas ar naida noziegumiem un naida runu. Tādēļ Unia vietne sniedz labu priekšstatu par esošo tiesu praksi⁵¹.

Tiesu prakses analīze, kas saistīta ar pret LGBTI personām vērstu naida noziegumu un naida runas gadījumiem, parāda, ka krimināl-tiesu līmenī alternatīvie pasākumi tiek izmantotas ļoti ierobežoti. Vainīgajām personām, kur noziegums saistīts pret LGBTI personām vērstu naida noziegumu un naida runu:

- 70% gadījumos tika piespriests cietumsods, ar vai bez naudas sodu⁵² – šos cietuma sodus nolēma pārtraukt (55%), ieviest (27%) vai noteikt probāciju (18%).

49 Commission d'évaluation de la législation fédérale relative à la lutte contre les discriminations (Federālā anti diskriminācijas likumdošanas izvērtējuma komisija) *Premier rapport d'évaluation*, 2017, 112-113 lpp un Unia. *Evaluation Loi du 10 mai 2007 modifiant la loi du 30 juillet 1981 tendant à réprimer certains actes inspirés par le racisme ou la xénophobie, Loi du 10 mai 2007 tendant à lutter contre certaines formes de discrimination*, 2017, 30 lpp.

50 Vandenbruwaene, Patrick; De Keyzer, Franky and Van der Veken, Bart. "Diversiteit, verdraagzaamheid en handhavingsbeleid", *Rechtskundig Weekblad*, no. 32, 2015-16, 1251 p.

51 Analīze apskata 28 Beļģijas kriminālās tiesas spriedumus no 2009 līdz 2019, kas iekļauj 47 likumpārkāpējus.

52 Vairākās lietās, sods tika atlikts un tika noteikta probācija.

- Sabiedriskais darbs piespriests 21% gadījumu, ar vai bez naudas sodu⁵³
- 7% gadījumu tiesas process tika apturēts.
- 2% gadījumu tika uzlikts naudas sods.⁵⁴

Gadījumos, kad tika noteikta probācija, tie parasti saistījās ar vispārīgiem nosacījumiem, piemēram: darba atrašana, psihologa apmeklēšana, izvairīšanās no kontakta ar noteiktiem cilvēkiem...⁵⁵ Divos gadījumos nosacījumos tika noteikts, lai persona apmeklētu apmācības, kas mazinātu agresiju.⁵⁶ Vienā gadījumā tika noteikts nosacījums apmeklēt apmācības par pilsoņu pienākumiem un cieņu pret dažādību⁵⁷.

111

Nav pieejami skaitļi par mediācijas lietām.⁵⁸

Tiesu prakse, kas saistīta ar LGBTI saistītiem naida noziegumiem un naida incidentiem, ko izdarījuši nepilngadīgie, ir pieejama ļoti ierobežotā daudzumā. Zināmajos spriedumos nepilngadīgo tiesas piemēroja šādas sankcijas: rājiens⁵⁹, apmācību pasākumi⁶⁰ vai sabiedriskais darbs brīvajā laikā⁶¹. Vienā gadījumā, nepilngadīgo personu, kas izdarījusi ar LGBTI saistītu naida noziegumu, nepilngadīgo tiesa piesprieda tai 20 stundu dalību individualizētā izglītības programmā. Šajā tiesas lietā tika iesaistīts sešpadsmit gadus vecs skolēns, kurš paužot homofobiskas piezīmes piekāva homoseksuālu garāmgājēju. Pēc notikušā cietušais vairākus mēnešus bija darba nespējīgs. Unia bija izteikusi priekšlikumu noteikt personai

53 Vairākās lietās, sods tika piešķirts, vēlāk atcelts.

54 Atcelts.

55 2012. gada 28.jūnija Briseles kriminālā tiesa, 2016. gada 14. jūlija kriminālā tiesa, 2018. gada 7. marta Briges kriminālā tiesa, www.unia.be.

56 2017. gada 30. novembra Antverpenes kriminālā tiesa un 2018. gada 12. decembra Gentes kriminālā tiesa, www.unia.be.

57 2019. gada 13. jūnija Huijas kriminālā tiesa, www.unia.be.

58 Unia. *Evaluation Loi du 10 mai 2007 modifiant la loi du 30 juillet 1981 tendant à réprimer certains actes inspirés par le racisme ou la xénophobie, Loi du 10 mai 2007 tendant à lutter contre certaines formes de discrimination*, 2017, 30 lpp

59 2005. gada 16. marta Lēvenas nepilngadīgi tiesa (2 spriedumi), 2012. gada 8. novembra Antverpenes nepilngadīgo tiesa, www.unia.be

60 2012. gada 8. novembra Antverpenes nepilngadīgo tiesa un 2017. gada 25. janvāra Briseles nepilngadīgo tiesa, www.unia.be.

61 2017. gada 25. janvāra Briseles nepilngadīgo tiesa, www.unia.be

alternatīvus apmācību pasākumu, un nepilngadīgo tiesa tam piekrita. Projektu izstrādāja Unia, Merhaba, çavaria un organizācija Jong.⁶² Projekta laikā vainīgais sarunājās ar Unias pārstāvi. Pēc tam viņš piedalījās divos semināros Pride & Privilege konferencē, ko organizēja çavaria un Merhaba. Vakarā vainīgais pievienojās solidaritātes gājienam, kas tika organizēts Ihsane Jarfi (jaunā geja, kurš tika noslepkavots Beļģijā 2012. gadā) piemiņai. Visbeidzot, vainīgajam bija saruna arī ar tiesas palīgu.⁶³

112

Alternatīvie pasākumi tiek izmantoti arī ārpus ar LGBTI saistīto naida noziegumu un naida runas konteksta⁶⁴. Mēs jau esam snieguši divus piemērus.⁶⁵ Papildu piemērus var atrast tiesu praksē. Piemēram, bijušajam federālajam parlamenta deputātam, kurš tika notiesāts par holokausta publisku noliegšanu, tika pieprasīts katru gadu piecus gadus pēc kārtas apmeklēt bijušās koncentrācijas vai darba nometnes, uzrakstīt par to ziņojumu un publicēt to savā Facebook lapā.⁶⁶ Vīrietim, kas cita starpā notiesāts par naida runu, bija jāanalizē raksts, uz kuru viņš atsaucās. Pēc tam viņam par to bija jāraksta eseja, koncentrējoties uz viltus ziņu un vēsturisko faktu sagrozīšanas analīzi.⁶⁷

62 Merhaba ir migrantu izcelsmes LGBTI organizācija, çavaria ir Flandrijas LGBTI jumta organizācija un Jong vietēja līmeņa jauniešu organizācija.

63 "De la violence homophobe au projet éducatif individualisé", www.unia.be.

64 Commission d'évaluation de la législation fédérale relative à la lutte contre les discriminations (Committee for the evaluation of the federal anti-discrimination legislation). *Premier rapport d'évaluation*, 2017, pp. 112-113 and Unia. *Evaluation Loi du 10 mai 2007 modifiant la loi du 30 juillet 1981 tendant à réprimer certains actes inspirés par le racisme ou la xénophobie, Loi du 10 mai 2007 tendant à lutter contre certaines formes de discrimination*, 2017, 30 lpp.

65 Sadaļā "Mesures alternatives" www.unia.be tiek minētas labās prakses, kā piemētam Kazerne Dossin, mošejas vai musulmaņu organizācijas apmeklējums.

66 2017. gada 20. septembra Briseles apelācijas tiesa, www.unia.be.

67 2019. gada 11. jūnija 2017. gada 20. septembra Briseles apelācijas tiesa, www.unia.be.

8. ŠĶĒRŠĻI UN POLITIKAS IETEIKUMI

Kāpēc alternatīvie pasākumi reti tiek piemēroti praksē?

Realitātē jāatzīst, ka pastāv maz strukturētu apmācības programmu un procesu, kurās pilnībā tiku ņemts vērā naida noziegumu un naida runas īpašais raksturs un darbs ar šāda veida noziegumu veicējiem.⁶⁸ Atsevišķu procesu radīšana ir saistīta ar (pārmērīgi) lielām izmaksām. Attiecībā uz sabiedriskā darba brīvajā laikā soda izpildi, vienmēr ir jāatrod piemērotākā prakses vieta. Ne visas vietas ir pieejamas naida noziegumu vai naida runas veicējiem, vai arī šīs vietas nevar piedāvāt atbilstošu sistēmu. Process ir saistīts ar praktiskiem apsvērumiem, piemēram, likumpārkāpēja pārvietošanās iespējām.⁶⁹ Konkrēta vainīgā nosūtīšanai uz noteiktu vietu jābūt "ētiski" atbildīgam arī procesa izpildes nodrošinātājam. Turklāt svarīgs elements alternatīvu pasākumu ieviešanas panākumos ir tiesu palīgu un Tiesu palātu apņēmība, spējas un iesaistīšanās procesos.

113

Tāpēc pirmais ieteikums ir apzināties, ka alternatīvajiem pasākumiem ir jēga tikai tad, ja faktiski ir pieejams strukturēts un pielāgots procesa izpildes vietas piedāvājums. Pusēm, kurām ir vadošā loma, tiesu palīgiem un Tiesu palātām ir jābūt pietiekamiem resursiem, lai viņi varētu veikt savu misiju.

Daudzi alternatīvie pasākumi ir brīvprātīgi. Vardarbības veicējam jāatzīst savu pārkāpumu un jāpierāda sava motivācija sadarboties alternatīvā pasākumā. Turklāt naida noziegumu un naida runas izdarītāji nav viendabīga grupa. Sadalījums, kas bieži tiek izmantots Beļģijā (saistībā ar naida runu), ir starp tiem, kas rīkojas savas pārliecības dēļ, instrumentālistiem (vai aktīvistiem) un starpgadījumi.⁷⁰ Varmākas, kas rīkojas savas pārliecības dēļ, rīkojas, balstoties uz pārliecību (bieži ekstrēmistu labējais spārns vai reliģiozi iedvesmoti) un instrumentālisti (vai aktīvist), kuri cenšas izprovocēt (bieži vien

68 Vandenbruwaene, Patrick; De Keyzer, Franky and Van der Veken, Bart. "Diversiteit, verdraagzaamheid en handhavingsbeleid", *Rechtskundig Weekblad*, no. 32, 2015-16. 1255 lpp

69 Lēvenas Kriminoloģijas institūts et al. *Vers des mesures alternatives dans la lutte contre les discriminations et les délits de haine*. Centre for Equal Opportunities and Opposition to Racism, 2012. 19.lpp

70 Vrielink, Jogchum. *Van haat gesproken? Een rechtsantropologisch onderzoek naar de bestrijding van rasgerelateerde uitingsdelicten in België*. Maklu, 2010, 466-655 lpp

politiski iemeslu dēļ). Šīs divas grupas kriminālvajāšanu vērtē pozitīvi, daļēji tāpēc, ka vēlas izmantot mediju uzmanību, ko tā rada, lai palīdzētu sasniegt tiem savus mērķus. Atsevišķi starpgadījumi, kas ir lielākā incidentu grupa nevirza kāda pamatideja, un viņu izteikumi bieži ir vienreizēji notikumi. Kriminālvajāšana bieži nodara nopietnas sekas šai grupai, un tā var veicināt pašcenzūru.

114

Otrais ieteikums ir, piemērojot alternatīvus pasākumus, jāņem vērā likumpārkāpēja profils. Starpgadījumos lielāks labums būtu no mediācijas un dialoga. Kriminālo procedūru uzsākšana, neatkarīgi no tā, vai tā ir saistīta vai nav saistīta ar alternatīvām sankcijām, būtu īpaši noderīga tiem, kas rīkojas savas pārliecības dēļ un instrumentālistiem (vai aktivistiem). Tiesas var organizēt tematiskas tiesas sēdes, kurās izskatīja dažādas naida noziegumu un naida runas lietas. Šādām tematiskām sesijām var būt svarīga sociālā signāla funkcija.

Visbeidzot, ir svarīgi pievērst uzmanību arī upura pusei. Naida noziegumu un naida runas upuri tiek izvēlēti, piemēram, viņu seksuālās orientācijas dēļ, un vainīgais vēlas nosūtīt skaidru ziņu, ka viņiem nav vietas šajā sabiedrībā. Ar naida noziegumu un naida runas upuriem ir jēga sadarboties procesa risināšanas posmā. Praksē bieži vien vainīgais un upuris nevēlas tikties. Ja viņu sociālā un kultūras izcelsme ir pārāk atšķirīga, nesaskaņas starp vainīgo personu un upuri var izraisīt viņiem nespēju jēgpilni sazināties. Pašlaik upuri alternatīvajā procesā bieži piedalās tikai ierobežotā apjomā un ir maz iesaistīti, piemēram, nosakot vainīgā izvirzītos nosacījumus. Vairākos gadījumos vainīgais savu izpausmi vērs uz visām iedzīvotāju grupām, un nav nosakāms viens upuris. Pat tad ir svarīgi, lai mērķa grupa pati par sevi spētu reaģēt, un lai spētu atbildēt uz varmākas paustajiem stereotipiem, aizspriedumiem un attieksmi.

Tāpēc trešais un pēdējais ieteikums, piemērojot alternatīvus pasākumus, ir pienācīgi jāuzrauga upura puse – kā indivīdam, tā grupai. Piemēram, mediācijas un pieņemto pasākumu procedūrā būtu iespējams sistemātiski iekļaut vainīgās personas un upura tiešā dialoga momentu. Jāpievērš uzmanība tam, lai cietušais šajā tikšanās reizē netiktu pakļauts sekundārai viktimizācijai.

“NAIDA NOZIEGUMI, KAS BALSTĪTI UZ SEKSUĀLĀS ORIENTĀCIJAS UN DZIMUMA IDENTITĀTES PAMATA – ATJAUNOJOŠĀ TAISNĪGUMA IETEKME UZ UPURI UN UZBRUCĒJU”

115

AUTORS: KARO ALISES (CHARO ALISES)

I. IEVADS

Atjaunojošais taisnīgums ir parādījis kā iespēju kopums, kura mērķis ir nodrošināt taisnīgumu noziegumu upuriem atjaunojošā, nevis soda veidā. Atjaunojošais modelis ļauj cilvēkiem tieši iejaukties konfliktu risināšanā, padarot taisnīgumu iesaistošāku. Turklāt tas ir ideāls instruments upuru materiālo un psiholoģisko vajadzību apmierināšanai. Šī sistēma ir izdevīga arī vainīgajam, jo tikšanās ar upuri ļauj labāk apzināties nodarīto kaitējumu un rada atbildības sajūtu par to¹.

Šajā rakstā tiek analizētas upura un naida nozieguma veicēja pazīmes, atjaunojošās procedūras, kas šajā gadījumā varētu būt vi-sefektīvākās, un atjaunojošā taisnīguma ietekme uz iesaistītajām pusēm.

Spānijas 27. aprīļa likuma 4/2015 par noziegumā cietušo stāvokli 15. pantā noteikts, ka cietušie var piekļūt atjaunojošā taisnīguma pakalpojumiem likumā noteiktos termiņos, lai iegūtu pienācīgu materiālo un morālo atlīdzību par nodarīto kaitējumu, ja vien tiek izpildītas šādas prasības:

1 GORDILLO SANTANA, Luis F. , *La justicia restaurativa y la mediación penal*, Lustel, Madrid, 207.

- a. likumpārkāpējs ir atzinis būtiskos faktus, no kuriem izriet viņa atbildība.
- b. cietušais ir piekritis, pēc tam, kad ir saņēmis padziļinātu un objektīvu informāciju par procesa saturu, iespējamiem rezultātiem un procedūrām, lai to efektīvi īstenotu.
- c. mediācijas procedūra nerada draudus upura drošībai, un tās process neradīs iespējamu materiālo vai morālo kaitējumu upurim.
- d. ja nepastāv aizliegums veikt mediāciju šī nozieguma ietvaros. Ir noteikta procedūras konfidencialitāte, un tiek īstenota ar abu pušu piekrišanu dalību mediācijā, kuru jebkurā laikā iespējams atsaukt.

Attiecībā uz naida noziegumiem atjaunojošā taisnīguma procesa izmantošana rada vairākus jautājumus. Šajā sakarā ir jāņem vērā nevienlīdzība starp upuri un vainīgo personu. Tas rada risku, ka process var nodarīt kaitējumu upurim un atkārtot dominanci pušu starpā. Naida noziegumos būtu ieteicams pārveidots modelis, kas novērstu aizspriedumus, kas ir šo noziedzīgo nodarījumu pamatā. Trans formatīvā modeļa mērķis ir pārvarēt šķēršļus, kas balstīt procesu saskaņā un cieņā.

Tāpēc, izstrādājot atjaunošanā taisnīguma stratēģijas, kas ir efektīvas gan cietušajam, gan upurim, ir svarīgi ņemt vērā iespējamo nelīdzsvaroto pozīciju starp upuri un vainīgo, lai process būtu efektīvs visām iesaistītajām pusēm.

Jāpatur prātā, ka atjaunojošā procesa priekšrocības nevar aprobežoties tikai ar atjaunojošu iznākumu, jāņem vērā arī, ka atjaunojošais modelis ļauj cietušajam tieši piedalīties jautājumā, kas viņu tieši ietekmē, un kam arī ir labvēlīga ietekme .

Sabiedrības lomai šajā procesā jābūt orientētai uz upura labvēlīga stāvokļa nostiprināšanu, pārejot uz egalitārām un nediskriminējošām sociālām attiecībām, kas tieši ietekmē vainīgo, upuri un apkārtējos cilvēkus².

2 AGUILAR GARCÍA, Miguel Ángel, "Manual práctico para la investigación y enjuiciamiento de delitos de odio y discriminación", Ed. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2015, 297 lpp

I. DISKUSIJA

ATJAUNOJOŠĀ TAISNĪGUMA IETEKME UZ NAIDA NOZIEGUMU UPURIEM, KAS BALSTĪTI UZ PERSONAS SEKSUĀLO ORIENTĀCIJU VAI DZIMUMA IDENTITĀTI

117

Nozieguma upuru stāvokļa 3. pants nosaka upura stāvokļa individuālu novērtējumu, lai garantētu viņu vajadzības pēc aizsardzības. Lai to izdarītu, jāanalizē personiskās īpašības, pārkāpuma raksturs un nodarītā kaitējuma smagums. Noteikumi norāda, ka īpaša uzmanība jāpievērš naida noziegumos cietušajiem, kas balstīta uz personas seksuālo orientāciju vai dzimuma identitāti. Attiecinot to uz atjaunojošā taisnīguma jomu, saprotams, ka ir nepieciešama LGBTI personu (lesbiešu, geju, transpersonu, biseksuālu un interseks cilvēku) īpašo apstākļu analīze, lai izveidotu efektīvu atjaunojošu procedūru, kas kompensē upuriem nozieguma radītos zaudējumus visās viņu dzīves jomās. Humāna pieeja būtu arī centieni izvairīties, no tā saucamās, *upura vientulības*, kas bieži seko pēc tiesas un sprieduma pasludināšanas lieta, un prioritizēt ir viņu tiesību aizstāvību.³

Ar 2011. gada 18. maija Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvas priekšlikumā tika noteikts:

Dažām upuru grupām, ieskaitot seksuālas vardarbības, aizspriedumos balstītu noziegumu, piemēram, uz dzimumu balstītas vardarbības un rases naida noziegumu upurus, un terorisma upuriem bieži ir nepieciešami speciāli atbalsta dienesti, ņemot vērā nozieguma, kura dēļ viņi kļuvuši par upuri, īpašās iezīmes.

Ir īpašas pazīmes, kas atšķir LGBTI naida noziegumu upurus no citiem līdzīga veida nodarījumu upuriem, un tas jāņem vērā, risinot jautājumu par kaitējuma atlīdzināšanu. Upura ģimene un kopiena, iespējams, var nebūt gatava reaģēt uz naida noziegumiem, no kuriem cieš LGBTI cilvēki viņu apkārtējā vidē. Turklāt nav nekas neparasts, ka LGBTI cilvēki nebalstās uz savu ģimenes atbalsta sistēmu, kas viņus varētu atbalstīt agresijas gadījumā. LGBTI cilvēku ģimenes dažreiz pat neatzīst savu bērna seksuālo orientāciju vai dzimuma identitāti. Daudzos gadījumos tas, ka neesat heterosek-

3 IBARRA, Esteban, "Metodología de intervención con la víctima del delito de odio". Cuaderno de análisis, Movimiento contra la intolerancia, n°44, 2012, 64-75 lpp.

suāls, nozīmē atteikšanos no sociālā stāvokļa, piekļuves dažādām iespējām, tādējādi arī atteikšanos no šiem aizsardzības, pajumtes un institucionālā atbalsta veidiem.⁴

118

Turklāt, ir jāņem vērā lesbiešu, geju, biseksuāļu un transpersonu intersekcionalitāte, ņemot vērā arī tādas pazīmes kā rase, etniskā piederība, tautība, reliģija, invaliditāte, veselības stāvoklis, dzimums vai sociālais stāvoklis. Šajā ziņā, obligāti ir nepieciešams izanalizēt, kā šī intersekcionalitāte ietekmē atkārtotu diskrimināciju, no kuras var ciest LGBTI cilvēki, un cik lielā mērā tas kavē viņu atlabšanu. Jāizpēta arī saistība starp personu, kura, iespējams, izdarījusi noziegumu, motivējot to ne tikai aizspriedumos pret seksuālo un dzimumu dažādību, bet vai uzbrukums izdarīts arī citu iemeslu dēļ, piemēram, rasisms, seksisms vai naidis pret kādu konkrētu reliģiju. Šis aizspriedumu kopums ir jāņem vērā, lai nodrošinātu atjaunojošā procesa pozitīvu iznākumu.

Naida nozieguma radīto psiholoģisko traumu intensitāte ir atkarīga no upura pieredzes. Pret LGBTI personām vērstu naida noziegumu upuriem ir augstāks ievainojamības un psiholoģisko seku līmenis salīdzinājumā ar citām grupām. Tiek zaudēta neievainojamības sajūta, vājināts pašnovērtējums un sagrauts viņu loģiskās un racionālās pasaules skatījums. Iespējams, ka upuris arī cieš no trauksmes, depresijas, miega traucējumiem, sevis vainošanas vai no uzticības zaudēšanas apkārtējiem. Noziegumā gūtā trauma maina arī upura ieradumus, liekot viņiem izvairīties no vietām, uz kurām viņi mēdza doties, un norobežoties no LGBTI cilvēkiem. Tas var izraisīt arī pret sevi vērstu homofobiju un pat domas par pašnāvību.⁵

No psiholoģiskā viedokļa atjaunojošajam taisnīgumam kā atlabšanas procesam var būt pozitīvas ietekme uz cietušo, tostarp, tā ir iespēja dzīvot harmoniskākā vidē bez bailēm, atlabstot no notikumiem, kas nodarījuši kaitējumu, veicinot pašnovērtējuma palielināšanos, kas var uzlabot viņu psiholoģisko un fizisko veselību, un likt

4 AHMED, Sara, "Vivir una vida feminista", Edicions Bellaterra, Barcelona, 2018, 297 lpp.

5 Conference: "Víctimas de odio y salud mental", given by Dr María Dolores Mojarro Práxedes, Associate Professor of psychiatry of the Psychiatry Department of the University of Seville, as part of the Sessions on Hate Crimes and Discrimination organized in the Illustrious Bar Association of Seville on 17 October 2017.

justies labāk saprastam ne tikai no vainīgā puses, bet arī sabiedrībā kopumā, tādējādi izvairoties no turpmākas diskriminējošas un stigmatizējošas izturēšanās.

Lai atjaunojošais process būtu efektīvs un sniegtu labumu LGBTI upuriem, procesam būtu jāaizsargā viņu psiholoģiskā labklājība un jāizvairās no viņu reviktimizācijas. Tam ir jānodrošina nepieciešamie mehānismi, kas ļauj noziegumā skartajai personai atlabt. Efektīva atjaunojošā taisnīguma sistēma var mazināt upura vainas apziņu, stiprināt viņu pašnovērtējumu un atjaunot uzticēšanos sabiedrībai. Upuriem ir ļoti svarīgi neuztvert pasauli kā naidīgu un bīstamu vietu.

119

Process, kurā vainīgais tiek saukts pie atbildības par izdarīto noziegumu, kā arī citi atjaunojošie mehānismi varētu veicināt upura atlabšanu, tādēļ nedrīkst aizmirst par ietekmi, ko sniedz piedošana. Piedošana var būt pozitīva psiholoģiska ietekme: nedzīvojot mokās, atkāpjoties no pagātnes jūga, uzlabojot veselību (piemēram, labāku miegu, vairāk atpūtas, mazāku narkotiku lietošanu), samierinoties ar sevi un atgūstot iekšējo mieru. Piedošana ir sinonīms atbrīvošanai. Cilvēks, kurš piedod, piedzīvo aizvainojuma pakāpes samazināšanos pret otru. Tādā veidā viņa izturēšanās pret vainīgo kļūst mazāk negatīva un attieksme ir mazāk attālināta vai mazāk agresīva. Bez piedošanas nav nedz tagadnes, nedz nākotnes, tikai pagātne, kas sauc pēc atlabšanas un kas rada aizvainojumu vai satur dusmas. Tādā veidā atbrīvošanās no skumjām veicina atbrīvošanos no sloģa, kas var būt nepanesams. Atmiņas bez dusmām, bez atreibības dziedē brūces⁶.

ATJAUNOJOŠĀ TAISNĪGUMA IETEKME UZ UPURIEM, KURI CIETUŠI NAIDA NOZIEGUMIEM, KAS BALSTĪTA AIZSPRIEDUMOS PRET PERSONAS SEKSUĀLO ORIENTĀCIJU VAI DZIMUMA IDENTITĀTI

Analizējot personas, kas paveic naida noziegumu, pastāv dažāda veida klasifikācijas, un tās visas ir vienādi noderīgas. Tomēr šajā rakstā uzmanība tiks pievērsta Sulaveja (Sullaways) klasifikācijai,

6 ECHEBURÚA ODRIORZOLA, Enrique, "El valor psicológico del perdón en las víctimas y en los ofensores", Eguzkilore: Cuaderno del Instituto Vasco de Criminología, n° 27, 65-72 lpp, 2013.

kas sastāda četras varmāku pamatgrupas⁷: tos, kuri gūst jaunu pieredzi, adrenalīnu, atzinību, un kurus motivē vienaudžu spiediens utt. (Motivē aizraušanās); tos, kuri stereotipizētajā personā saredz uzbrukumu savam dzīves veidam, piekļuvei darba iespējām utt. (varmākas aizstāvji); tie, kuri uzskata, ka viņu rīcība ir augstākas misijas vadīta, un kuru iedvesmojusi politiskā vai reliģiskā ideoloģija (misijas varmākas); un tie, kas cenšas atriebties par iepriekšēju uzbrukumu, mērķējot uz kādu no tās pašas grupas (atriebības vadītie).

120

Daži pētījumi pierāda, ka šāda veida noziegumu veicēji daudzos gadījumos ir vienkārši cilvēki, kuru profils ir tālu no tipiskas varmākas, vai aizsprieduma, kas parasti ir saistīts, piemēram, ar *skinhediem*. Tas apstiprina faktu, ka patiesībā pastāv daudz vairāk aizspriedumu nekā tie, par kuriem mēs zinām, un šie aizspriedumi var izraisīt tālākas kriminālas rīcības sekas. Runājot par naida noziegumiem, jāapzinās, ka sabiedrībā pastāv problēma, kuru nepieciešams pieņācīgi risināt ar atjaunojoša taisnīguma palīdzību, nebalstoties tikai sodu sistēmā⁸.

Noziegumos, kas balstīti uz personas seksuālo orientāciju un dzimuma identitāti, vainīgie rīkojas pēc viņu homofobijas un transfobijas vadītām izjūtām. Šīs sajūtas motivē pastāvīgie sociālie aizspriedumi pret LGBTI cilvēkiem. Šo aizspriedumu cēlonis ir dogmas, kas joprojām pastāv attiecībā uz cilvēku seksualitāti, jo joprojām vienīgais pieņemamais veids, kā izrādīt simpātijas, ir dzimumu binārais iedalījums un obligāta heteronormativitāte. Tādā pašā veidā dzimuma izpausmes, kas neatbilst "sabiedrības normām", tiek pakļautas arī sociālajam noraidījumam. Tos var uzskatīt par naida noziegumiem, kas ir smagākās diskriminācijas sekas attiecībā uz no vairākuma atšķirīgu seksuālo orientāciju un dzimuma identitāti.

Atjaunošanas procesā jāievēro pieeja, kas mazina aizspriedumus pret LGBTI cilvēkiem un aptur upura maldīgos priekšstatus par seksuālo un dzimumu daudzveidību. Lūgt piedošanu konkrētai personai par viņiem nodarīto kaitējumu nav nozīmes, ja upuris turpina izjust aizspriedumus pret grupu, kurai upuris pieder, šajā gadījumā

7 SULLAWAY, M., "The Psychology of Hate Crime Law, Victims and Offenders", in Parks, G.S./JONES, S./CARDI, W.J. (Editors), "Critical Race Realism. Intersections on Psychology, Race, and Law", The New Press, New York (USA), 2008, 235-245 lpp.

8 IGANSKI, P., "Hate Crime and the City", Police Press, Bristol (UK), 2008, 22-24 lpp.

LGBTI kopiena. Svarīgi ir atcerēties, ka viena no naida noziegumu pazīmēm ir tā, ka tiek izcelta upuris piederību kādai grupai vai kopienai, kuru savukārt ietekmē arī noziegums⁹.

Atjaunojošajam taisnīgumam vajadzētu būt tādām, lai varmāka upurī saskata cilvēku, un izprastu nodarītās sāpes. Tas ir būtisks priekšnoteikums, lai izprastu naida nozieguma būtību. Atsevišķu cilvēku grupu noniecināšana līdz zemākajam cilvēka slānim, uzskatot viņus par bezvērtīgām dzīvībām, ir pirmais solis, lai turpmāk savos uzskatos arī apsvērtu iespēju arī pret šiem cilvēkiem¹⁰.

121

Atjaunojošā procesa ietvaros sadarbība ar LGBTI organizācijām var būt ļoti noderīga, jo tās var sniegt varmākam zināšanas par seksuālās un dzimumu daudzveidības realitāti, kļiedējot viņa maldīgos uzskatus, kas pamudināja viņu izdarīt noziegumu. Par piemēru var minēt to, ka kāds, kurš notiesāts par noziegumu, veic sabiedrisko darbu LGBTI organizācijā. Šāda veida aktivitātes ir iespēja vainīgam būt tiešā kontaktā ar LGBTI cilvēkiem, saskatīt viņos cilvēciskos aspektus un izprast viņu ikdienas realitāti. Tikai šāda veida intervence var efektīvi viņu atturēt no atkārtotas pārkāpuma izdarīšanas.

Pozitīvi rezultāti jau ir sasniegti darbā ar cilvēkiem, kas ir notiesāti par naida noziegumiem, kur nozieguma pamatā bija upura seksuālā orientācija vai dzimuma identitāte, jo īpaši tiešsaistes naida runas gadījumos. Pateicoties LGBTI organizāciju un profesionālu mediatoru sadarbībai, varmākās saprata upuriem nodarītās ciešanas, viņi bieži atvainojās un pauda nožēlu par savu rīcību. Šie procesi ir ļāvuši arī apmierināt upuru vajadzības, uzlabojot viņu atlabšanas procesu.

Saistībā ar LGBTI organizāciju dalību atjaunošanas procesos jāņem vērā šo organizāciju kapacitāte šī pienākuma izpildei, ņemot vērā cilvēkresursu un materiālo līdzekļu trūkumu, kas diemžēl šajās asociācijās parasti ir pastāvīga problēma. Tāpat, šīm organizācijām, ir jāievēro noteikti priekšnosacījumi, lai saglabātu drošības sajūtu kopienā, un atjaunojošais process neradītu draudus kopienas mie-

9 EDSO (Eiropas drošības un sadarbības organizācija) definē naida noziegumus, kā "jebkurš noziedzīgs nodarījums, tai skaitā, kas vērsti pret personu vai personas īpašumu vai mantu, un kas balstīta personas vai šķietamās personas piederības vai atbalsta kādai no grupā un balstītas uz rases, nacionālās vai etniskās identitātes, valodas, ādas krāsas, reliģijas, vecuma, fiziskās vai garīgās invaliditātes, seksuālās orientācijas vai līdzīgu faktoru dēļ".

10 Terminu "nevērtīgas dzīves" lietoja holokausta izdzīvojušī un cilvēktiesību aktīviste Violeta Friedman.

ram un harmonijai. Piemēram, LGBTI organizācijai, kurā es darbojos, ir ļoti pozitīva pieredze atjaunojošā taisnīguma procesu ieviešanā. Kā vienu no piemēriem varu minēt, 2019. gadā maijā, vīrietis tika sodīts par faktu, ka viņš izmantojot sociālos tīklus, puda pazemojošus izteikumus, kas bija vērsti pret LGBTI cilvēkiem. Daži no manas organizācijas kolēģiem piedalījās procesā un ļāva personai saskatīt, cik pazemojoši bija viņa izteikumi LGBT personām un kāds ir viņa nodarītais kaitējums. Vīrietis beigās atzina savu kļūdu un atvainojās.

122

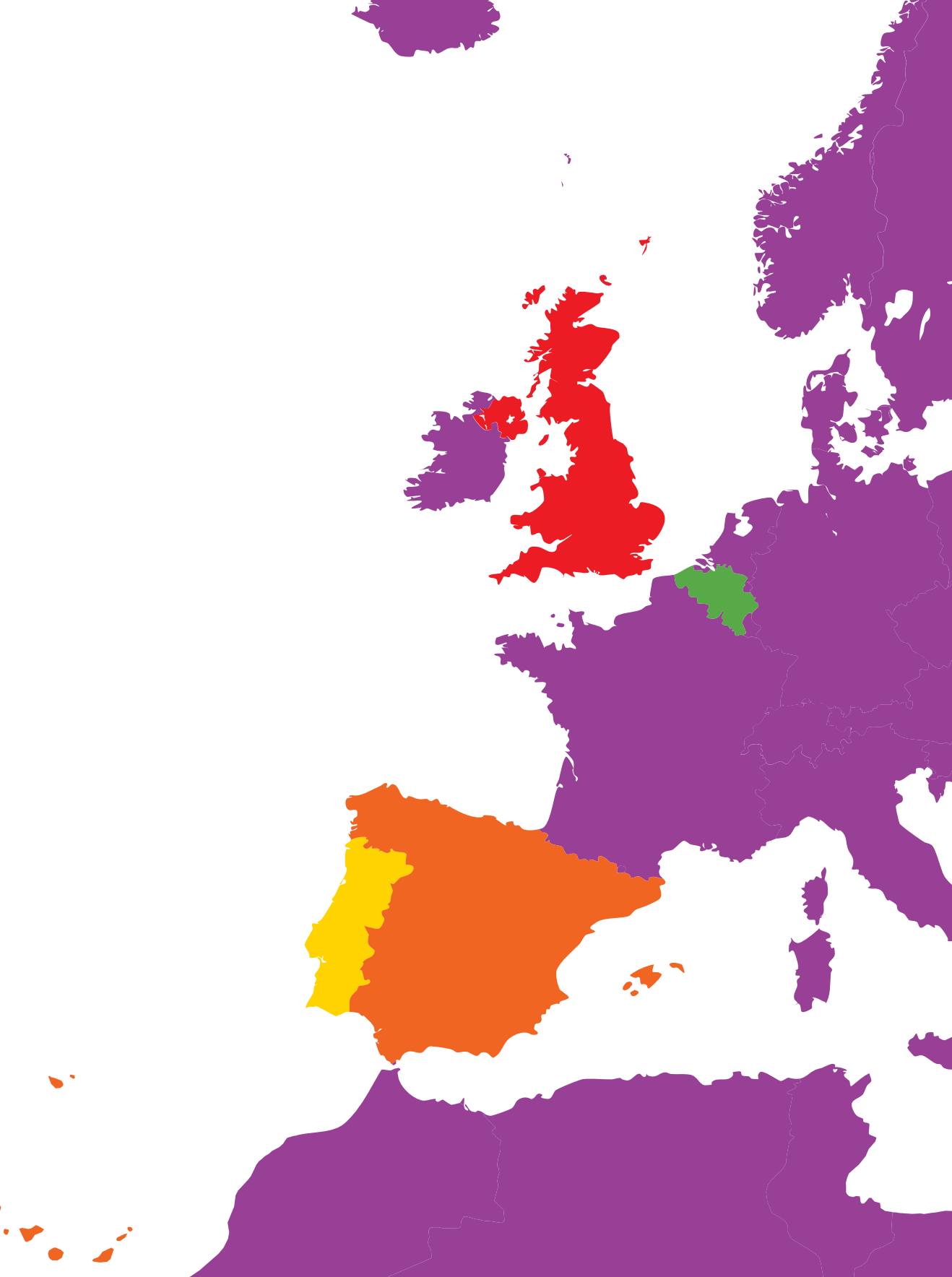
III.- SECINĀJUMI

Runājot par naida noziegumiem, kas balstīti uz upura seksuālo orientāciju un dzimuma identitāti, atjaunojošais taisnīgums, iespējams, ir efektīvāks modelis nekā stingrs soda mērs. Atjaunojošais process var palīdzēt noskaidrot nozieguma cēloni un tādējādi novērst atkārtotus nodarījumus. Lai tas notiktu, procedūrai vajadzētu efektīvi graut vainīgā aizspriedumus pret LGBTI cilvēkiem, ņemot vērā, ka šie aizspriedumi bija motīvs noziedzīga nodarījuma izdarīšanai.

Izvēloties atjaunojošo taisnīgumu, ir svarīgi paturēt prātā iespējamo nevienlīdzīgo stāvokli starp upuri un vainīgo, lai izvairītos no varas disbalansa, kas tika pausts nozieguma laikā. Tāpēc, lai nodrošinātu efektīvu procesu, ir jāņem vērā abu pušu situācijas novērtējums.

Efektīvai atjaunojošai procedūrai vajadzētu sniegt ieguldījumu upura atlabšanas procesā, celt viņa pašnovērtējumu un uzticēšanos sabiedrībai, un mazināt vēlmi slēpt savu seksuālo orientāciju vai dzimuma identitāti. Ir svarīgi arī neaizmirst par piedošanas lomu atlabšanā, kas var ļaut upuriem atbrīvoties no nozieguma izraisītajām negatīvajām sajūtām. Kas attiecas uz personām, kas izdarīja noziegumu, atjaunojošais taisnīgums var palīdzēt graut personas aizspriedumus pret LGBTI cilvēkiem, kas bija cēlonis šī nozieguma izdarīšanai, nodrošinot, ka šis noziegums netiek atkārtots. Lai sasniegtu šo mērķi, viņiem ieteicams būtu sadarboties ar LGBTI organizācijām, kas var personai piedāvāt nepieciešamos rīkus, lai novērstu viņu seksuālās un dzimumu daudzveidības noliegšanu. Darbs ar LGBTI cilvēkiem palīdz upuriem palīdz viņiem saskatīt otras puses cilvēcisko pusi, jo upuru nostādīšana viszemākajā pozīcijā ir viens no spēcīgākajiem naida noziegumu instrumentiem.

ATSLĒGAS VĀRDI: homoseksualitāte, transpersonas, atjaunojošais taisnīgums, upuris, upuris, naida noziegumi.

4

NACIONĀLAIS KONTEKSTS

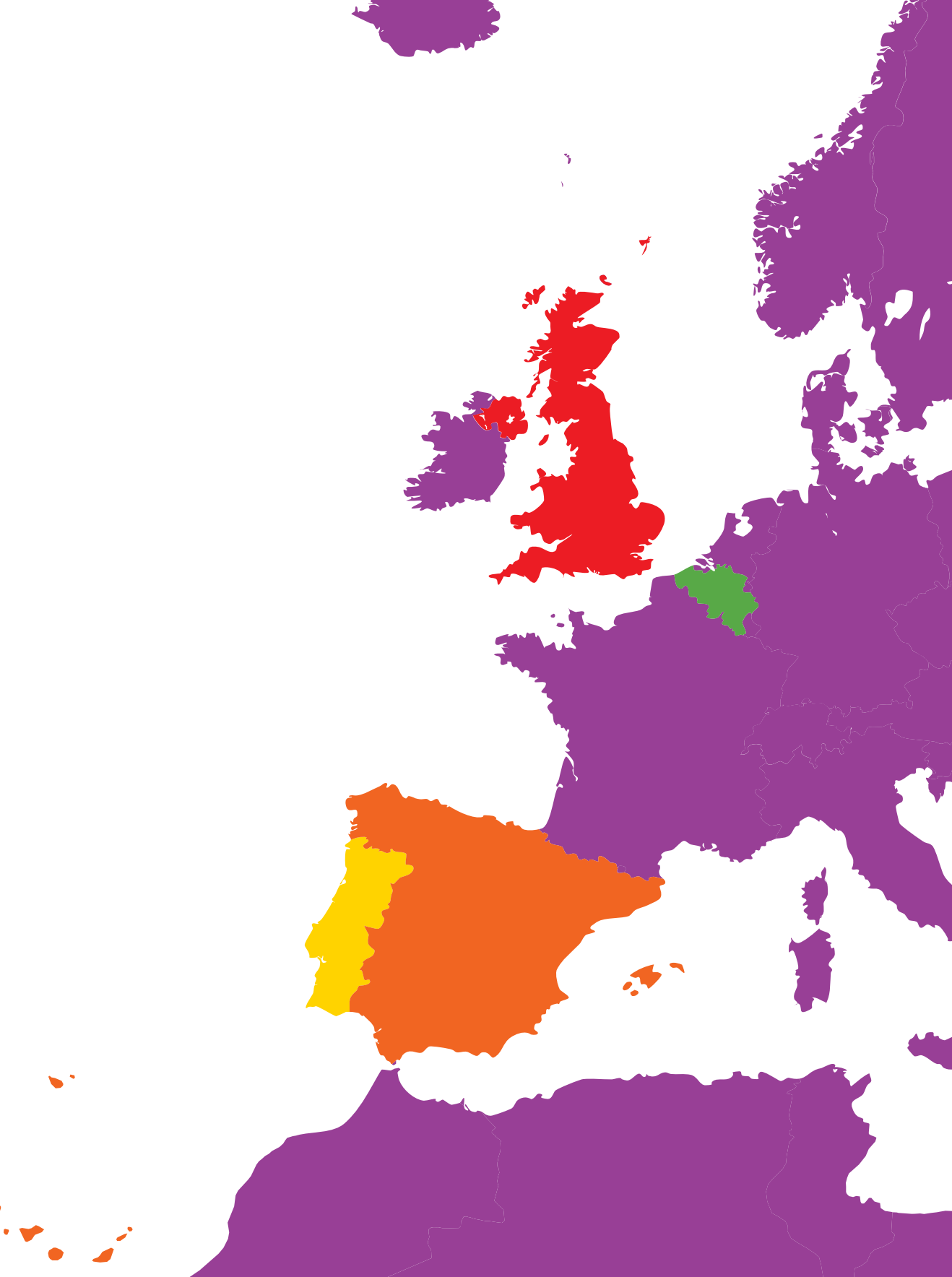
IGAUNIJA

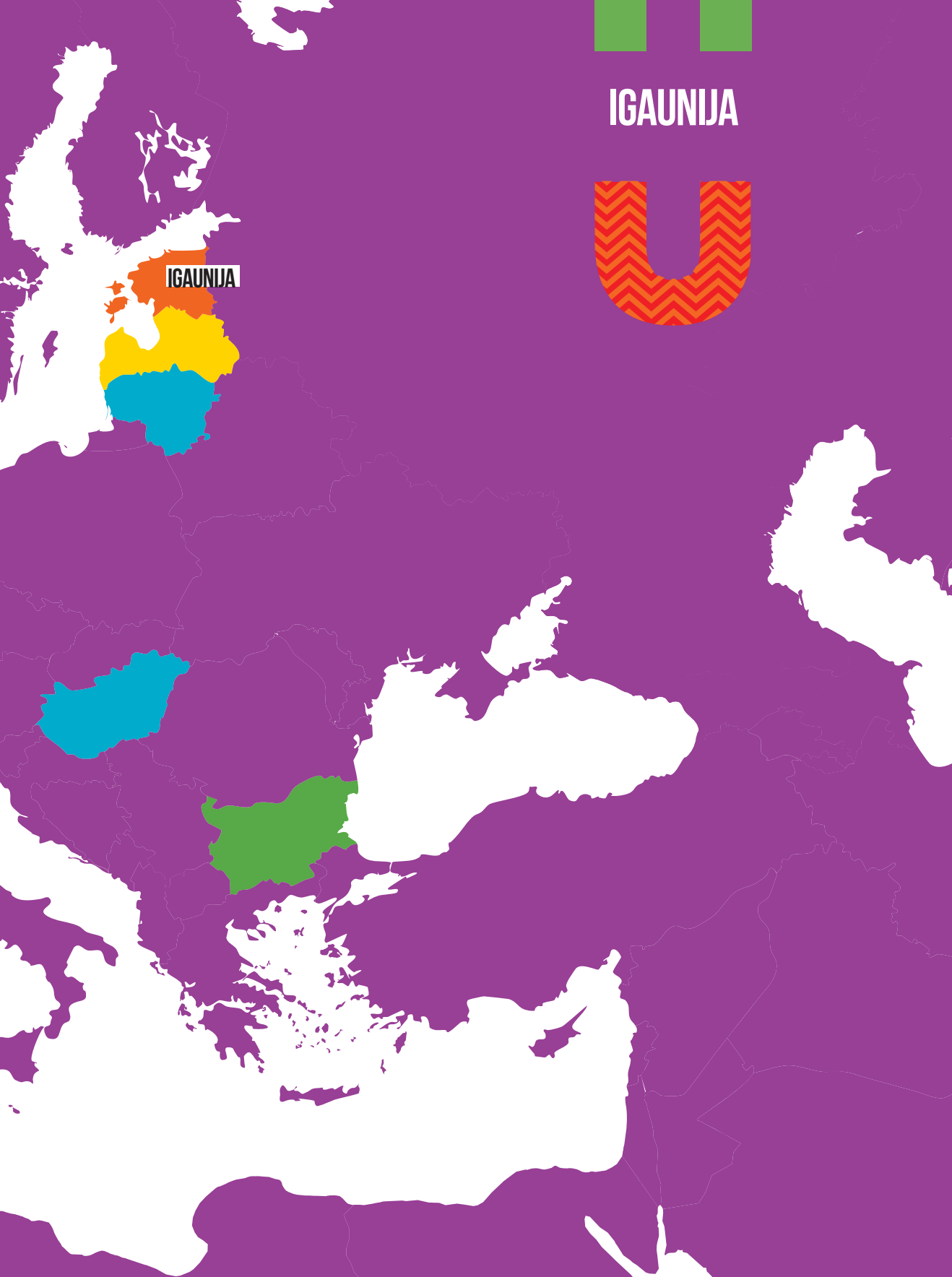
LATVIJA

LIETUVA

UNGĀRIJA

POLIJA

IGAUNIJA

IGAUNIJA

IGAUNIJA

STATISTIKA

LGBTI tiesību jomā, Igaunija pēdējos 5-6 gados ir spērusi vairākus nozīmīgus soļus. 2020. gadā saņēmusi 38% ILGA-Europe Varavīksnes indeksa (Rainbow Europe). Sabiedrības attieksme pret LGBTI cilvēkiem savukārt ir atšķirīga, pārsvarā tomēr negatīva kā pozitīva. Igaunijas Cilvēktiesību centrs 2019.gada jūnijā publicēja aptaujas rezultātus, kas sniedza ieskatu iedzīvotāju attieksmē pret LGBT jautājumiem Igaunijā. Līdzīgas aptaujas tika veiktas 2012., 2014., 2017. un 2019. gadā.

129

Jaunākās aptaujas galvenie secinājumi parāda, ka pašlaik, vairāk nekā jebkad agrāk, respondenti vienisprātis atzīst, ka geji un lesbietes ir jāaizsargā pret diskrimināciju darba vietā, piekļuvē izglītībai, kā arī pieejai precēm un pakalpojumiem. 2014. gadā Igaunijas parlaments pieņēma un 2016. gada 1. janvārī stājās spēkā Reģistrēto partnerattiecību likums. Saskaņā ar jau minēto aptauju, Reģistrēto partnerattiecību likuma pretinieki pirmo reizi ir mazākumā, tikai 39% Igaunijas iedzīvotāju neatbalsta reģistrēto partnerattiecību likumu, savukārt 49% to atbalsta.

Vienlaikus 2019. gada aptauja parāda, ka daudzās jomās attieksme nav ievērojami mainījusies, salīdzinot ar iepriekšējām aptaujām. Piemēram, 41% uzskata homoseksualitāti par pilnīgi vai drīzāk pieņemamu, un 52% respondentu joprojām uzskata homoseksualitāti par pilnīgi vai drīzāk nepieņemamu, 7% respondentu nav viedokļa. Salīdzinot ar 2017. gadu, šie skaitļi nav mainījušies.

ATJAUNOJOŠAIS TAISNĪGUMS

TIESĪBU AKTI, DEFINĪCIJA UN TIESISKAIS KONTEKSTS

130

Vispārējā domāšana Igaunijā joprojām ir diezgan atbalstoša stingrai sodu politikai. Pētījumu par tradicionālajām un alternatīvajām soda metodēm parāda, ka ieslodzījums bieži tiek uzskatīts par piemērotāko no visiem soda veidiem Igaunijā. Neskatoties uz to, pēdējo 20 gadu laikā ir parādījušās vairākas atjaunojošā taisnīguma iniciatīvas un turpinās darbs, lai attīstītu nepieciešamo infrastruktūru un cilvēku spējas.

Igaunijā nav vienotas atjaunojošā tiesiskuma definīcijas, šī koncepts ir nacionālajos tiesību aktos tiek apzīmēta ar terminu "Samierināšana". Samierināšanu un mediāciju Igaunijas kontekstā bieži izmanto kā sinonīmus. Mediācijas pakalpojums ir sabiedrisks pakalpojums, un mediācijas (samierināšanas) procedūras tiek veiktas kā sabiedrisks pakalpojums, ko sniedz Sociālās apdrošināšanas pārvalde. Samierināšanas procedūras finansējumu garantē valsts budžets. Joprojām tiek diskutēts vai pašreizējās mediācijas procedūras ir atjaunojošas pēc būtības, tomēr jāatzīst, ka mediācijas sistēma ir solis uz priekšu no valsts puses, lai atzītu atjaunojošā taisnīguma pieejas nozīmi.

Pirmkārt, izlīguma sanāksmes (samierināšanu) jēdzienu 1998. gadā ieviesa Nepilngadīgo sodu likumā, bet atjaunojošā prakse pirmo reizi tika pieminēta 2000. gadā, kad tika apspriests Cietušo atbalsta likums. 2003. gadā stājās spēkā Cietušo atbalsta likums, kas ieviesa izmaiņas valsts politikā pret atjaunojošāku pieeju. Izlīgumu starp cietušo un likumpārkāpēju var piemērot kā daļu no kriminālprocesa, vai neatkarīgi no tā.

ATBILSTĪBA KRIMINĀLTIESĪBĀM

2007. gadā stājās spēkā Kriminālprocesa kodeksa sadaļa par samierināšanu, kas ļauj prokuroriem un tiesnešiem nodot lietu mediatoriem un mediācijai. Samierināšanas procedūras piemērošanai nepieciešama aizdomās turētā vai apsūdzētā un cietušā piekrišana. Prokuratūra vai tiesa, rīkojumu par samierināšanas procedūras piemērošanu nosūtīs mediatoriem mediācijas organizēšanai. Tad mediators noformē mediācijas rakstisku samierināšanas līgumu, un tas jāparaksta aizdomās turētajam vai apsūdzētajam un cietušajam. Ja mediācija būs veiksmīga, kriminālizmeklēšana tiks izbeigta, un vainīgajam sodāmība netiks reģistrēta. Ja vainīgais sešu mēnešu laikā pēc procesa izbeigšanas neizpilda, viņam uzliktās, saistības vai izdara citu tīšu noziedzīgu nodarījumu pret šo pašu upuri, kriminālprocesi atsāk.

131

Kriminālprocesa izbeigšana, pamatojoties uz samierināšanu:

2017. gads – 830 lietās

2018. gads – 789 lietās

2019. gads – 815 lietā

ATJAUNOJŠĀ TAISNĪGUMA PIEMĒROŠANA NAIDA NOZIEGUMOS

132

Igaunijā nepastāv īpašu tiesību aktu, kas aizliegtu naida noziegumus, līdz ar to nepastāv īpašas atjaunojošā taisnīguma pieejas attiecībā uz pret LGBTI cilvēkiem vērstiem naida noziegumiem. Naida motivēti noziedzīgi incidenti tiek izmeklēti un personas tiek sauktas pie atbildības saskaņā ar Kriminālkodeksa vispārīgajiem noteikumiem. Kodeksā ir ietverts noteikums, kas, cita starpā, aizliedz naida kurināšanu, kas balstīta uz seksuālās orientācijas pamata. Šī norma praksē praktiski nedarbojas, tā realitātē ir piemērota tikai dažas reizes. Problēma slēpjas formulējumā, saskaņā ar kuru sodāma tiek tikai tāda naida kurināšana, kas tieši rada draudus personas dzīvībai, veselībai vai īpašumam. Turklāt Igaunijā nav tiesību aktu par sodu pastiprinošiem apstākļiem vai atbildību pastiprinošiem faktoriem noziegumos pret LGBTI cilvēkiem vai jebkuru citu grupu.

Neskatoties uz to, ka pašlaik nepastāv īpašas tiesības normas, kas aizliegtu naida noziegumus, 2016. gadā, Igaunijas valsts sniedza iespēju policijas darbiniekiem arī reģistrēt naida noziegumu gadījumus. Vienlaikus ir izstrādāta instrukcija, kas atvieglotu policijas darbiniekiem reģistrēt noziegumu kā naida noziegumu. Policijas reģistrācijas sistēma ļauj policijas darbiniekiem atzīmēt īpašu lodziņu, reģistrējot lietu kā naida noziegumu.

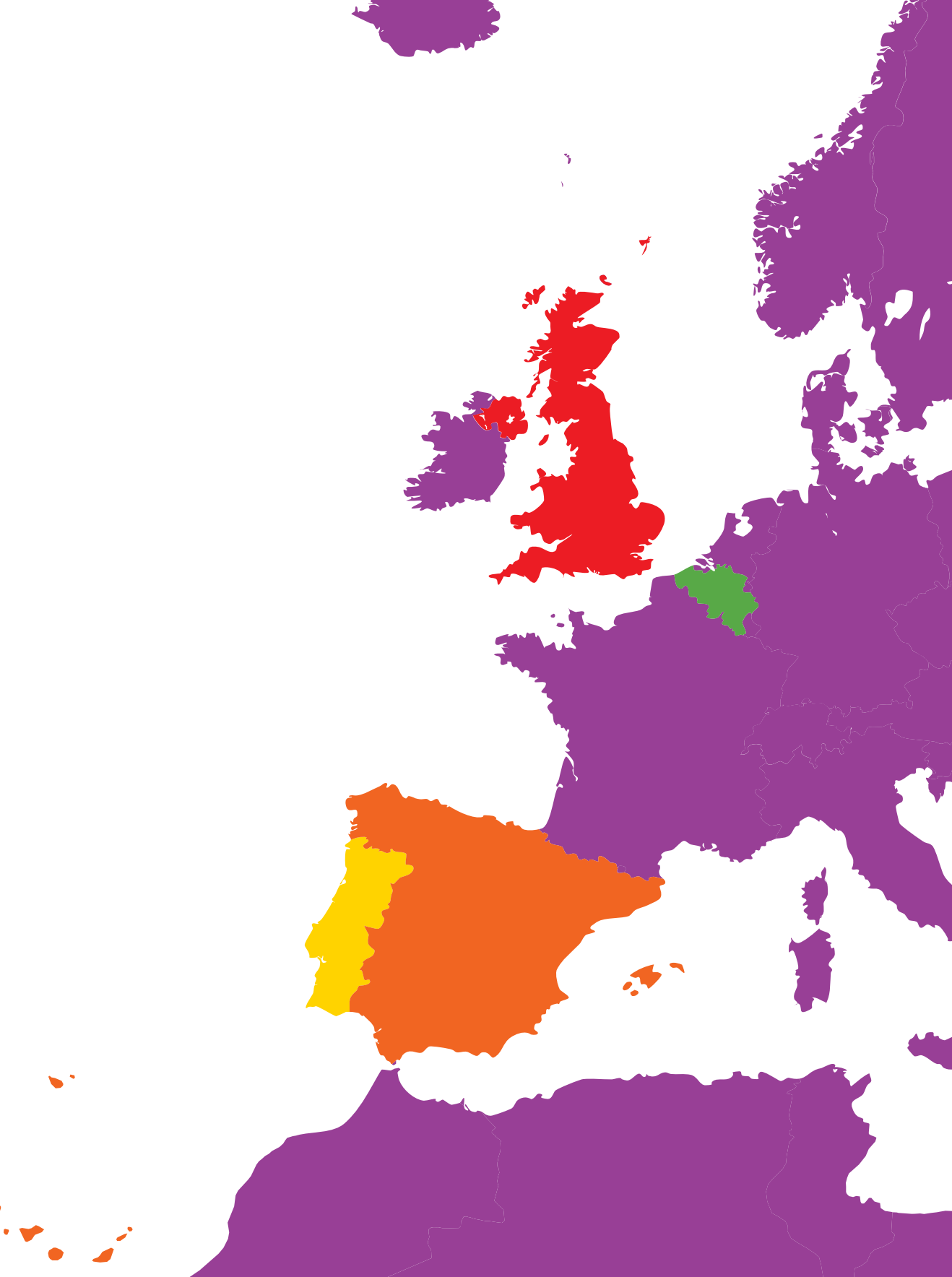
PIEREDZE UN LABĀS PRAKSES

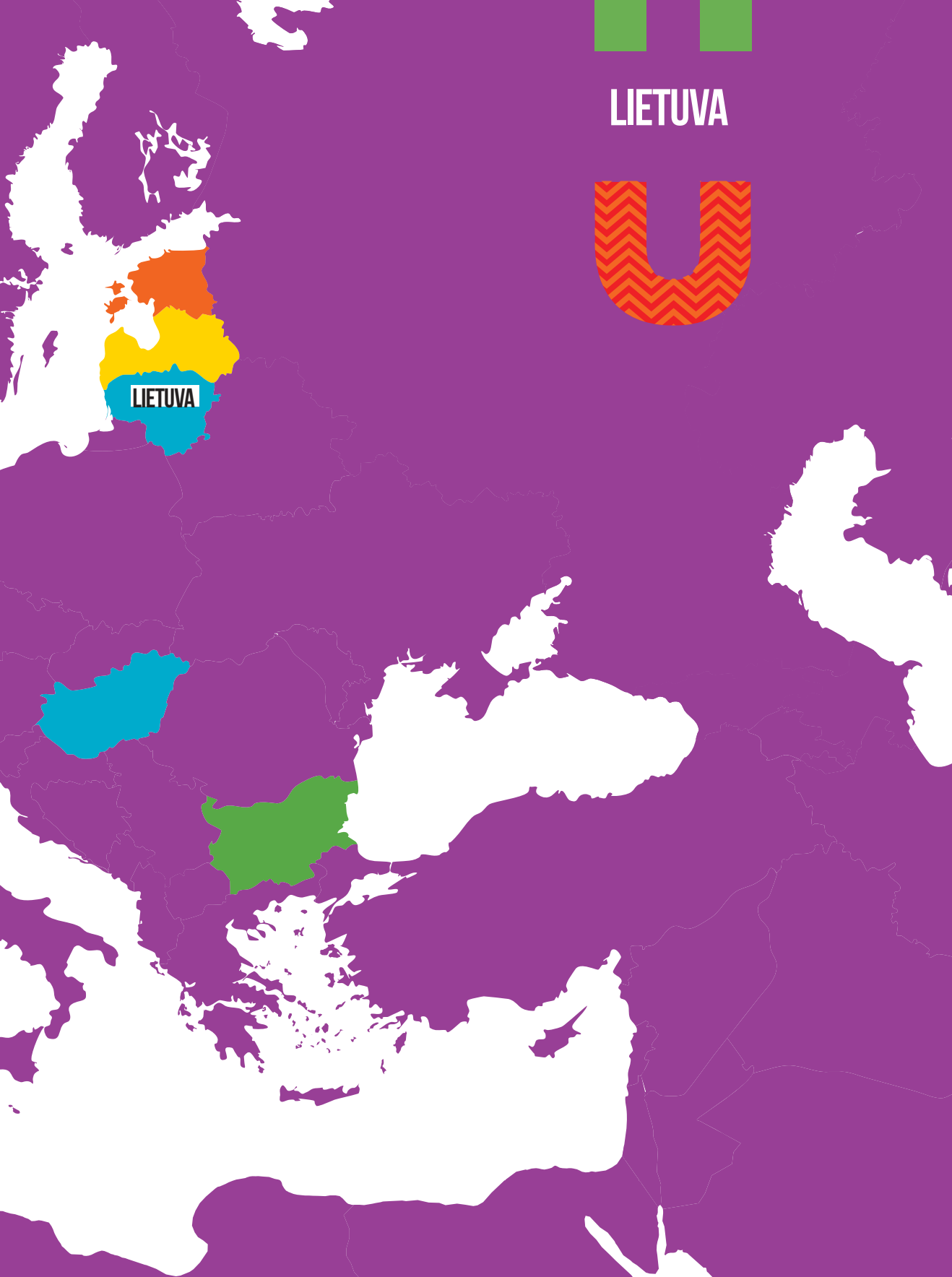
2019. gada sākumā Sociālās apdrošināšanas pārvalde uzsāka brīvprātīgu atjaunojošā taisnīguma programmu. Tās mērķis ir aicināt, iesaistīt un apmācīt brīvprātīgos, lai sniegtu pieeju tai un organizētu atjaunojošas sanāksmes un apļus. Apmācību programmas ilgums ir aptuveni 80 stundas, un kopumā tiks apmācīti vairāk nekā 80 nākamie brīvprātīgie. Brīvprātīgo zināšanas un pakalpojumus papildinās pašreizējās mediācijas (samierināšanas) procedūras, ar padziļinātu atjaunojošā taisnīguma pieeju.

POLITIKAS IETEIKUMI

Tā kā Igaunijā likumdošana un praktiskās attīstība atjaunojošā taisnīguma jomā vēl ir agrīnā stadijā, praktiķi, kas tika intervēti šī projekta ietvaros, uzsvēra uz diskusijas nepieciešamību un atjaunojošā taisnīguma redzamības veicināšanu. Daži praktiķi pauda bažas par likumpārkāpēju patiesajiem nodomiem piedalīties atjaunojošā taisnīguma procedūrās, un daži izteica šaubas par brīvprātīgo iesaistīšanu.

Galvenā rekomendācija valsts politikas attīstībai, Sociālās apdrošināšanas pārvaldei un atjaunojošā taisnīguma praktiķiem ir turpināt ieviest atjaunojošā taisnīguma procesus. Turklāt ieteikums ir apsvērt atjaunojošo procesu ieviešanu ārpus mediācijas (samierināšanas) praksēm, t.i., policijas līmenī, prokurora līmenī, tiesas sēžu laikā un ieslodzījumu vietās. Šo praksi var veikt vienlaikus ar kriminālprocesu vai pārtraukuma periodā.

LIETUVA

LIETUVA

LIETUVA

STATISTIKA

Lietuvā nav pietiekamas statistikas, kas objektīvi ilustrētu atjaunojošā taisnīguma izmantošanu. 2009. gadā "Spinter" un delfi.lt veiktajā aptaujā, aptuveni puse no respondentiem atbalstīja nāvēssodu, kas parāda sodu kultūru Lietuvas sabiedrībā. Arī Lietuvas kriminālās justīcijas sistēma ir viena no represīvākajām starp visām ES dalībvalstīm, un pašreizējie tiesību akti nosaka vienu no ilgākajiem sodu izciešanas termiņiem. Vienlaikus arī Eiropas Padomes statistika 2014. gadā parāda, ka Lietuvā bija trešais lielākais ieslodzīto skaits ES. Lielais ieslodzīto skaits un augstais recidīva līmenis ļauj secināt, ka Lietuvas ieslodzījumu vietu sistēma, kurā atjaunojošā taisnīguma pasākumi tiek piemēroti salīdzinoši reti, nav efektīva.

137

ATJAUNOJOŠAIS TAISNĪGUMS

NACIONĀLĀ DEFINĪCIJA

Pašlaik Lietuvas nacionālajos tiesību aktos nav vienotas atjaunojošā taisnīguma definīcijas. Akadēmiskajā literatūrā citu starpā izmanto Hovarda Zera, Margaritas Zernovas, Gordona Bazemora formulētās definīcijas.

Savukārt Lietuvas Republikas probācijas likuma (probācijas mērķis un principi) 4. panta 5. punktā ir aprakstīts:

atjaunojošā taisnīguma īstenošana: i., probācijas laikā veiktie korigējošie pasākumi, lai nodrošinātu izlīgumu un mediāciju starp cietušo un probācijas dalībnieku, lai kompensētu nozieguma radītos zaudējumus.

Tādējādi, atjaunojošās justīcijas īstenošana tiek uzskatīta par vienu no probācijas mērķiem un pamatprincipiem, tomēr tā nesniedz atjaunojošā taisnīguma skaidru definīciju.

LIKUMDOŠANA

Kaut arī pašreizējie Lietuvas krimināltiesību akti nenosaka atjaunojošā taisnīguma institūtu un nenodrošina visaptverošu pieeju atjaunojošā taisnīguma noteikumiem, tajā tomēr ir iekļautas dažas atjaunojošās taisnīguma funkcijas.

138

Saskaņā ar Lietuvas Republikas probācijas likuma 2. panta 5. punktu *probācija* tiek aprakstīta kā **nosacīta alternatīva ieslodzījumam** (brīvības atņemšanas soda atlikšana un nosacīta atbrīvošana no ieslodzījuma iestādes), kas paredz probācijas uzraudzību.

Saskaņā ar Lietuvas Republikas Kriminālkodeksa 67. panta 2. punktu pilngadīgai personai, kuras soda piemērošana ir atlikta vai kurai ir nosacīta brīvības atņemšana, var tikt piemērota dalība **agresīvas uzvedības korekcijas programmās**, kas arī tiek uzskatīta par vienu no soda sankcijas.

Ja personai piespriež brīvības atņemšanu uz laiku, kas nepārsniedz sešus gadus, par noziegumiem, kas izdarīti nolaidības dēļ, vai uz laiku, kas nepārsniedz četrus gadus, par vienu vai vairāku ar nodomu veiktu noziegumu (izņemot ļoti smagus noziegumus), **tiesa var samazināt piespriepto sodu uz laiku no viena līdz trim gadiem. Sodu var apturēt, ja tiesa nolemj, ka ir pietiekams pamats uzskatīt, ka soda mērķis ir ticis sasniegts, faktiski neizpildot sodu** (Lietuvas Republikas Kriminālkodeksa 75. panta 1. punkts) 3. Apturot sodu, tiesa notiesātajam piemēro vienu vai vairākus kriminālsodu mērus un (vai) šādus obligātos rīkojumus: 1) **pieņemt cietušajam atvairināšanu**; 2) **sniegt atbalstu cietušajam medicīniskās palīdzības laikā**; 3) ārstēties no atkarības, ja notiesātā persona tam piekrīt; 4) izglītot un rūpēties par saviem nepilngadīgajiem bērniem, rūpēties par viņu veselību, uzturēt viņus; 5) uzsākt vai atsākt darbu vai studijas; 6) piedalīties **agresīvas uzvedības korekcijas programmās**; 7) noteiktā laikā nepamest dzīvesvietu, izņemot, ja tā nav saistīta ar darbu vai studijām; 8) pienākums nepamest pilsētas vai rajona teritorijas, kur atrodas dzīvesvieta, bez uzraugošās institūcijas atļaujas; 9) pienākums neapmeklēt noteiktas vietas un izvairīties no saskarsmes ar noteiktām personām vai personu grupām; 10) pienākums nelietot psihoaktīvās vielas; 11) pienākums neturēt savā īpašumā, neizmantojot, neiegūt noteiktas lietas vai objektus vai neveikt noteiktas darbības (Lietuvas Republikas Kriminālkodeksa 75. panta 2. punkts).

Kriminālkodeksa 75. panta 3. punktā noteikto obligāto noteikto mēru saraksts nav izsmeļošs, jo Lietuvas Republikas tiesa pēc notiesātās personas, citu kriminālprocesa dalībnieku pieprasījuma vai **ex officio var uzlikt citas obligātas prasības vai iejaukšanos, kas, pēc tiesas domām, varētu pozitīvi ietekmēt notiesātās personas turpmāko izturēšanos.**

Tāpat saskaņā ar Lietuvas Kriminālkodeksa 38. pantu, nosaka, **ka personu, kas izdarījusi noziegumu aiz nolaidības vai mazāk nozīmīgu, vai mazāk smagu noziegumu ar iepriekšēju nodomu, tiesa var atbrīvot no kriminālatbildības saskaņojot to ar cietušo vai juridisko personu vai valsts iestādes pārstāvi,** un ir pamats uzskatīt, ka persona vairs neveiks atkārtotas noziedzīgas darbības. Šis konkrētais pasākums nav pieejams smaga vai ļoti smaga nozieguma gadījumā.

139

ATJAUNOJŠĀ TAISNĪGUMA PIEMĒROŠANA NAIDA NOZIEGUMOS

Lietuvas Kriminālkodeksā (pieņemts Seimā 2000. gadā) ir ietverti vispārīgi un īpaši soda mēri, vainu pastiprinošie apstākļu noteikšana naida noziegumos. Kriminālkodeksa 129. panta 2. punkta 13. apakšpunkts (t.i., slepkavība), 135. panta 2. punkta 13. apakšpunkts (t.i., smagi veselības traucējumi) un 138. panta 2. punkta 13. apakšpunkts (t.i., mazāk smagi veselības traucējumi) nosaka konkrētus soda mērus gadījumā, ja šie konkrētie nodarījumi ir aizspriedumos, *inter alia*, seksuālās orientācijas dēļ. Kriminālkodeksa 170. pants aizliedz naida kurināšanu un vardarbību, kas cita starpā balstīts uz seksuālās orientācijas pamata (t.i., naida noziegums), savukārt 60. panta 12. punkta 1. apakšpunktā tiek kvalificētas darbības, kas veiktas, lai naida paušanai, cita starpā, uz seksuālās orientācijas pamatu kā atbildību pastiprinošu apstākli kriminālprocesa ietvaros (t.i., naida noziegumi). Ņemot vērā, ka noziedzīgi nodarījumi, cita starpā, kas ir balstīti uz seksuālās orientācijas pamata, ir skaidri definēti Lietuvas kriminālkodeksā kā naida kurināšana un vardarbība (t.i., aizliegta naida kurināšana) tiek uzskatīta par specifisku nozieguma veidu Lietuvā. Kaut arī seksuālā orientācija ir aizsargājams pamats saskaņā ar Lietuvas Kriminālkodeksu, bet tas neattiecas uz dzimuma identitātes un (vai) dzimuma izpausmes pamatiem.

Tāpat Lietuvas tiesību akti par naida noziegumiem, neattiecas uz interseks cilvēkiem, jo tie neatzīst dzimuma identitātes pazīmes vai interseks statusu kā pamatu.

140

Lai arī pašreizējie tiesību akti sniedz iespēju piemērot atjaunojošā taisnīguma pasākumus naida noziegumu gadījumos, tai skaitā arī par pret LGBT personām vērstajiem naida noziegumiem, tomēr piemērošanas gadījumu ir ļoti maz. Tomēr 2020. gada jūnijā lietā Tauragē, vīrietim, kurš pret LGBT personām bija izteicis cieņu aizskarošus ziņojumus, un puda pret LGBT personām vērstu naidu sociālajos medijos, tiesa piesprieda 40 stundu sabiedriskā darba, sešus mēnešu laikā, dažādās iestādēs un NVO, kuru aprūpē ir cilvēki ar invaliditāti, vecākā gadagājuma cilvēki vai citiem cilvēkiem, kuriem nepieciešams atbalsts. Šis lēmums sniedz pozitīvu perspektīvu attiecībā uz pašlaik pieejamajiem atjaunojošā taisnīguma pasākumiem, lai sasniegtu krimināltiesību sistēmā noteiktos mērķus.

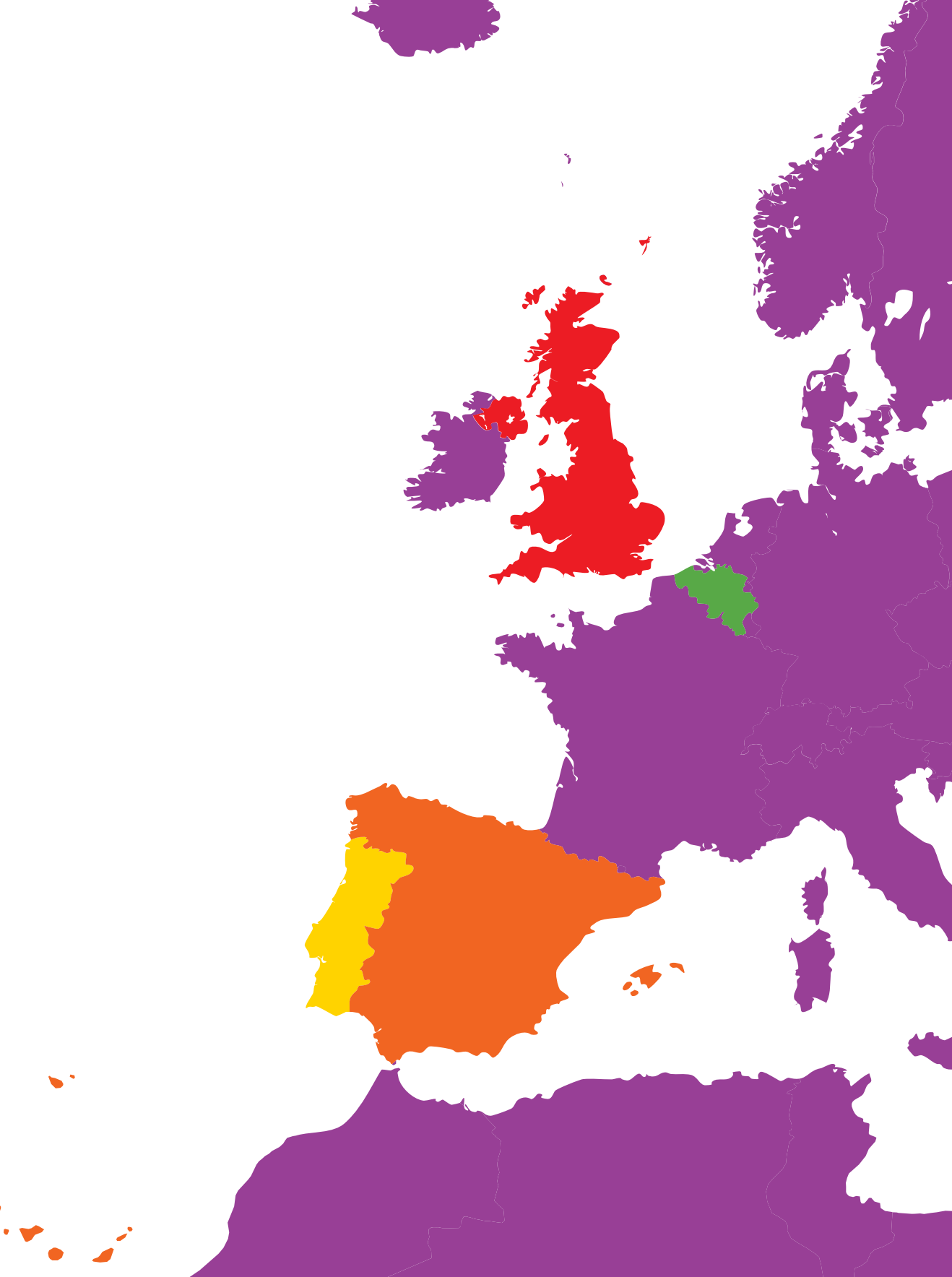
ŠĶĒRŠĻI

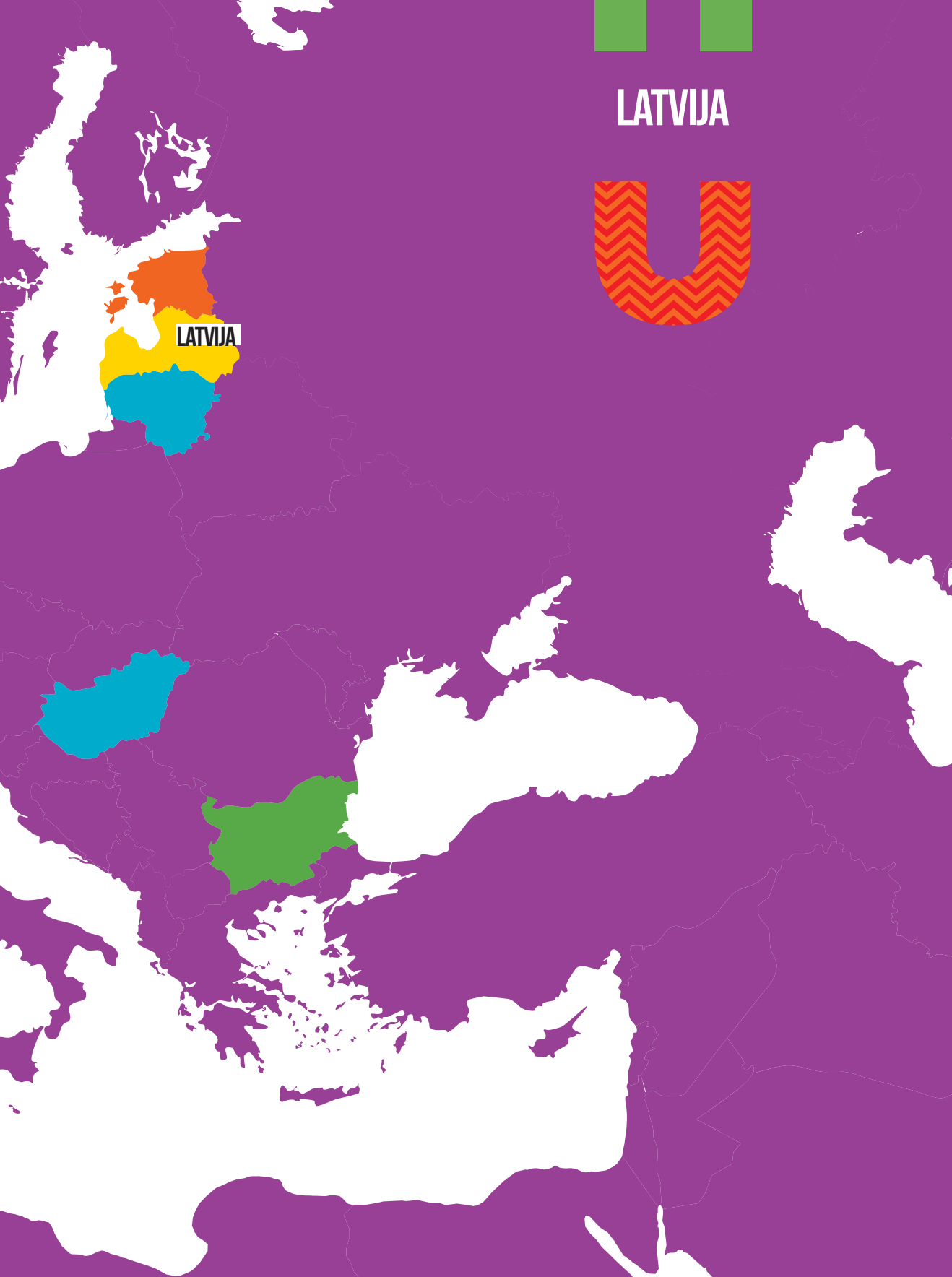
Projekta ietvaros veikto interviju rezultāti liecina, ka dažas no visbiežāk izteiktajiem problēmjasutājumiem dominēja tiesībsargājošo iestāžu darbinieku nepietiekamais zināšanu līmenis par naida nozieguma jēdzienu un specifiku, līdz ar to, tas arī sarežģī esošo normu veiksmīgu piemērošanu praksē un attiecīgi pašreizējo iespēju piemērošanu vai turpmāku atjaunojošo procesu attīstību.

POLITIKAS IETEIKUMI

Ņemot vērā pašreizējo soda piemērošanas kultūru Lietuvā, kurā daudzos aspektos trūkst pietiekama progressa, un kas neatbilst ES standartiem, lielākā uzmanība ir jāpievērš tiesībsargājošo darbinieku apmācībām plašākā mērogā, izstrādājot visa gada apmācības plānu un politikas ietvaros, ņemot vērā arī dalībnieku motivāciju, lai nodrošinātu labāku apmeklējumu. Šādām apmācībām jābūt plaša mēroga, kurās jāpiedalās gan tiesību jomas, gan pilsoniskās sabiedrības profesionāļiem, būtu jāpapildina zināšanas ne tikai par naida noziegumiem un naida runas specifiku, bet arī jāpalielina empātiskas līmenis par naida noziegumu upuru vajadzībām, kā arī jāattīsta citas jomas, kā piemēram, balstoties uz labās prakses piemēriem alternatīvu soda jēdzienu iekļaušana krimināltiesību

jomā un efektīvā atjaunojošā taisnīguma nodrošināšanā un upuru iesaistīšanā, vadoties no dažādu valstu piemēriem kā Beļģija un Somija.

LATVIJA

LATVIJA

STATISTIKA

2020. gada jūnijā veiktā sabiedriskās domas aptauja par sabiedrības attieksmi pret LGBT personām tika uzdots jautājums par viņu attieksmi pret homoseksuālām personām. Aptauja parādīja, ka 30,1% respondentu uzskata, ka homoseksuāli cilvēki un homoseksuālas attiecības nav nosodāmas (pieaugums par 3,4% salīdzinājumā ar 2018. gadu), 27% atbildēja, ka homoseksuāli cilvēki nav nosodāmi, bet homoseksuālas attiecības ir nosodāmas (pieaugums par 0,6% salīdzinājumā ar 2018. gadu). Tikmēr 31,2% uzskata, ka gan homoseksuāli cilvēki, gan viņu attiecības ir nosodāmas (kritums par 1,6% salīdzinājumā ar 2018. gadu). Samazinājies arī to cilvēku skaits, par 2,3%, kuriem bija grūti atbildēt uz minēto jautājumu (11,3% 2020. gadā / 13,6% 2018. gadā).

145

Padziļinātu ieskatu sniedza aptaujas jautājums par personu rīcību attiecībā pret LGBT personām vai respondentu reakciju, ja viņi uzzinātu, ka viņu ģimenes loceklis ir homoseksuāls. Ģimenes locekli atbalstītu 14,3% respondentu, 30% apgalvo, ka viņu attiecības nemainīsies, 15,1% mazāk kontaktētos ar ģimenes locekli, 12,9% apspriestu šo jautājumu ar citiem un nosodītu, bet 10,1% atklāti nosodītu un rīkotos pret personu (izraidītu no mājām, piespiestu ārstēties utt.).

Neskatoties uz to, šī pati aptauja rāda, ka 62% respondentu atzina, ka nepazīst nevienu LGBT personu, tomēr 21,1% apgalvo, ka pazīst homoseksuālu cilvēku, 4,8% apgalvo, ka pazīst biseksuālu cilvēku un 0,7% pazīst transpersonu.

Eiroparometra 2019. gada aptaujā atklāts, ka, lai arī sabiedrības pozitīvā attieksme Latvijā pret LGBTI cilvēkiem pēdējos četros gados ir nedaudz palielinājusies, tā joprojām ievērojami atpaliek no ES vidējā līmeņa. 72% ES iedzīvotāju apgalvo, ka viņi viendzimuma attiecībās nesaredz nekā slihta, salīdzinot ar tikai 25% Latvijā. Atbalsts viendzimuma laulībām ES ir 69%, salīdzinot ar 24% Latvijā. Latvijā nedaudz labvēlīgāk, 41% novērtēja pozitīvu attieksmi pret tiesisku dzimumu atzīšanu, salīdzinājumā ar ES vidējo rādītāju 59%.

Jēdzieni naida noziegumi un naida runa Latvijā tiek piemēroti reti, īpaši attiecībā uz naida noziegumiem, kas vērsti pret LGBT personām. LGBT viņu draugu apvienības MOZAIKA novērojumi liecina, ka tiesībsargājošo iestāžu amatpersonām ir ļoti ierobežotas iespējas piemērot esošos juridiskos instrumentus naida noziegumu izmeklēšanai.

146

LGBT un viņu draugu apvienība MOZAIKA norāda, ka 2019. gadā Mozaikā tika ziņots par 29 pret LGBT personām vērsti naida noziegumiem, no kuriem lielākā daļa (17) bija vērsta pret gejiem. Noziegumus varēja klasificēt kā seksuālus un fiziskus uzbrukumus, šantāžu un ļaunprātīgu dedzināšanu. Upuri lielākoties par šiem gadījumiem policijai neziņoja. Tendence noziegumu skaitam ir pieļielinoties – 2018. gadā tika ziņots par 22 gadījumiem. Vienlaikus, arī MOZAIKAs darbības rezultātā, 2019. gadā no sociālo mediju platformām tika dzēsti vairāk nekā 500 pret LGBT personām vērsti ieraksti. No tiem, par 20 tika ziņots policijai, tomēr kriminālprocess tika uzsākts tikai divos gadījumos.

Tikmēr termins atjaunojošais taisnīgums Latvijā nav nekas jauns. Diemžēl, joprojām publiski nav pieejama statistika par atjaunojošā taisnīguma piemērošanu, un nav skaidru pierādījumu par atjaunojošā taisnīguma procesu izmantošanu darbā ar naida noziegumiem un tā upuriem.

ATJAUNOJOŠAIS TAISNĪGUMS

NACIONĀLĀ DEFINĪCIJA

Pašlaik Latvijā nepastāv vienotas definīcijas, kas ir atjaunojošais taisnīgums. Tikmēr LR Tieslietu ministrija norāda, ka pastāv vairākas atjaunojošā taisnīguma pieejas: Izlīguma sanāksmes, ģimenes sanāksmes, miera apli un citas metodes, iesaistot kā upuri tā vainīgo.

Latvijā nav skaidras un vienotas naida nozieguma definīcijas, kas būtu skaidri nodefinēta Latvijas tiesiskajā vai politiskajā ietvarā. Krimināltiesību eksperti terminu "naida noziegums" definē par noziegumiem, kas noteikti Krimināllikumā 71.pantā (Genocīds), 71.1.pantā (Aicinājums uz genocīdu), 78. Pants (Nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšana), 149.1. pants (Diskriminācijas aizlieguma pār-

kāpšana), 150. pants (Sociālā naida un nesaticības izraisīšana) un jebkurš cits noziegums, kas saistīts ar rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu dēļ (Krimināllikuma 48. panta 1. daļas 14. punkts).

LIKUMDOŠANA

2012. gadā (stājas spēkā 2013. gadā) Krimināllikuma 35.pantā tika ieviests termins "atjaunojošs taisnīgums" – Sods un tā mērķis, (2) Soda mērķis ir: 2) atjaunot taisnīgumu. Pašlaik (2020. gada jūnijā) Saeimā diskutē par kriminālsodu sistēmas uzlabošanu, lai par bāzes sodu noteiktu probācijas uzraudzību un uzlabotu sabiedriskā darba piemērošanu. Paredzams, ka grozījumi Krimināllikumā stāties spēkā 2022. gada janvārī.

147

Kriminālprocesa likums ietver normu Izlīguma īstenošana – 381. pants. Izlīguma aktualizēšana. Nodaļa norāda, ka izlīgums notiek brīvprātīgi, katrai pusei izprotot sekas un nosacījumus. Izlīguma procesu var vadīt Valsts probācijas dienesta apmācīts mediators. Valsts probācijas dienestam savā vietnē ir pieejams apmācītu mediatoru saraksts.

Turklāt Valsts probācijas dienesta likuma 13. pantā noteikta Valsts probācijas dienesta kompetence mediācijas procesā, minot, ka Valsts probācijas dienests nodrošina iespēju cietušajam un personai, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, brīvprātīgi iesaistīties izlīguma procesā, lai mazinātu noziedzīga nodarījuma radīto kaitējumu. Lai nodrošinātu izlīguma procesa organizēšanu un vadīšanu, Valsts probācijas dienests: apmāca brīvprātīgā darba veicējus; informē procesa virzītāju par izlīguma procesa mērķiem un tā organizēšanas un vadīšanas iespējām; sniedz sabiedrībai informāciju par izlīguma procesa mērķiem un tā organizēšanas un vadīšanas iespējām; var piesaistīt valsts, pašvaldības un sabiedrisko organizāciju pārstāvjus izlīguma procesa mērķa sasniegšanai.

Valsts probācijas dienests, īstenojot mediāciju, veic vairākas darbības, piemēram, veic mediatora apmācību; sniedz informāciju procedūras veicējam par mediācijas ieviešanas iespējām un šāda izlīguma mērķi; īstenot mediācijas procesu; informē procedūras izpildītāju par starpniecības rezultātiem; un sniedz informāciju sabiedrībai, cietušajiem un probācijas klientiem par mediācijas ieviešanas iespējām un šāda izlīguma mērķiem.

Visizplatītākās atjaunojošā taisnīguma metodes ir izlīguma sanāksmes un ģimenes grupu sanāksmes, taču neviena no šīm metodēm nav piemērota naida noziegumu upuriem. Atjaunojošā taisnīguma pieeja galvenokārt tiek ņemta vērā mediācijai ģimenē un nepilngadīgo tiesvedībā.

ŠĶĒRŠĻI

148

Lai arī ir veikts ievērojams skaits pētījumu un ieguldīti centieni atjaunojošā taisnīguma jomā, tomēr tas joprojām nav pienācīgi ieviests krimināltiesību sistēmā. Atjaunojošā taisnīguma pieeju ir grūti piemērot naida noziegumiem, jo trūkst pietiekamu zināšanu un izpratnes par naida nozieguma terminu, un pašreizējā situācijā kriminālprocesi bieži nav vērsti uz indivīdu, bet gan uz sabiedrību kopumā. Vienlaikus arī kopienas organizācijas nevar pārstāvēt savu kopienu nevienā no tām svarīgajos kriminālprocesos, tāpēc nav iespējama arī mediācijas pieeja.

Kopumā Latvijas tiesībsargājošos iestāžu, probācijas dienestam un citām valsts amatpersonām, kā arī mediācijas speciālistiem trūkst zināšanu par spēkā esošo Krimināllikuma normu piemērošanu attiecībā uz naida noziegumiem. Kamēr tiesneši saņem plašas apmācības atjaunojošā pieejas īstenošanā, tikmēr atjaunojošais taisnīgums kā termins nav plaši saprotams tiesībsargājošos darbinieku vidū. Pat ja noziegumi varētu tikt izdarīti pret kādu no mazaizsargātajām grupām, trūkst sabiedrības uzticības atjaunojošajam taisnīgumam kā efektīvai pieejai.

POLITIKAS IETEIKUMI

Lai piemērotu atjaunojošā taisnīguma pieeju naida noziegumu jomā, valstij atsevišķos gadījumos ir arī jāapsver kopienas organizāciju iespēju pārstāvēt kopienu atbilstīgās lietās.

Latvijas valstij būtu jāizdod saistošas vadlīnijas naida noziegumu izmeklēšanai. Pašlaik ir tām ir tikai rekomendējošs statuss, kas praksē netiek plaši izmantoti.

Valstij būtu arī jāatzīst naida noziegumu ietekme uz upuriem un sabiedrību. Tāpēc tai būtu jāsadarbojas ar nevalstiskajām organizācijām, lai veicinātu plašāku izpratni par naida noziegumiem,

kas vienlaikus arī mudinātu vairāk ziņot par naida noziegumiem. Nepieciešams arī nodrošināt kvalitatīvu apmācību procesu tiesībsargājošo iestāžu darbiniekiem, prokuroriem un tiesnešiem, kā arī probācijas dienestu darbiniekiem un mediatoriem par to, kā izmeklēt un cīnīties naida noziegumiem, kā arī par to kā atbilstoši strādāt ar naida noziegumu upuriem.

SECINĀJUMI

149

Noziegums ir kas vairāk nekā likuma pārkāpums, tas ir savstarpējo attiecību pārkāpums. Atjaunojošais taisnīgums tiek aplūkots ne kā soda mērs, kā to saredz krimināltiesību jomā, bet kā nozieguma cēloņu un sekū risinājums, kas sniegtu platformu izlīgumam un atlabšanai.

Naida nozieguma galvenā iezīme ir tās diskriminējošais motīvs. Cik vien iespējams, ir jācenšas novērst vardarbības veicēja aizspriedumaino attieksmi pret sabiedrības grupās, pret kurām viņi cenšas vērsties. Šīs alternatīvās sankcijas var kalpot arī personu izglītošanai.

Naida noziegumus bieži mēdz dēvēt par "noziegumiem ar vēstījumu". Viņi nes vēstījumu par izradījumu no sabiedrības. Sabiedrībā ir jāparāda, ka naidis, kas motivēts aizspriedumos nav pieņemams. Mediācijas procesi šajā jomā var būt spēcīgs līdzeklis.

Nevalstiskajām organizācijām un valsts institūcijām kopīgi ir jāturpina izvērtēt vai atjaunojošo taisnīgumu iespējams piemērot pret LGBTI personām vērstu naida noziegumu, naida runas vai diskriminācijas gadījumos. Ar nosacījumu, ka tiek izpildīti daži nosacījumi, izlīgumam var būt labāks ilgtermiņa efekts nekā vienkāršam soda mēram. Lai arī šī pieeja ir orientēta uz atlabšanu, ne vienmēr to būs iespējams īstenot, tomēr mums, iespējams jāsniedz notikumā iesaistītajiem cilvēkiem kāds reāls, vienlaikus, alternatīvs risinājums.

SAFE.TC.BE BY SPEAK OUT
PROJECT